



FORSVARET
Forsvarets høyskole

På sporet av oppdragsbasert ledelse

Europeisk og norsk utvikling av infanteritaktikk før første verdenskrig

J. Andreas N. Torgersen

Masteroppgave
Forsvarets høyskole
Høst 2017

Forord

For en historieinteressert infanterioffiser fremstår det som et privilegium å kunne fordype seg i kilder som beskriver et såpass snevert emne som det den historiske utviklingen av infanteritaktikk faktisk er. Arbeidet med denne oppgaven har bidratt til en personlig forståelse for fagfeltet langt utover det som kommer til uttrykk gjennom de påfølgende kapitlene. Det er med undring jeg konstaterer at Høyskolen ikke oppfordrer flere offiserer til å skrive militærteoretiske eller -historiske oppgaver, da min egen erfaring fra arbeidet med masteroppgaven er at det har gitt meg en dypere forståelse for min egen profesjon, og jeg skal være så ublu å påstå at det antagelig har gjort meg bedre rustet til å være med å utvikle profesjonen i fremtiden.

Foreliggende besvarelse er muliggjort takket være hjelp og støtte fra en rekke personer. Først og fremst ønsker jeg å takke min tålmodige og kunnskapsrike veileder, professor Rolf Hobson ved Institutt for forsvarsstudier, som i tunge stunder har gitt meg troen på at det jeg har syslet med faktisk er relevant militærhistorisk forskning.

Dernest skylder jeg alle gode krefter ved Forsvarsmuseet en stor takk for inspirasjon og for deres forståelse for mitt prosjekt. En spesiell takk går til Mette Guderud og Unni Berge ved Forsvarsmuseets bibliotek, som med stor entusiasme og smittende iver har bidratt til motivasjon for det videre arbeidet. Disse to har vært fremragende veivisere gjennom dette biblioteket, som nærmest er en utømmelig kilde til kunnskap om norsk forsvarshistorie. Jeg skylder også Nina Riege og Einar Jamne ved Biblioteket på Forsvarets høyskole takk for at de med stor imøtekommenhet bestandig har klart å skaffe til veie de mest bemerkelsesverdige bøker og artikler fra de rareste steder. Ikke minst har deres støtte med å finne korrekte referanser til de underligste dokumenttyper fra alle tider vært til uvurderlig hjelp.

Jeg ønsker også å takke Harald Høiback og Palle Ydstebø ved Forsvarets høyskole for å ha holdt ut mine mer eller mindre usammenhengende innledende funderinger og tanker omkring denne oppgaven, og hjulpet meg til å komme på rett spor.

I tillegg skylder jeg familie og venner en stor takk for deres tålmodighet og korrekturlesing.

J. Andreas N. Torgersen,
Oslo, november 2017

Sammendrag

Denne masteroppgaven tar mål av seg å studere hvordan taktikken, og da i hovedsak fotstriden, utviklet seg mellom 1900 og 1914. Sentrale spørsmål som avhandlingen har søkt å besvare er: Hva er bakgrunnen for måten man slåss på? Hva har man blitt påvirket av? Når og hvorfor skjedde utviklingen? Videre søker besvarelsen å kaste lys over hvordan man i Norge systematiserte erfaringer, vurderte påvirkning fra kontinentet og hvordan endringer ble formalisert gjennom reglementer og håndbøker.

Studien har besvart problemstillingen gjennom å studere sammenhengen mellom den teknologiske utviklingen og behovet for å tilpasse taktikken til denne, og i tillegg har den gransket sammenhengen mellom den taktiske utviklingen og fremveksten av nye tanker om militært lederskap i perioden.

For å kunne svare på hvorvidt man i Norge var påvirket av den kontinentale taktikkutviklingen i årene frem mot første verdenskrig, har arbeidet vært gjennomført som en komparativ studie, der den kontinentale utviklingen har blitt sammenlignet med den norske.

Studien har gransket hvordan erfaringene fra utlandet ble diskutert i Norge, og hvilke formelle og uformelle prosesser dette igjen førte til, for til syvende og sist materialisere seg i praktiske endringer i form av reglementer og direktiver.

Foreliggende masteroppgave har hatt til hensikt å granske hvorledes den norske offisersprofesjonen bidro til å utvikle sin egen organisasjon, og skiller seg fra eksisterende norsk forskning ved at den har sett på utviklingen av Hæren fra innsiden, fremfor å behandle Hæren som en organisasjon som endrer seg som følge av samfunnets påvirkning.

Masteroppgaven indikerer langt på vei at de norske hæroffiserene i den studerte perioden var meget godt orienterte om de internasjonale strømningene, og at de stadig var på jakt etter måter de kunne forbedre sin egen organisasjon.

Summary

The aim of the present thesis is to investigate how infantry tactics developed between 1900 and 1914, and it seeks to answer the following questions: What is the background for how we fight? What are changes in tactics influenced by? When and why did the changes occur? Further, the study will determine how European experiences were discussed and implemented in Norway.

The dissertation explores the development of tactics and how this relates to the technological development, and in next turn how this correlates to the dawning of thoughts on military leadership in the period.

In order to determine if the tactical development in Continental Europe had influence on the Norwegian army, there has been conducted a comparative study of European and Norwegian changes in tactics. A central aspect in this thesis is how Continental tactical experiences were discussed in Norway, together with what kind of processes they became part of, and how they finally appeared as formalized changes in military regulations and doctrine.

There are only a few examples on Norwegian scientific military research works on the period, and Norwegian studies on the development of tactics barely exist at all. This makes this thesis unique. In addition, this thesis set out to investigate how the army-officers changed the Army from the inside, and how the profession contributed to the development of their own organisation.

The thesis concludes that Norwegian army-officers were well oriented and up to date on the current international views, and steadily looking for possible improvements within the Army in the years between 1900 and 1914.

Innholdsfortegnelse

1 Innledning	1
1.1 PROBLEMSTILLING	2
1.2 AVGRENSNING OG DEFINISJONER.....	4
1.3 DISPOSISJON.....	6
2 Forskningsdesign	7
2.1 MILITÆRHISTORISK TEORI OG FORSKNINGSSTATUS.....	7
2.2 METODE.....	9
2.3 KILDER OG KILDEKRITIKK	11
3 Redegjørelse og fortolkning	16
3.1 DEN KONTINENTALE UTVIKLING ETTER DE TYSKE SAMLINGSKRIGER.....	16
3.2 BOERKRIGENS PÅVIRKNING	24
3.3 DEN RUSSISK-JAPANSKE KRIGS PÅVIRKNING.....	28
3.4 STATUS I EUROPA I 1914	31
4 Prosesser i Hæren	36
4.1 HÆREN 1900-1914	36
4.2 INNHENTING AV KUNNSKAP OG ERFARINGER	38
4.3 ENGASJEMENT OG DEBATT INNEN PROFESJONEN.....	43
4.4 KOMITEER, PRØVER OG FORSØK.....	49
5 Endringer i norsk taktikk	52
5.1 OM REGELEMENTER.....	53
5.2 OM UNDERVISNING.....	63
6 Oppsummering og konklusjon	69
Litteraturliste	74

1 Innledning

I europeisk sammenheng markerte utbruddet av første verdenskrig slutten på en lang fredsperiode.¹ Samtidig representerte krigsutbruddet i 1914 overgangen fra en periode med europeisk utvikling av og tenkning omkring krigføring, til fire år der teoriene ble prøvd ut i praksis. De kontinentale strømningene i tiden frem mot verdenskrigen er interessante fordi den militære utviklingen i Europa i denne perioden var preget av en rivende teknologisk utvikling, overgang fra strid i sluttede formasjoner til spredt orden og nye tanker omkring lederskap. Samtidig foregikk det store sosiale endringer der graden av den europeiske befolknings opplysning og utdanning økte.

Denne masteroppgaven tar mål av seg å studere hvordan taktikken, og da i hovedsak fotstriden, utviklet seg innenfor en tidsperiode. Perioden som har blitt studert er årene mellom 1900 og 1914, og for Norges vedkommende er denne perioden spesiell, da unionsoppløsningen medførte at vi for første gang siden middelalderen sto fullstendig fritt til å utvikle våre væpnede styrker.² Besvarelsen søker å kaste lys over hvordan utenlandske erfaringer ble diskutert her hjemme, og hvilke formelle prosesser dette igjen førte til, for til syvende og sist å materialisere seg i praktiske endringer i form av reglementer, direktiver og utdanning. Studien er basert på en antagelse om at det er en sammenheng mellom teknologisk utvikling, endret taktikk og utvikling av det vi i dag vil kalle militært lederskap, og disse sammenhengene har blitt undersøkt under arbeidet med denne besvarelsen.

Det har vært et ønske at oppgaven skal forene studier av militærhistorie med inngående studier av taktikk og stridsteknikk på de laveste nivå, nemlig fra enkeltmann og opp til kompani. Dette er et område som hittil i liten grad har vært gjenstand for vitenskapelige arbeider i Norge. Gjennom dette vil offiserer kunne få økt kunnskap om sin profesjon, både med tanke på hvordan fotstrid har utviklet seg, men også ved å bidra til forståelse for hvorfra grunnlaget for vårt forsvars valgte ledelsesfilosofi, oppdragsbasert ledelse, har sitt opphav.

¹ Parker, G., *The Cambridge illustrated history of warfare* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), s. 242.

² Hobson, R., Kristiansen, T., og Engdal, O. G., *Norsk forsvarshistorie, Bind 3: Total krig, nøytralitet og politisk splittelse 1905-1940* (Bergen: Eide, 2001), s. 26.

Et særtrekk ved denne masteroppgaven er at den har som målsetning å studere militære organisasjoner fra innsiden. Gjennom å granske hvordan offiserene, som representanter for sin profesjon, bidro til å utvikle sin egen etat, skiller den seg grunnleggende fra studier som har gransket militære organisasjoner som samfunnsinstitusjoner. Ved å studere hvordan profesjonen selv drev denne utviklingen, vil besvarelsen kunne være et verdifullt supplement til forskning som har vektlagt samfunnets påvirkning av militære institusjoner.

Besvarelsen indikerer at norsk infanteritaktikk i årene frem mot første verdenskrig i stor grad var påvirket av de europeiske tankene om det samme, og at man i Hæren var meget godt oppdaterte og velorienterte.

1.1 Problemstilling

Det har ofte vært vanskelig å tilpasse seg det teknologiske fremskrittet raskt nok, og i kjølvannet av den industrielle revolusjon var det få som klarte å forutse hva de tekniske nyvinningene faktisk ville innebære for en fremtidig europeisk storkrig. Det er nettopp dette militærhistorikeren Michael Howard vektlegger når han betegner første verdenskrig som en type krig det tok partene flere år å mestre.³ Ved første øyekast kan det virke som om det i en periode frem mot krigen hersket en form for forvirring, der Napoleonskrigenes tette infanteriformasjoner møtte kravene den nye teknologien stilte til krigføring. Fullstendig blinde for utviklingen kan man imidlertid ikke ha vært, siden man i løpet av knappe hundre år kan se at slagmarken forandres fra å være preget av tette formasjoner i farverike uniformer, til å bli dominert av skyttergraver, en enorm ødeleggende ildkraft og soldater som rykket frem sprangvis eller krypende i terrenget iført kamuflasjeuniformer. I tillegg var dette en epoke uten større kriger på det europeiske fastlandet. På bakgrunn av dette kan man undre seg over hvordan man da utviklet måten man sloss på frem mot verdenskrigen og hvorfra man trakk sine erfaringer. Perioden var også preget av noen andre elementer som gjør den interessant å granske. Et av disse var fremveksten av en overdreven tro på at offensiven skulle kunne løse de taktiske utfordringene man sto overfor, et fenomen som har blitt kalt *offensivens ideologi*. Et annet særtrekk fra perioden er at man kan se spor av tanker omkring militært lederskap som er

³ Howard, M. og Wilson, A., «Military science in an age of peace», *The RUSI Journal* 119, nr. 1 (1974): s. 7.

gjenkjennbare den dag i dag. Det er spesielt interessant å granske hvordan hæroffiserene i en småstat som Norge forholdt seg til disse strømningene med tanke på unionsoppløsningen i 1905. Fra dette har følgende problemstilling blitt utledet:

Hva kjennetegnet utviklingen av infanteritaktikk i årene 1900-1914, og i hvilken grad ble norsk taktikk påvirket av kontinentale trender i samme periode?

For å svare på problemstillingen, har det blitt utledet tre forskningsspørsmål, som vil bli besvart i hvert sitt kapittel:

Hva preget utviklingen av fotstriden i Europa mellom 1871 og 1914?

Hvordan tok man i Hæren stilling til de kontinentale endringene?

Hvilke endringer avstedkom disse diskusjonene for Norges vedkommende?

Som det vil fremgå av denne oppgavens kapitler om kilder og tidligere forskning, finnes det en rekke vitenskapelige arbeider som ser på ulike sider av utviklingen av det norske forsvaret i den aktuelle tidsperioden, men ingen oversiktsverk som omtaler norsk utvikling av taktikk og stridsteknikk i tiden frem mot første verdenskrig. Problemstillingen er således vitenskapelig relevant da det ikke foreligger militærhistorisk forskning på dette området. I tillegg er foreliggende studie militærfaglig relevant siden den belyser hvorledes en militær organisasjon utvikler taktikk og teknikker i fredstid. Denne tematikken berører Michael Howard i sitt foredrag *Military Science in an Age of Peace*, der han omtaler den åpenbare utfordringen militære organisasjoner står overfor ved å i liten grad få prøvd ut sine doktriner i fredstid. Ved å studere tidligere kriger forsøker man derimot å forberede seg på den kommende krigen, men nye teorier og metoder får man ikke prøvd før man utkjemper den neste.⁴ Én type kilder vi kan støtte oss på i slike studier er å granske hvordan soldater i tidligere tider har strevet med å tilpasse seg og mestre teknologisk endring. Vi har fordelen av å vite hva som faktisk fungerte og hva som gikk galt. På denne måten vil slike historiske studier bidra til å gjøre oss bedre i stand til å håndtere endring i vår egen tid. Man må allikevel til enhver tid være årvåken og bevisst på hva som er forskjellen i kontekst mellom den studerte perioden og i dag.⁵

⁴ Ibid., s. 4-5.

⁵ Cranz, D., *Understanding Change: Sigismund von Schlichting and the Operational Level of War* (Fort Leavenworth, Kansas: School of Advanced Military Studies, United States Army Command and General Staff College, 1989), s. 4.

1.2 Avgrensning og definisjoner

Det norske forsvaret definerer i dag *taktikk* som «Bruk av militære styrker til å løse gitte oppdrag».⁶ Dersom man undersøker hva man la i begrepet for over hundre år siden, ser man at dagens definisjon har endret seg lite på denne tiden: I en tysk lærebok i taktikk utgitt i 1899 betegnes taktikk som «[...] the study of the art of handling troops»⁷, og i major Gudmund Schnitlers lærebok *Strategi* skriver han at taktikkens formål er «[...] den at fordele troppene paa slagmarken og der utnytte dem saaledes, at et heldig slag kan leveres.»⁸ Av disse definisjoner kan man slutte at taktikken handler om håndtering av styrker på slagmarken. Det dreier seg både om å planlegge bruken av sine tilgjengelige ressurser, og om å lede dem i gjennomføringen. Dette gjør at taktikken også innebærer ledelse av styrkene.

Begrepet *militært lederskap* finner man ikke brukt på samme måte som i dag ved å studere norske kilder fra før 1914. Man finner derimot spor av det vi dag ville ha kalt militært lederskap der de samtidige kildene bruker begrepene taktikk, kommando, ordrer og disiplin. Et nært beslektet begrep som benyttes er troppeføring. I Norge har troppeføreren tradisjonelt vært betegnelsen på militære ledere i kavaleriet og infanteriet på de lave nivåene, opp til og med bataljonsnivå. Fellesnevneren for troppeførere er at de vanligvis har vært offiserer som selvstendig, altså uten nevneverdig støtte fra en større stab, har ledet planlegging og gjennomføring av operasjoner med sine enheter.⁹

Det kan virke som om skillet mellom *taktikk* og *militær ledelse* som separate fagfelt er av nyere dato, og på Krigsskolen har man tilsynelatende tatt et skritt i retning av igjen å oppheve dette skillet. Kadettene undervises i dag i emnet *Ledelse av operasjoner* som inneholder elementer av både taktikk og militært lederskap.¹⁰ Faggruppen som ivaretar emnet kalles *Faggruppe for militært lederskap og taktikk*, og har ansvaret for både faget taktikk og faget ledelse.¹¹

I sammenheng med denne masteroppgaven vil begrepet *taktikk* være en samlebetegnelse for teknikker og prosedyrer for bruk av fotstyrker i strid, herunder ledelse av disse, fra enkeltmann og opp til kompaninivå.

⁶ Forsvaret, *Forsvarets fellesoperative doktrine* (Oslo: Forsvarsstaben, 2014), s. 233.

⁷ Balck, W., *Modern European Tactics: Principles of Employment of Infantry* (London: Sands & Co, 1899), s. 7.

⁸ Schnitler, G., *Strategi* (Kristiania: Grøndahl & Søn, 1914), s. 10.

⁹ Forsvarets overkommando, *Infanterioffiser i felt* (Oslo: Generalinspektøren for Hæren, 1989), s. 42.

¹⁰ Krigsskolen, *Studiehåndbok 2017-2018. Bachelor i militære studier* (Oslo: Krigsskolen, 2017), s. 10.

¹¹ *Ibid.*, s. 42.

Det vil flere steder i besvarelsen refereres til *oppdragsbasert ledelse*.¹² I Forsvaret defineres dette som en ledelsesfilosofi som kjennetegnes av at den med best situasjonsforståelse kan handle selvstendig, og man forteller heller en underordnet *hva* man vil ha gjort, fremfor *hvordan* man ønsker arbeidet utført. Oppdragsløsningen skal ses i lys av intensjonen med oppdraget, og ledelsesformen skal skape rom for desentraliserte beslutninger og handlinger i sjefens ånd.¹³

Denne studien er i hovedsak avgrenset til å omhandle fotstriden. Dette er gjort for å begrense oppgavens omfang og kildeutvalg, samt på grunn av forfatterens interessefelt. Det er under utøvelse av strid til fots at man har en *direkte* interaksjon med fienden og sine medsoldater, man slåss ansikt til ansikt med fienden og der det nødvendigvis må utøves et direkte lederskap overfor sine undergitte. Infanteristriden påvirkes selvfølgelig av andre troppearter, og disse vil nevnes i det omfang det synes nødvendig for å forklare fotstriden. Siden studien vil granske infanteristrid, har det vært naturlig å studere epoken fra sent 1800-tall og frem til første verdenskrig. I denne perioden var infanteriet for alle praktiske formål den våpenarten som dominerte samtlige europeiske hærer. Ikke siden antikken hadde krigsmakten basert seg på ett enkelt våpensystem på samme måte som på denne tiden. Kavaleriet hadde så å si utspilt sin rolle, og artilleriet var å betrakte som et støttevåpen for infanteriet, som var ansett for å være det eneste våpensystemet som kunne bringe frem en avgjørelse på slagfeltet.¹⁴

På engelsk brukes begrepet *skirmishers* og *skirmish lines* for å betegne soldater som kjemper i spredt orden. Direkte oversatt til norsk finnes det noe arkaiske ordet *skjærmysler*, som i likhet med *skirmish* opprinnelig betegner mindre trefninger. I norsk sammenheng brukes i denne oppgaven *skytterlinje*, da dette er ordet de samtidige kildene benytter. I noen kilder fra 1800-tallet brukes også ordet *kjæden* for å betegne det samme. Gjennom tidene har det blitt benyttet en lang rekke betegnelser på infanterister som ikke sloss i sluttet orden. I stedet for å skille mellom *Jäger*, *Ranger*, *Chasseur alpin*, *tiraljører* og så videre, vil begrepet *lett infanteri* brukes

¹² Det har av enkelte blitt hevdet at Forsvarets ledelsesfilosofi (OBL) bygger på tysk *Auftragstaktik*. Innholdet i OBL stemmer bra overens med mye av innholdet i *Auftragstaktik*, men ble utviklet i Norge på bakgrunn av en amerikansk tolkning av den tyske ledelsesfilosofien. Man kan ergo ikke hevde at dagens OBL bygger direkte på *Auftragstaktik*. Plischkes masteroppgave fra 2016 konkluderer med nettopp dette. (Plischke, J., «Sind OBL und Flühren mit Auftrag das Gleiche?» (Mastergradsavhandling, Forsvarets høyskole, 2016), upaginert, kap. 2.2 og 4.) I kildene som har vært benyttet under arbeidet med foreliggende besvarelse, fremgår det derimot at de norske offiserer i den studerte perioden i stor grad ble direkte påvirket av tyske, og i noen grad av andre europeiske hærers, tanker omkring ledelse, og det er denne påvirkning det vises til når begrepet *oppdragsbasert ledelse* benyttes i denne avhandlingen.

¹³ Forsvaret, *Forsvarssjefens grunnsyn på ledelse i Forsvaret* (Oslo: Forsvarsstaben, 2012), s. 7; Forsvaret, *Forsvarets fellesoperative doktriner*, s. 166.

¹⁴ Jones, A., *The art of war in the Western world* (Oxford: Oxford University Press, 1987), s. 626.

som et samlebegrep i denne besvarelsen for de som kjemper i spredte formasjoner, til forskjell fra *tungt infanteri* som sloss i sluttet orden.

Til tross for at studiens formål er å granske årene like før første verdenskrig i Norge, vil det være nødvendig å gå noe lengre tilbake i tid for den kontinentale utviklingens vedkommende. Studier av denne utviklingen vil bli begrenset til tiden etter de tyske samlingskriegers avslutning. Årsaken til dette er at det i kjølvannet av disse krigene foregikk en diskusjon og en systematisering av erfaringer, i tillegg var det fra dette tidspunktet at en fredsperiode ble innledet, og man utviklet taktikken på grunnlag av erfaringer fra tidligere europeiske kriger, i tillegg til erfaringer fra pågående konflikter i andre krigsteatre.

1.3 Disposisjon

I neste kapittel vil det bli gjort rede for denne masteroppgavens forskningsdesign, herunder hvilke militærhistoriske tradisjoner som er lagt til grunn for studien og hvilke metodiske grep som har blitt benyttet for å besvare oppgavens problemstilling. Dette henger sammen med både tidligere forskning på området samt kildene som er benyttet, og i samme kapittel vil det også bli redegjort for dette. For å svare på oppgavens problemstilling, vil kapittel 3 danne grunnlaget for den påfølgende analysen av den norske taktikken. Dette gjøres ved å redegjøre for den kontinentale utviklingen av infanteristriden i perioden etter de tyske samlingskriger og frem til 1914. Tilsammen vil dette kapittelet danne bakteppet for drøftingen som gjøres i de to påfølgende kapitlene. Det fjerde kapittelet vil granske hvordan man i Hæren holdt seg oppdatert på hva som foregikk i verden forøvrig, samt hvordan man diskuterte de kontinentale forhold her hjemme. Deretter vil det i kapittel 5 analyseres hvordan og i hvilken grad endringer formelt ble implementert i Hæren. I siste kapittel vil oppgavens hovedfunn presenteres sammen med en konklusjon og forslag til videre forskning.

2 Forskningsdesign

2.1 Militærhistorisk teori og forskningsstatus

Den tidligere nevnte Michael Howard har satt opp tre hovedregler myntet på offiserer som bruker studier av militærhistorie som veiledning i sin profesjon. Han forfekter at militære hendelser må studeres i *bredde, dybde* og i sin *kontekst*.¹⁵ Denne studien tar mål av seg å granske internasjonal påvirkning av fotstriden i Norge i en avgrenset tidsperiode, og går således i dybden innen ett fagområde. Eksisterende forskning som går i dybden omkring norsk taktikk og stridsteknikk har i stor grad behandlet perioden forut for den som er interessant for den foreliggende oppgave. Terje Harald Holms arbeider ved Forsvarsmuseet belyser både taktikk og utdanning i den norske hæren i detalj, men han omtaler stort sett kun første halvdel av 1800-tallet.¹⁶ I *Grunnlovens soldater* fra 2014 blir strid både i spredt og sluttet orden beskrevet i detalj, i tillegg til soldatenes utdanning, bevæpning og utrustning, og Holms bok har vært en verdifull kilde til å forstå hva utgangspunktet var ved inngangen til foreliggende studies tidsperiode. Karl Erik Haugs kapittel i boken *Militære perspektiver på unionen mellom Norge og Sverige 1814-1905: Forsvarsmuseets markering av 1905* berører perioden som er interessant for denne studien, og Haug viser hvordan tysk påvirkning preget norske offiserer på 1800-tallet etter de tyske samlingskriger.¹⁷ Selv om Haugs kapittel går i dybden hva gjelder studien av prøyssisk og tysk påvirkning på norske forhold, går heller ikke dette i detalj hva gjelder utvikling av fotstriden og blir i denne sammenheng for en oversikt å regne.

Tilsammen tre masteroppgaver fra Universitetet i Oslo og Forsvarets stabsskole har de siste årene studert det norske forsvaret i samme periode som behandles i denne.¹⁸ Men sammen med bind 2 og 3 av *Norsk Forsvarshistorie*¹⁹ føyer disse seg inn i rekken av norske militærhistoriske

¹⁵ Howard, M., «The Use and Abuse of Military History», *Parameters* 11, nr. 1 (1981): s. 13-14.

¹⁶ Holm, T. H., *Grunnlovens soldater*, Forsvarsmuseets skrifter nr. 10 (Oslo: Forsvarsmuseet, 2014); Holm, T. H., «Med Plotons! Høire-sving! Marsch! Marsch!» *Norsk taktikk og stridsteknikk på begynnelsen av 1800-tallet, med hovedvekt lagt på fotfolket*. Forsvarsmuseets småskrift nr. 7 (Oslo: Forsvarsmuseet, 1991).

¹⁷ Haug, K. E., «Helmuth von Moltke, den tyske militære skole og norske offiserer - en virkningshistorie», i *Militære perspektiver på unionen mellom Norge og Sverige 1814-1905: Forsvarsmuseets markering av 1905*, red. Knut Petter Lyche Arstad (Oslo: Forsvarsmuseet, 2007).

¹⁸ Brunborg, O. M., «På sporet av en norsk krigerkultur. Norske militære holdninger til krig og bruk av militærmakt ved begynnelsen av to århundrer» (Mastergradsavhandling, Forsvarets stabsskole, 2015); Kingsrød, S. H., «Mænd af faget. De norske hæroffiserers militærfaglige anskuelser på midten av 1800-tallet» (Mastergradsavhandling, Universitet i Oslo, 2011); Wigernes, B., «Krigens krav og krigens rett. Krigens folkerett og militæretikk blant norske offiserer og jurister 1880-1900» (Mastergradsavhandling, Universitetet i Oslo, 2016).

¹⁹ Berg, R., *Norsk forsvarshistorie, Bind 2: Profesjon, union, nasjon 1814-1905* (Bergen: Eide, 2001); Hobson, Kristiansen, og Engdal, *Total krig, nøytralitet og politisk splittelse 1905-1940*.

arbeider som tar mål av seg å forklare utviklingen av det norske forsvaret sett i lys av den øvrige samfunnsutvikling. Denne type militærhistoriske arbeider representerer forskningstradisjonen *Militärgeschichte*, og har sin bakgrunn i synet om at man ikke kan se på utviklingen av militærmakt isolert fra utviklingen av samfunnet forøvrig, og trekker derfor forklaringer på samfunnsendringer inn i studiet av krigsmakten.²⁰ I den engelskspråklige forskningstradisjonen kalles dette *War and Society*-skolen, og den har klare paralleller til Samuel P. Huntingtons teorier om den gjensidige påvirkning mellom samfunn og militærmakt. Teorien han beskriver i *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations* fra 1957 er fremdeles mye brukt når bruk av militærmakt skal forklares. Hans teori setter seg fore å forklare at militære institusjoner formes av trusselen som oppleves mot samfunnet i tillegg til de krav samfunnet stiller til den militære institusjonen i form av krav fra sosiale, ideologiske og andre dominerende institusjoner i samfunnet. Ifølge Huntington dikterer de sivil-militære omstendigheter både kvantitative og kvalitative forhold for militærmakten, i tillegg til under hvilke forhold slik makt skal og vil bli brukt.²¹

Denne teorien passer derimot ikke direkte inn i denne studien som har til hensikt å gå i dybden på ett fagfelt i én historisk periode, og søker å kaste lys over utviklingen av taktikk og stridsteknikk på et rimelig lavt nivå. I hovedsak er formålet å granske hvordan endringer i forholdene på slagmarken fremtvinger en utvikling av taktikken, og hvordan profesjonen fremstår som en pådriver for disse endringene. Dette kan allikevel vanskelig gjøres uten å holde et våkent øye rettet mot den generelle samfunnsutvikling, siden krigens krav også er et produkt av politiske realiteter, økonomiske prioriteringer eller kulturelle preferanser på den måten at disse spiller inn ved utformingen av en militær organisasjon. Militærvesenet er ikke noen autonom enhet, en stat i staten, men blir formet av et samspill mellom indre og ytre faktorer. Denne besvarelsen har derfor også måttet skimte til generelle samfunnsutviklingstrekk i tillegg til å gå i dybden på de taktiske fenomener. Dette stemmer bra overens med Howards tese om at i tillegg til å studere militærhistorie i dybde, må offiseren også granske kontekst og bredde.

I militærhistorisk forskning skiller man mellom militærhistorie, krigshistorie og forsvarshistorie. I forsvarshistorien beskjeftiger man seg med studier av militære institusjoner i fredstid, herunder endringer i teknologi, taktikk og krigsplanlegging.²² Sett i lys av dette vil denne

²⁰ Hobson, R. og Kristiansen, T., *Militærmakt, krig og historie: En innføring i forskningen fra Clausewitz til våre dager* (Oslo: Institutt for forsvarsstudier, 1995), s. 8-9.

²¹ Huntington, S. P., *The soldier and the state: The theory and politics of civil-military relations* (Cambridge: Belknap, 1957), s. 1-2.

²² Hobson og Kristiansen, *Militærmakt, krig og historie*, s. 9.

oppgaven være et forsvarshistorisk stykke arbeid, som vil studere taktikken spesielt. Men utviklingen innen dette fagfeltet kan ikke studeres isolert uten å forstå krigshistorien, da det nettopp var fra ulike krigshandlinger man i den studerte perioden trakk sine erfaringer.

En militærhistoriker som virket i det aktuelle tidsrommet og som er interessant for denne besvarelsen, var Hans Delbrück (1848-1929). I likhet med Howard var han en historiker med militær erfaring, og i sin samtid pekte han på utfordringene for fagfeltet militærhistorie: Delbrück hevdet at på den ene siden var de militære som studerte militærhistorie for lite opptatt av å forstå konteksten, nærmere bestemt årsakene til krig og de politiske og samfunnsmessige sidene av krigen. På den annen side hadde historikere for liten innsikt i krigens krav, herunder taktikk, materiell og kunsten å lede militære styrker.²³ Arden Bucholz oppsummerer Delbrücks krav til militærhistoriske arbeider i fire punkter, og det første av disse er at militærhistorikeren bør opparbeide seg detaljkunnskap om militærlivets praktiske realiteter. Ut i fra dette kan man slutte at en historiker som selv har bakgrunn som soldat har bedre forutsetning for å forstå studier av militær historie enn en som ikke har slik bakgrunn. Denne studien har blitt utført av en historieinteressert offiser med lang fartstid i infanteriet, og vil derfor i henhold til Delbrück ha bedre forutsetning for å avdekke vesentligheter på det militærtekniske detaljnivået, enn dersom den skulle vært foretatt av en historiker uten samme bakgrunn. Studien tar mål av seg å forstå taktiske og tekniske valg som ble gjort av fagfolk i en annen tid, og for å forstå disse valgene vil det være fordelaktig å ha kjennskap til den samme taktikken og teknologien.²⁴

Foreliggende besvarelse er derfor en studie i dybden av ett område i norsk forsvarshistorie, der krigs- og militærhistorie forøvrig brukes som grunnlag for analysen. Fra krigshistorien vil den vise fra hvor man hentet erfaringer, og militærhistorien vil brukes for å forstå hvilke samfunnsmessige forhold som var med å forme endringene.

2.2 Metode

Allerede under de helt innledende undersøkelsene av norske kilder fra den aktuelle perioden, fremgikk det at det finnes spor av en ikke ubetydelig europeisk påvirkning i den aktuelle tidsperioden, og således har det blitt arbeidet ut fra en antagelse om at man i Norge *var* påvirket av kontinentale strømninger. For å studere graden av denne påvirkningen på den norske

²³ Bucholz, A., *Hans Delbrück & the German military establishment: War images in conflict* (Iowa City: University of Iowa Press, 1985), s. 27-28.

²⁴ *Ibid.*, s. 29.

utviklingen av infanteritaktikken i det aktuelle tidsrommet, har studien blitt gjennomført som en sammenlignende studie, eller ved hjelp av en såkalt *komparativ metode*. Denne metoden er valgt siden den egner seg godt til å sammenligne ett fenomen i én del av verden med en annen, og kan brukes når man tilskriver forekomsten av et fenomen en spesiell årsak.²⁵ I denne studiens tilfelle er det fenomenet infanteritaktikk som sammenlignes mellom Norge og kontinentet i det samme tidsrom.

Metoden som er valgt for denne studien er således at den innledningsvis vil undersøke hva som forårsaket utviklingen av fotstriden på kontinentet. Dette blir gjort ved å svare på det første forskningsspørsmålet, for gjennom dette å danne grunnlaget for den videre analysen av de norske forhold. Knut Kjeldstadli skriver i sin innføring i historiefaget *Fortida er ikke hva den en gang var*, at logikken i forklaringer ligger i at «dersom vi tilskriver forekomsten av et fenomen en spesiell årsak [...] så prøver vi denne antakelsen ved å se på andre, liknende situasjoner.»²⁶ For å benytte komparativ metode har studien funnet årsaker til utviklingen av infanteritaktikken på kontinentet. Dette er også gjort for å forenkle undersøkelsen av de norske forholdene, og oppgaven har søkt å utlede en forklaringsmodell. Slike modeller har ifølge Kjeldstadli til hensikt å fungere som forenklinger av virkeligheten, der noen viktige trekk er «isolert og framhevet, mens de øvrige egenskapene er utelatt».²⁷ I redegjørelsen for den kontinentale utviklingen av fotstriden vil måten man fører strid på representere den avhengige variabelen, der utviklingen av denne ses kausalt i sammenheng med andre variabler. Som det fremgår i innledningen er det en kjensgjerning at det foregikk en endring av fotstriden i den aktuelle tidsperioden. Disse endringene kom som en konsekvens av årsaker som i denne studien vil representere den uavhengige variabelen.²⁸

Videre har masteroppgaven til hensikt å undersøke i hvilken grad den norske infanteritaktikken ble endret på samme måte som på kontinentet. Dette gjøres ved å granske veien fra hendelser, via erfaringer, til disse materialiserer seg i form av formelle endringer. Gjennom å søke svar på de to neste forskningsspørsmålene vil oppgaven studere hvordan europeiske erfaringer både ble systematisert og var gjenstand for formelle og uformelle prosesser i Norge. Det siste spørsmålet vil søke svar på hvilke formelle endringer som til syvende og sist kom ut av dette. Ved å besvare

²⁵ Kjeldstadli, K., *Fortida er ikke hva den engang var: En innføring i historiefaget*, 2. utg. (Oslo: Universitetsforlaget, 1999), s. 264-265.

²⁶ *Ibid.*, s. 265.

²⁷ *Ibid.*, s. 143-144.

²⁸ Jacobsen, D. I., *Hvordan gjennomføre undersøkelser? Innføring i samfunnsvitenskapelig metode*, 3. utg. (Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2015), s. 83-84.

disse spørsmålene i rammen av den tidligere utledede forklaringsmodellen, der man studerer i hvilken grad man kan gjenfinne de samme årsaksforklaringene, vil man studere noen utvalgte kriterier. Gjennom dette vil oppgaven kunne besvare i hvilken grad utviklingen av norsk infanteritaktikk tok inn over seg de nye kravene, og om man endret seg i takt med utlandet.

2.3 Kilder og kildekritikk

I gjennomføringen av dybdestudier som denne hevder Howard at forskeren må granske alle tilgjengelige kilder. Han må ikke bare lete i de anerkjente historiske studiene som allerede foreligger, men også i memoarer, brev, dagbøker og skjønnlitteratur som omhandler fenomenet.²⁹ På samme måte har det under arbeidet med denne studien blitt gransket flere ulike typer faglitteratur. Faglitteraturen omfatter i denne sammenhengen bøker, artikler, rapporter, årbøker og reglementer som spesifikt omhandler taktikk og fotstrid. I det følgende vil det kort redegjøres for de ulike typer kilder som har blitt benyttet i de respektive deler av oppgaven.

I granskningen av den militærhistoriske utviklingen i Europa har det i overveiende grad blitt benyttet sekundærkilder. Disse er uttrykk for ulike forfatteres tolkning av andre kilder, som heller ikke alltid er primærkilder. Av oversiktsverk som behandler tidsperioden generelt har det i størst mulig grad blitt benyttet anerkjente forfattere. For å forstå utviklingen av fotstriden spesielt, har English og Gudmundssons arbeider *On Infantry* og *Stormtroop Tactics: Innovation in the German Army, 1914-1918* vært svært nyttige.³⁰ Som samtidig kilde har den engelske oversettelsen fra 1899 av Wilhelm Balcks *Taktik* blitt benyttet. Den ble utgitt i London med tittelen *Modern European Tactics* og er en oversettelse av originalen som ble skrevet i 1896. Balcks bok fremstår som en lærebok i taktikk, der første bind omhandler infanteriet spesielt. Han baserer seg i stor grad på tyske reglement og håndbøker, men refererer også til andre europeiske land. I tillegg bruker han erfaringer fra både felttog og praktiske forsøk.³¹ Dette verket kom ut i flere reviderte utgaver frem til første verdenskrig, og ble fortløpende oppdatert på bakgrunn av nye erfaringer. I den fjerde tyske utgaven som utkom i 1908, og som forelå på engelsk i 1911, er erfaringer fra både boerkrigen og den russisk-japanske krig tatt med.³² Det er flere årsaker til at dette er en interessant kilde. For det første er boken skrevet og utgitt i den

²⁹ Howard, «The Use and Abuse of Military History», s. 14.

³⁰ English, J. A. og Gudmundsson, B. I., *On Infantry* (Westport, Connecticut: Greenwood Publishing Group, 1994); Gudmundsson, B. I., *Stormtroop tactics: Innovation in the German army, 1914-1918* (Westport, Connecticut: Praeger, 1995).

³¹ Balck, *Modern European Tactics, 1899*.

³² Balck, W., *Tactics*, bind 1 av 2 (Fort Leavenworth, Kansas: U.S. Cavalry Association, 1911).

aktuelle tidsperioden, og må kunne regnes som en samtidig kilde. Videre gir boken en oversikt over flere lands praksis og reglementer. I tillegg kan man følge en utvikling og se endringer over tid ettersom utgavene fra både 1899 og 1911 har vært tilgjengelige under arbeidet med denne besvarelsen. På den annen side er Balcks bøker personlige betraktninger, og kan således ikke nødvendigvis tas til direkte inntekt for den offisielle taktikken. Bøkene gir allikevel et bilde av tidsånden i tillegg til at de i stor grad refererer til både reglementer og erfaringer fra sin samtid, og fremstår derfor som et godt vitnesbyrd fra den aktuelle tidsperioden.

For å forstå fenomenet *offensivens ideologi* har forfatterne Snyder og Van Evera blitt benyttet.³³ Begrepet berøres også i annen litteratur, for eksempel hos Gat, men da på en mer generell måte.³⁴ Snyder og Van Evera beskriver fenomenet i dybden, men begge forfattere er statsvitere og deres syn er også kritisert av nettopp Gat.³⁵ I tillegg skal man være oppmerksom på at litteraturen ble utgitt under den kalde krigen, i en periode der forsvarsdebatten i USA var preget av diskusjon omkring forkjøpsangrep og *mutually assured destruction*, og at de kan fremstå som innspill i denne debatten. Begge forfattere behandler allikevel den historiske bakgrunnen for ideologien på en grundig og etterrettelig måte, og det er disse delene av deres arbeider som har bidratt til å kaste lys over nettopp fenomenet *offensivens ideologi* under arbeidet med denne besvarelsen.

Av litteratur som tidligere har analysert og konkretisert utfordringene man sto overfor på kontinentet som følge av den teknologiske utviklingen, behandler Howards artikkel «Men Against Fire: Expectations of War in 1914» og boken *After Clausewitz: German Military Thinkers before the Great War* av Antulio J. Echevarria II dette i dybden.³⁶ Sistnevnte vier blant annet den tyske generalen Sigismund von Schlichting stor oppmerksomhet, og hevder at han på mange måter har vært oversett til fordel for en del andre toneangivende militære tenkere fra samme periode. Schlichting fremsatte en del påstander som på mange måter har vært grunnlaget for modellen som har vært brukt i arbeidet med denne besvarelsen. Det ville kunne

³³ Snyder, J., *The ideology of the offensive: Military decision making and the disasters of 1914* (Ithaca, New York: Cornell University Press, 1984); Van Evera, S., «The cult of the offensive and the origins of the First World War», *International Security* 9, nr. 1 (1984).

³⁴ Gat, A., *A History of Military Thought: From the enlightenment to the Cold War* (Oxford: Oxford University Press, 2001), s. 402-440.

³⁵ *Ibid.*, s. 429-430.

³⁶ Echevarria, A. J., *After Clausewitz: German Military Thinkers Before the Great War* (Lawrence, Kansas: University Press of Kansas, 2000); Howard, M., «Men against fire: Expectations of war in 1914», *International Security* 9, nr. 1 (1984).

oppfattes som ensporet å utelukkende følge hans resonnementer, men disse finner man også igjen i andre vitenskapelige arbeider.

I arbeidet med å analysere hvordan man i Norge tok stilling til de kontinentale endringene har studier av Generalstabens bibliotek, som er tilgjengelig gjennom Forsvarsmuseets bibliotek, vært til stor hjelp. Her finnes alle de utenlandske reglementer den norske generalstaben sikret seg, samt de utenlandske og norske tidsskrifter man abonnerte på, i tillegg til annen faglitteratur. Til sammen kan man av dette danne seg et bilde av hvordan man i Hæren holdt seg oppdatert. I det samme biblioteket finnes også samtlige årganger av *Norsk Militært Tidsskrift (NMT)*. *Norsk militærhistorisk bibliografi*³⁷ har vært til god hjelp for å finne frem til aktuelle artikler i dette tidsskriftet, men bibliografien favner ikke alt av usignert og redaksjonelt stoff, slik at det har vært nødvendig å granske samtlige årganger mellom 1900 og 1914. Artikler fra tidsskriftet gjenspeiler med stor sannsynlighet tidsånden og den tidstypiske debatten, og i perioden som har vært studert ser man en livlig og til tider opphetet debatt om ulike fagmilitære temaer. For denne studiens vedkommende har artiklene gitt nyttige opplysninger om hvordan offiserene tolket sin samtid og hvordan de mente ulike militærfaglige aspekter fikk betydning for norske forhold. Videre gir artiklene uttrykk for hva offiserene var opptatt av og hvilke kilder de i sin samtid brukte for å holde seg oppdatert. Men som Brunborg påpeker i sin masteroppgave, var tidsskriftet i første rekke et organ for krigsskoleutdannede offiserer. På den annen side er det rimelig å anta at det var nettopp denne kategori offiserer som hadde størst innflytelse på Forsvaret i sin samtid.³⁸

For å studere hvordan man skaffet seg erfaringer i Hæren i perioden, har rapportene fra norske reisende offiserer også blitt gransket. I den aktuelle perioden ble offiserer sendt på kortere eller lengre stipendreiser for å studere felttog, øvelser eller daglig tjeneste hos andre nasjoners væpnede styrker. Deres rapporter finnes i Generalstabens krigsarkiv fra perioden 1612 til 1939 som er tilgjengelig i Riksarkivet.³⁹ Rapportene vil imidlertid kunne være farvet av den enkelte rapportskrivers syn og eventuelle forhold vedkommende var mer opptatt av enn andre ved at han kan ha tillagt noe større eller mindre vekt, eller valgt å utelate andre forhold. Det virker heller ikke som om rapportskriverne har fulgt noen særskilt mal. Enkelte av rapportene er også skrevet lenge etter at studieoppholdet er avsluttet, hvilket kan medvirke til å svekke deres

³⁷ Høeg, T. A., Wasberg, G. C., og Johnsen, A. O., *Norsk militærhistorisk bibliografi* (Oslo: Gyldendal, 1969).

³⁸ Brunborg, «På sporet av en norsk krigerkultur», s. 21-22.

³⁹ Riksarkivet, *Generalstabens krigsarkiv 1612-1939. Katalog nr. 1256.2/17* (Oslo: Riksarkivet, 1994).

troverdighet noe.⁴⁰ På den annen side er disse rapportene primærkilder, og fremstår som direkte vitnesbyrd fra sin samtid.

I undersøkelsene av hvilke offisielle prosesser som foregikk, og som kan tenkes å ha hatt påvirkning med tanke på å gjennomføre endringer i norsk infanteritaktikk, har studien blant annet søkt å basere seg på kommisjons- og komitearbeid i perioden. Her har Vilhelm Haffners oversikt over *Innstillinger og betenkninger fra kongelige og parlamentariske kommisjoner, departementale komiteer m.m.* vært til hjelp.⁴¹ Haffners monumentale verk har dog noen mangler vedrørende det militære, og Haffner skriver selv i sitt fyldige forord:

På det militære område har jeg, for ikke å komme helt ut på viddene, sett mig nødsaget til å ta et særlig hensyn til nedsettelsesmåten og utelate en hel rekke kommisjoner av overveiende praktisk art [...], [for eksempel] kommisjoner om små reglementsbestemmelser, kanonreglementer, detaljer i utrustning og uniform m. m.⁴²

Dette har medført at studien har måttet bruke militære lovsamlinger,⁴³ og ulike årganger av *Norsk Lovtidende*,⁴⁴ som er tilgjengelig i Nasjonalbiblioteket, som supplement.

I delen av oppgaven der det undersøkes hvilke praktiske endringer som ble gjennomført i Norge, har diskusjonen i stor grad basert seg på kildemateriale hentet fra Forsvarsmuseets bibliotek. Taktiske direktiver og ekserserreglementer beskriver stridsteknikken i detalj, og i tillegg har soldathåndbøker og uniformsreglementer blitt benyttet som kilder. For å se om det var noen endring i oppfattelsen av hvordan striden skulle føres, har det også blitt studert enkelte reglementer fra sent 1800-tall i den hensikt å skape et referansegrunnlag. Direktiver, reglementer og håndbøker må regnes som normativ litteratur. De beskriver med andre ord ikke virkeligheten slik den faktisk var, men hvordan forfatteren mente den burde være. De er allikevel interessante fordi de representerer det offisielle synet på hvordan man skulle føre striden, og følger således naturlig linjen fra de formelle prosesser som ble gjennomført. I mange tilfeller vil det være interessant nok i seg selv å studere denne type litteratur, da den viser

⁴⁰ For eksempel er rapporten fra kaptein Julius Allums studiereise i Sør-Afrika under boerkrigen, som ble gjennomført mellom januar og juni 1900, ikke skrevet før i 1906. Allum, J., «Rapport vedr. stipendiereise for studier under boerkrigen», i *Generalstabens krigsarkiv, RAFA-3832* (Oslo: Riksarkivet, 1906).

⁴¹ Haffner, V., *Innstillinger og betenkninger fra kongelige og parlamentariske kommisjoner, departementale komiteer m.m.* (Oslo: Fabritius, 1925).

⁴² *Ibid.*, s. iv.

⁴³ Hoff, E., *Samling af Love, Resolutioner, Cirkulærer, Skrivelser, m. v., Landmilitæretaten vedkommende, for 1911* (Kristiania: Det militære tidsskrifts redaktion, 1912); Hoff, E., *Samling af Love, Resolutioner, Cirkulærer, Skrivelser m. v., Landmilitæretaten vedkommende, 1901-1905* (Kristiania: Det militære tidsskrifts redaktion, 1906).

⁴⁴ *Norsk Lovtidende. 2den Afdeling. Samling af Love, Resolutioner m.m. 1899*, (Kristiania: Grøndahl, 1899); *Norsk Lovtidende. 2den Afdeling. Samling af Love, Resolutioner m.m. 1901*, (Kristiania: Grøndahl, 1901); *Norsk Lovtidende. 2den Afdeling. Samling af Love, Resolutioner m.m. 1905*, (Kristiania: Grøndahl, 1905).

hvordan man i infanteriet antok at man best mulig kunne seire i krig. For å få vite noe om hvordan slike teorier om taktikk ble omsatt i praksis, kan man granske hvordan militære styrker gjennomførte sine operasjoner i krig. For denne oppgavens vedkommende har ikke dette vært mulig, siden den gransker en fredsperiode. Gjennom å undersøke undervisningsopplegg og rapporter fra gjennomført utdanning har det allikevel vært mulig å danne seg et inntrykk av hvordan utdannelsen innenfor fagfeltet foregikk, og gjennom dette svare på hvordan taktikken ble utført i sin samtid. Rapportene fra kurs holdt ved Skydeskolen for infanteriet i tidsperioden er eksempler på det siste, men man må allikevel ha i tankene at rapportskriverne av ulike årsaker kanskje ville male et penere bilde av virkeligheten enn hva den faktisk var. I tillegg til reglementer og håndbøker, har også undervisningen ved de militære utdanningsinstitusjoner blitt undersøkt. Undervisningsplaner for krigs- og underoffisersskoler finnes lett tilgjengelig, men disse beskriver i liten grad noe mer enn hvilke fag det ble undervist i. Derimot har det lyktes å finne manuskripter fra forelesninger i taktikk som ble gjennomført i perioden, og disse fremstår som mer detaljerte eksempler på hva som faktisk ble undervist.

Mye av kildematerialet er skrevet for over hundre år siden, og har en eldre språkdrakt. Det har derfor vært nødvendig å tolke kildene i lys av dagens språklige uttrykk, noe som kan ha endret det opprinnelige meningsinnholdet.

Siden studien er komparativ, og søker å sammenligne samme fenomen i ulike deler av verden, vil noen kunne hevde at man burde ha studert samme type kildemateriale fra Norge som fra kontinentet. For eksempel er både tyske og franske reglementer og tidsskrifter fra perioden tilgjengelige gjennom Generalstabens bibliotek. Når dette allikevel ikke har blitt gjort så er det på grunn av det omfattende arbeidet og tiden det ville ha tatt å oversette denne typer dokumenter, noe som ikke ville latt seg gjøre innenfor rammene av denne masteroppgaven. En annen måte man kunne ha løst denne utfordringen på, kunne ha vært å sammenligne norske oversiktsverk som beskriver perioden eller fagområdet som er interessant for denne studien, med tilsvarende oversiktslitteratur som omhandler kontinentet. Men, som det allerede har blitt påpekt, finnes det ikke noen slik norsk litteratur. Det er nettopp derfor det har vært nødvendig å gå til reglementer, rapporter og tidsskrifter for å fremskaffe de opplysninger som ellers ville ha vært å finne i nettopp slik faglitteratur. Dette er imidlertid noe av den foreliggende studies styrke, da den vil kunne bidra til å sammenfatte disse norske kildene og bidra til ny systematisert kunnskap om emnet.

3 Redegjørelse og fortolkning

Formålet med dette kapittelet er å danne grunnlaget for den påfølgende analysen av den norske infanteritaktikken i årene før første verdenskrig. Dette gjøres ved å redegjøre for den kontinentale utviklingen av infanteristriden i perioden etter de tyske samlingskriger og frem til 1914. Det vil fokuseres på hva den teknologiske utviklingen betød for nettopp infanteriet i perioden, og spesielt hva den økte ildkraften hadde å si i praksis. Perioden var preget av fred på det europeiske kontinentet, så man måtte trekke sine erfaringer fra tidligere kriger, tidvis utkjempet med en annen teknologi. Kapittelet vil også vise hvordan man brukte erfaringer fra andre krigsteatre for å utvikle sin egen taktikk. I denne sammenheng vil erfaringene fra boerkrigen (1898-1902) og den russisk-japanske krig (1904-1905) bli viet oppmerksomhet. Fremveksten av fenomenet *offensivens ideologi* vil også bli berørt. Avslutningsvis vil kapittelet oppsummeres, og en forklaringsmodell som viser sammenhengen mellom våpnenes økte ildkraft og behovet for en endret type lederskap, vil presenteres. Til sammen vil dette danne grunnlaget for den videre analysen av de norske forhold i perioden 1900-1914.

3.1 Den kontinentale utvikling etter de tyske samlingskriger

Som følge av den industrielle revolusjon var det blitt mulig å mobilisere en formidabel ildkraft på slagmarken. Oppfinnelsen av nye metoder for å fremstille stål samt muligheten for serieproduksjon og økt produksjonshastighet av våpen bidro i stor grad til dette.⁴⁵ Teknologiutviklingen fortsatte etter de tyske samlingskriger og gjennom hele 1800-tallet, og i sin samtid var man fullstendig klar over at dette ville ha stor betydning for taktikken.⁴⁶ Den materielle typen som i særdeleshet skulle tvinge frem en omveltning av infanteritaktikken i siste halvdel av 1800-tallet, og frem til første verdenskrig var den magasinladede riflen, eller repetergeværet.⁴⁷ At riflene som ble utviklet i Europa på slutten av 1800-tallet skulle forbli uforandret i femti år, og utgjøre infanteristenes hovedbevæpning gjennom to verdenskriger forteller oss hvilken kapasitet disse våpnene representerte for Europas hærer.⁴⁸

⁴⁵ Antonsen, A., «Håndvåpenutviklingen på 1800-tallet», i *Militære perspektiver på unionen mellom Norge og Sverige 1814-1905. Forsvarsmuseets markering av 1905*, red. Knut Petter Lyche Arstad (Oslo: Forsvarsmuseet, 2007), s. 290-292; Strachan, H., *European Armies and the Conduct of War* (London: George Allen & Unwin, 1983), s. 111.

⁴⁶ Gat, *A History of Military Thought*, s. 378-379.

⁴⁷ English og Gudmundsson, *On Infantry*, s. 1.

⁴⁸ Antonsen, «Håndvåpenutviklingen på 1800-tallet», s. 297; Strachan, *European Armies and the Conduct of War*, s. 113.

Bakladegeværene hadde vist sin overlegenhet i løpet av de tyske samlingskriger, og med tennålmekanismen som ble utviklet fra 1840-tallet og fremover, fikk infanteristene på grunn av den forenklede ladeprosedyren et våpen med minst fordoblet skuddtakt, sammenlignet med de tidligere munnladerveværene.⁴⁹ Disse våpnene hadde en direkte innvirkning på stridsteknikken i tillegg: Det var ikke lenger nødvendig å stå oppreist for å lade våpnene ved hjelp av ladestokker, og soldatene kunne betjene sine våpen både knestående og liggende.⁵⁰ Dette hadde den opplagte fordel at skytteren representerte et langt mindre mål på slagmarken.⁵¹ Man var heller ikke lenger like avhengig av befestninger for å kunne betjene sine våpen i skjul og dekning siden soldaten kunne benytte den beskyttelsen som lendet kunne gi ham.⁵²

De tyske samlingskriger hadde representert en periode der tre ulike stridsformer var blitt benyttet av infanteriet: Linjer som utvekslet salver mot hverandre, slik man hadde gjort allerede på Fredrik den stores tid; kamp i spredt orden mellom geværmenn som opptrådte spredt i lendet; og kolonnetaktikk, slik man kjente den fra Napoleonskrigene. I *On Infantry* forklarer English og Gudmundsson dette fenomenet med at det hersket en slags forvirring med tanke på hvorledes man skulle få utnyttet de nye våpensystemene.⁵³ Det er i tillegg et faktum at ikke alle avdelinger var oppsatt med den nye bevæpningen samtidig, og at enkelte mottok det nye materiellet midt under de ulike felttog. Det var som følge av den hurtige utviklingen rett og slett en stor blanding av nytt og gammelt materiell, noe som resulterte i en blanding av ny og gammel taktikk.⁵⁴

Økningen av den presise ildkraften gjorde at forsvarsstrid ble den sterke stridsform, sammenlignet med angrepsstrid.⁵⁵ Allerede den amerikanske borgerkrigen (1861-1865) hadde båret bud om fastlåste fronter og økt vanskelighet med å oppnå gjennombrudd mot en forsvarende motstander. Under denne krigen var partene fremdeles utrustet med munnladere, men de riflede løpene bidro til økt rekkevidde og presisjon, og i tillegg grov man seg ned i forsvar.⁵⁶ I Europa tok man imidlertid i liten grad inn over seg erfaringene fra Amerika, og avfeide borgerkrigen som en krig utkjempet av amatører siden ingen var i stand til å oppnå noen

⁴⁹ Jones, *The art of war in the Western world*, s. 390-391.

⁵⁰ Showalter, D. E., *The wars of German unification* (London: Hodder Arnold, 2004), s. 37 og 63.

⁵¹ Hobson, R., *Krig og strategisk tenkning i Europa 1500-1945: Samfunnsendring, statssystem, militær teori* (Oslo: Cappelen akademisk forl., 2005), s. 203.

⁵² Jones, *The art of war in the Western world*, s. 391.

⁵³ English og Gudmundsson, *On Infantry*, s. 2.

⁵⁴ Showalter, *The wars of German unification*, s. 48-49 og 145-46.

⁵⁵ Jones, *The art of war in the Western world*, s. 420.

⁵⁶ Hobson, *Krig og strategisk tenkning i Europa 1500-1945*, s. 217.

hurtige avgjørelser på slagmarken, og at den derfor hadde liten relevans for europeiske forhold.⁵⁷

En av de viktigste, og kanskje mest åpenbare av lærdommene etter krigen i 1871, var at tette linje- eller kolonneformasjoner var sjanseløse i frontale møter med den presise ildkraften fra tennålsgeværer.⁵⁸ I sitt reviderte infanterireglement fra 1875, understreket den franske hæren viktigheten av ildkraft og bruken av lendet for skjult og dekket fremrykning. I tillegg ble det foreskrevet økt spredning innen de respektive avdelinger ved angrepsoperasjoner.⁵⁹ For å unngå frontale konfrontasjoner med katastrofale følger som resultat av defensivens økte styrke, videreutviklet tyskerne flankeangrepet. Her var tanken at man ved å oppnå ildoverlegenhet i front ville binde fienden frontalt, for deretter å søke ut i hans flanker for å lokalisere ett eller flere svake punkter der man kunne få til et innbrudd i fiendens stillinger, og derfra slå ham i en knusende seier.⁶⁰

Teknologiutviklingen gikk imidlertid raskt videre, og med innføringen av enhetspatronen ble våpenbetjeningen ytterligere forenklet. Mens man i tidligere tider hadde vært nødt til å helle krutt inn i løpet, for deretter å skyve en kule på plass, var det allerede eksperimentert med ulike typer patroner av papp og papir. Men først med innføringen av patroner i metall, med ferdig monterte prosjektiler, fikk man en patron som gjorde det langt enklere og raskere å lade sine våpen. Det krevdes nå vesentlig kortere tid til å lære opp skyttere i kompliserte ladeprosedyrer, og skuddtaket økte.⁶¹

Helt siden introduksjonen av kruttvåpen hadde det ligget et tett røykteppe over slagmarken, og i fuktig og vindstille vær skal røyken ha blitt tilnærmet ugjennomtrengelig. Oppfinnelsen av det røyksvake kruttet ble derfor en milepæl, og den ble gjort omtrent samtidig i Tyskland og Frankrike i 1880-årene. Dette produktet hadde flere egenskaper enn bare det å avgi betraktelig mindre røyk ved avfiring, og sammen med enhetspatronen bidro det til at det var blitt langt enklere å utdanne skyttere⁶²: Siden prosjektilene fikk en vesentlig høyere utgangshastighet, og derfor fikk en mye flatere kulebane, medførte det nye drivmiddelet at avstandsbedømmelse og den stadige fininnstillingen av siktet på våpenet var blitt av mindre viktighet. De forenklete

⁵⁷ Luvaas, J., *The military legacy of the Civil War: The European inheritance*, Modern war studies (Lawrence, Kansas: University Press of Kansas, 1988), s. 227-228; Jones, *The art of war in the Western world*, s. 423.

⁵⁸ Gudmundsson, *Stormtroop tactics*, s. 7.

⁵⁹ Gat, *A History of Military Thought*, s. 399.

⁶⁰ Echevarria, *After Clausewitz*, s. 33-34.

⁶¹ Antonsen, «Håndvåpenutviklingen på 1800-tallet», s. 289 og 294.

⁶² *Ibid.*, s. 291 og 296.

prosedyrene for våpenbetjeningen gjorde det langt enklere å på kort tid utdanne effektive geværsoldater, og var således med å bidra til massehærenes fremvekst.⁶³ Den store utgangshastigheten gjorde at man kunne minske kaliberet på prosjektilene, og som følge av redusert vekt førte dette igjen til at den enkelte soldat kunne bære med seg mer ammunisjon, Samtidig som at våpnene fikk lengre rekkevidde, fikk de også en langt større raserende effekt på grunn av sin flate kulebane. Man kunne nå oppnå en relativt god nedholdende effekt ut til 2200 meter og god treffsikkerhet ut til 500 meter.⁶⁴ I tillegg hadde det en demoraliserende effekt på soldatene at de ikke kunne se fienden som skjøt på dem.⁶⁵

På slagmarken førte dette til behov for en større innbyrdes spredning mellom soldatene. Årsaken til dette var for det første at man søkte å bli et vanskeligere mål for fiendtlig ild. Der man tidligere hadde opptrådt i sluttede formasjoner, som både avanserte mot fienden og avfyrte sine våpen stående, hadde de nye våpnenes skuddtakt, presisjon og rekkevidde gjort at disse formasjonene var ytterst sårbare. Man kunne søke større trygghet ved å representere et enslig, mindre mål, gjerne skjult og dekket av terrenget. For det annet gjorde den økte rekkevidden og forbedrede presisjonen at hvert enkelt våpen og den enkelte skytter ble mer effektiv. Der man tidligere hadde samlet soldater i tette formasjoner for blant annet å øke treffsannsynligheten ved hver avfyrte salve, kunne nå én enkelt skytter dominere en langt større del av slagmarken som følge av økt rekkevidde og presisjon. Ved å øke den innbyrdes avstanden mellom soldatene, dekket man ganske enkelt et mye større område enn man hadde gjort tidligere. Kort oppsummert kan man si at til sammen gjorde dette slagmarken større. Når da i tillegg det røyksvake kruttet hadde gjort at skytteren ikke produserte noen signatur i form av røykskyen som tidligere hadde oppstått ved avfyring, ble det enklere å skjule seg og øke sjansen til å overleve som enslig soldat kamouflert i en stilling. Det røyksvake kruttet medførte også at man fikk bedre oversikt over stridsfeltet, noe som gjorde det mulig å utnytte den utvidede rekkevidden bedre.⁶⁶

Mens man tidligere hadde kunnet forflytte mannskaper og kanoner rundt på slagmarken i fiendens påsyn, var følgene av riflenes økte rekkevidde og presisjon at dersom du ble sett, så risikerte du å bli skutt. Der artilleriskyts hadde noen hundre meters effektiv rekkevidde med sine kardeskladninger, som var effektive mot infanterister, hadde de sistnevnte overlegen

⁶³ Ibid., s. 294.

⁶⁴ Ibid., s. 297.

⁶⁵ Balck, *Tactics, 1911*, 1, s. 195.

⁶⁶ Jones, *The art of war in the Western world*, s. 420.

treffsikkerhet og rekkevidde god nok til å drepe kanonbetjeningen lenge før kanonen representerte noen trussel for dem.⁶⁷ Disse erfaringene trakk man allerede under de tyske samlingskriger, og da som følge av tennålsgeværet. Med forlenget rekkevidde, forenklet mekanisme og forbedret observasjon, var disse utfordringene ytterligere forsterket. I tillegg til at artilleriet for en periode nærmest mistet sin verdi på slagmarken i Europa, ble også kavaleriangrepet vanskeliggjort mot spredte infanteriformasjoner med stor ildkraft. De tette infanteriavdelingene som kavaleristene tidligere hadde kunnet stormri inn i og meie ned for fote med sabel og lanse var forsvunnet. I stedet ble enten rytter eller hest skutt lenge før de utgjorde noen trussel mot infanteriet.⁶⁸ I perioden 1850-1890 var infanteriavdelinger utrustet med kammerladede rifler det eneste våpensystemet av noen verdi på slagmarken.⁶⁹ Da man i tillegg utviklet rifler med en magasinkapasitet på 5-10 patroner, og en rask og pålitelig lademekanisme, økte også skuddtaket som det var mulig å avgi presis ild med, og for en godt trent soldat var det realistisk å kunne avfyre 16 skudd i minuttet.⁷⁰ Dette gjorde det mulig å raskt oppnå ildoverlegenhet. Sammen med det røyksvake kruttet bidro repetergeværet til at den enkelte soldat i skjul kunne skyte, gjenfinne mål og på nytt sikte og hurtig repetere sine skudd.⁷¹ Teknologeutviklingen førte imidlertid til at artilleriet etter hvert både økte sin rekkevidde, presisjon og dødelighet, som følge av bakladermekanisme, riflede løp og sprenggranater. Men ikke før utviklingen av en velfungerende rekylmekanisme på 1890-tallet, slapp man å sikte inn skytset mellom hvert avfyrte skudd, og man kunne øke skuddtaket,⁷² som med innføringen av den franske 75 millimeter-kanonen i 1897 var kommet opp i ti skudd per minutt.⁷³

Som følge av de nye våpen og den økte ildkraften i siste halvdel av 1800-tallet, forlot infanteristene på kontinentet sine sluttete formasjoner,⁷⁴ og på bakgrunn av den økte spredningen fikk man en rekke utfordringer. Styrken til tidligere tiders tette formasjoner hadde vært stor ildkraft i form av salver og enkel manøvrering på slagmarken, og den enkelte manns sikkerhet hadde vært et resultat av å være én i mengden. Videre oppnådde man en psykologisk styrkende effekt av at man sto skulder ved skulder med sine kamerater, noe som ga en følelse av trygghet i tillegg til at det forhindret at enkeltmenn ble fristet til å flykte. Man oppnådde resultater ved samhandling som resultat av lydighet og streng disiplin, og en bataljon kunne

⁶⁷ Hobson, *Krig og strategisk tenkning i Europa 1500-1945*, s. 217.

⁶⁸ Jones, *The art of war in the Western world*, s. 391.

⁶⁹ Ibid., 401; Strachan, *European Armies and the Conduct of War*, s. 117.

⁷⁰ Jones, *The art of war in the Western world*, s. 419.

⁷¹ English og Gudmundsson, *On Infantry*, s. 5.

⁷² Gat, *A History of Military Thought*, s. 378.

⁷³ Strachan, *European Armies and the Conduct of War*, s. 118-119.

⁷⁴ Jones, *The art of war in the Western world*, s. 401.

rimelig enkelt kommanderes med én offisers muntlige ordrer. På den moderne krigsskueplassen ble den enkelte manns sikkerhet derimot basert på hans evne til selvstendig å finne skjul, dekning og fremrykningsvei. Han kunne havne i situasjoner der han selv måtte avgjøre om, når og på hva han skulle skyte. I sin samtid skrev Balck om spredt orden:

In extended order the soldier is not tied to one place; he is not forced to stand in a constrained position, or hold his rifle in one particular manner. Instead of that the rifleman must display judgement, activity of body, boldness, and self-reliance; he must be a good shot and clever in utilizing cover, and at the same time be constantly on the look-out for his leader's signals.⁷⁵

Sitatet sier mye om hvor krevende man anså denne stridsformen for å være. Den skilte seg tydelig fra de sluttede formasjoners blinde lydighet og disiplin, og forfatteren anerkjente i tillegg at det av soldaten krevdes en viss evne til selvstendig å bedømme situasjonen, sammen med ferdigheter, mot og initiativ, i tillegg til å være oppmerksom på sine overordnedes føringer. Balck skrev videre at den beste måte å teste avdelingens disiplin og trening på, var å studere hvordan de oppførte seg i spredt orden. Her kunne lederen i liten grad utøve personlig direkte kontroll over den særskilte soldat og han måtte i større grad stole på den enkeltes intellekt, og soldatene måtte oppfordres til å tenke og handle på egenhånd:

The difficulties of command when men are in extended order are heightened by the din and other distracting influences of battle, especially in close and broken country. The best test of the training and discipline of the troops is their behaviour in extended order, for the less the leader is able to exercise personal control over his command, the more must the intelligence of each individual soldier be developed, and the more should he be encouraged to think for himself.⁷⁶

I tillegg til å finne tekniske og organisatoriske løsninger på problemet med den økte ildkraften, sporer man tydelig en bevissthet omkring den enkelte soldats stridsverdi og hvilken rolle det enkelte individ ville spille i strid. Psykologi og intelligens var områder samtidens militærteoretikere diskuterte i tillegg til formasjoner, utrustning og forflytningsmetoder på slagmarken.⁷⁷ Etter 1871 erkjente man både i Preussen og Frankrike at man i møte med den nye ildkraften måtte bryte opp formasjonene og danne skytterlinjer og mindre avdelinger. Den tidligere praktiserte kadaverdisiplin og fullstendige kontroll over sine undergitte måtte vike plassen for en større grad av initiativ på lavere nivå, og beslutningsmyndighet måtte overføres til underordnede. Utfordringen ble da hvordan man skulle få til å lede gjennomføringen av slike operasjoner, noe som ville kreve at subalterne offiserer og underoffiserer måtte spille en mer

⁷⁵ Balck, *Modern European Tactics*, 1899, s. 105.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Ibid., s. 23.

fremtredende rolle.⁷⁸ Behovet for desentralisert ledelse, og ønsket om å utnytte initiativet på lavere nivå, økte betydningen av avdelingene på de lavere nivå. Kompaniet, som tidligere nærmest hadde vært en administrativ enhet, ble nå en selvstendig enhet på slagmarken, og størrelsen ble bestemt av hvor langt én offisers muntlige ordrer kunne bære.⁷⁹ Inndelingen i tropper og lag ble også i større grad ansett som viktig. I Preussen hadde man allerede i 1854 delt inn troppene i lag, der lagførernes oppgaver besto i å lede ilden, foreta avstandsbedømmelse, regulere ildåpning og ildvolum samt formidle offiserenes ordrer. Men nå skulle disse enhetene vise mer initiativ, og opptre med en større grad av handlefrihet.⁸⁰

Det fremsto imidlertid på ingen måte som problemfritt å endre infanteritaktikken. Kritikere i samtiden hevdet at det ville være umulig å la geværmenn opptre med økt grad av selvstendighet i strid. De påsto at all erfaring tilsa at mannskapene ville unnlate å følge ordre eller ikke vite hva de skulle gjøre når de sto overfor fienden dersom de ikke var gjenstand for en leders direkte påvirkning. Flere uttalte at man ville være vitne til soldater som unnlot å rykke fremover eller som skjøt i gal retning. I Tyskland svingte pendelen en periode noe tilbake i retning av sluttet orden som følge av utfordringene med kommando og kontroll i spredte formasjoner. Uten tett oppfølging mente skeptikerne at angrepet ville rakne, og soldater ville gjemme seg eller flykte. De tette formasjoner ble av kritikerne ansett for å være en forutsetning for at offiserer skulle kunne ha direkte innflytelse over sine soldater. Enkelte brukte også eksempler der sluttede formasjoner hadde slått rifleskytende skytterlinjer med bruk av bajonettangrep. Det disse unnlot å si noe om var de enorme tapstallene slike bajonettangrep nå medførte i møte med rifleskytende skytterlinjer. I tillegg ble det argumentert for at ildkraften best ble utnyttet der tettere formasjoner avfyrte ilden koordinert, til forskjell fra spredte geværmenn som åpnet ild på eget initiativ. Men til tross for at det tyske ekserserreglementet fra 1888 fremsto som om det var kritisk til rendyrket spredt orden, og at det fremmet en form for kolonnetaktikk, tok det inn over seg viktigheten av underoffiserer og nødvendigheten av å fremelske initiativ hos den enkelte soldat.⁸¹ Dette reglementet tok også et stort skritt i retning av å ikke lenger overføre parademessig eksersis ut på slagmarken, i tillegg til å fjerne driller som ikke hadde direkte sammenheng med det å slåss. Det som kanskje var det mest banebrytende, og heller ikke så rent lite kontroversielt i sin samtid, var at reglementet ga underordnede sjefer frihet til selv å velge de taktiske formasjoner som de syntes var passende for den lokale situasjonen. Reglementet

⁷⁸ Jones, *The art of war in the Western world*, s. 400-401.

⁷⁹ Balck, *Tactics, 1911*, 1, s. 33-36.

⁸⁰ English og Gudmundsson, *On Infantry*, s. 19; Showalter, *The wars of German unification*, s. 64.

⁸¹ English og Gudmundsson, *On Infantry*, s. 4; Gudmundsson, *Stormtroop tactics*, s. 7-8.

gikk så langt at det faktisk *forbød* bruk av skjematiske tilnærminger som skulle brukes i enhver situasjon, og representerte et skifte fra det å trene underordnede sjefer i å blindt følge overordnedes ordre og de offisielle prosedyrer, til det å trene dem i å tenke selv.⁸²

Militære enheter som opptrådte i små grupper og handlet individuelt, var i og for seg ikke noe nytt etter 1871. Allerede på 1700-tallet hadde spesielt utvalgte, trente og utrustede soldater hatt som oppgave å tilrettelegge for de store sluttede formasjonene, ved å sikre flanker, oppklare fremrykningsakser og å bryte opp fiendens formasjoner med rettet rifleild. Under samlebetegnelsen *tiraljører* hadde disse tidligere tiders lettinfanterister vært kjennetegnet av en spesielt høy grad av selvstendighet og lojalitet. De prøyssiske *Jäger*-, franske *chasseur*- eller britiske *rifle*- og *Highlander*-avdelinger var alle eksempler på slike specialsoldater.⁸³ Tanken om å gi små enheter større ansvar, uten direkte oppsyn av sine overordnede var derfor ikke ukjent. Forskjellen var nå at hovedtyngden av infanteristene skulle kjempe på denne måten, ikke bare en selektert elite.

På siste halvdel av 1800-tallet var man svært opptatt av hvordan man skulle gjøre nytte av den rivende militærteknologiske utviklingen. Man forsto at nye våpen fordret nye taktiske løsninger, skjønt det tidvis var enklere å innføre nye materielltyper enn å tilpasse taktikken til disse.⁸⁴ Disse utfordringene engasjerte flere i sin samtid, blant annet offiseren og militærteoretikeren Sigismund von Schlichting (1829-1909). Han hadde tjenestegjort som kompani- og bataljonssjef, under de tyske samlingskriger, og mellom 1879 og 1896 konsentrerte hans forfatterskap seg om infanteritaktikk og trening av infanteriavdelinger.⁸⁵ Som flere andre, var han opptatt av vanskeligheten med å gjennomføre angrep i møte med den økte ildkraften. Schlichting mente at følgende tre prinsipper måtte legges til grunn for et suksessfullt infanteriangrep: For det første måtte spredt orden benyttes i nøye sammenheng med økt utnyttelse av ildkraften. Hans annet prinsipp var at man måtte utnytte terrengets muligheter for fremrykning og dekning. For det tredje vektla han flankeangrepet, og det å omgå fiendens potensielt sterkeste motstand. Også Balck anerkjente at spredt orden var kommet for å bli, men som han skrev: «The most serious drawback of extended order lies in the difficulty of control and guidance. The only way to meet it is to thoroughly train the individual soldier and leaders

⁸² Hughes, D. J., «Schlichting, Schlieffen, and the Prussian theory of war in 1914», *The Journal of Military History* 59, nr. 2 (1995): s. 261-262.

⁸³ English og Gudmundsson, *On Infantry*, s. 3-4.

⁸⁴ Balck, *Tactics, 1911*, 1, s. 13.

⁸⁵ Hughes, «Schlichting, Schlieffen, and the Prussian theory of war in 1914», s. 260-261.

of all ranks, and distribute the command.»⁸⁶ Vanskelighetene ved å gjennomføre strid i spredt orden skulle altså løses ved hjelp av desentralisert beslutningstaking, slik også reglementet fra 1888 forfektet. Schlichting, som forøvrig var formann i komiteen som hadde utarbeidet dette reglementet,⁸⁷ presenterte en konkret metode for hvordan man skulle få dette til i praksis: Hans løsning på problemet med kommando og kontroll var at sjefen skulle kommunisere sin overordnede intensjon (*Absicht*) og tildele spesifiserte oppdrag (*Aufträge*) til sine underordnede. At man dermed måtte overføre initiativet til de underordnede, mente han var en akseptabel risiko.⁸⁸

Infanteristene som kjempet i spredt orden måtte kunne slåss uten konstant rettleiding og både kunne improvisere og samarbeide sammen med sine lagkamerater.⁸⁹ Man anerkjente betydningen av det individuelle initiativ og at spørsmålet om seier eller nederlag kunne avhenge av enkeltsoldaters forståelse og handlinger. Vi aner at man i samtiden i stor grad heller lette etter en psykologisk enn en teknisk løsning på det taktiske problemet med den økte ildkraften som hadde ført til at defensiven hadde økt sin styrke. Denne letingen begynte da man innså at de tette formasjoner var sjanseløse i møte med ildkraften fra moderne våpen, og i mangel av kriger på det europeiske fastlandet, skulle man fortsette letingen ved å studere felttog under andre himmelstrøk.

3.2 Boerkrigens påvirkning

I sin samtid fantes det flere som var skeptiske til å trekke militærfaglige erfaringer basert på boerkrigen. For det første anså man at de klimatiske og terrengmessige forhold var svært forskjellige fra dem i Europa, og for det annet argumenterte man på kontinentet for at britiske erfaringer hadde liten verdi, siden britenes krigserfaringer stort sett bygde på at de hadde slått ned opprør i kolonier, utført av «usiviliserte» motstandere. På den annen side var man på begge sider av konflikten utrustet med de siste teknologiske nyvinninger, og både boere og briter hadde moderne finkalibrete repetergevær, hurtigskytende artilleriskyts og maskingevær, noe som gjorde det interessant å studere krigen for å se hva disse nyvinningene kunne ha å si for krigføringen.⁹⁰

⁸⁶ Balck, *Modern European Tactics, 1899*, s. 105.

⁸⁷ Echevarria, *After Clausewitz*, s. 41.

⁸⁸ *Ibid.*, s. 39-40.

⁸⁹ English og Gudmundsson, *On Infantry*, s. 19.

⁹⁰ Howard, «Men against fire», s. 46.

I europeiske øyne sloss boerne på en heller uortodoks måte sett i forhold til hva som var vanlig: I forsvar opptrådte de spredt i lendet, var godt kamuflerte både i klesdrakt og i terrenget og de lå i nedgravde stillinger, ofte med piggrådsperringer i front av seg. Ved observasjon av fienden, ventet de vanligvis med å åpne ild til motstanderen var nærme nok til at de med stor sannsynlighet ville treffe på første skudd, og åpnet da ild med hele forsvarsstyrken samtidig. I tillegg opptok de sjelden avgjørende strid: De løsrev seg heller fra forsvarsstillingene før fienden stormet dem. I angrep rykket boerne spredt fremover, og gjerne med en veksling mellom åling og fremsprang kombinert med dekningsild.⁹¹ Innledningsvis ble britene påført store tap, og man kunne lese rapporter som beskrev britiske enheter som ble fullstendig handlingslammede eller regelrett utslettet av disse tilsynelatende «usynlige snikmorderne».⁹² Britene tilpasset imidlertid taktikken sin relativt raskt, og allerede tidlig i 1900, etter flere nederlag med store tapstall, begynte også britene å angripe i spredt orden.⁹³ Men selv om soldatene deres ble oppmuntret til å benytte seg av deknings terrenget kunne gi, i tillegg til at de angrep i åpne formasjoner, mente de fremdeles at fienden til slutt måtte stormes med resolute bajonettangrep. I tillegg innså de at deres røde uniformsjakker var alt for iøynefallende, og byttet til støvfarvede khakiuniformer.⁹⁴ I årene som fulgte innførte så godt som alle europeiske land kamuflasjeuniformer i ulike nyanser av brunt, grått og grønt, med unntak av Frankrike som beholdt sine røde og blå uniformer frem til krigsutbruddet i 1914.⁹⁵

Til tross for at britene til slutt seiret som følge av å ha tilpasset sin taktikk, vedvarte den europeiske fascinasjonen for boernes særegne stridsteknikk. Fenomenet *boertaktikk* ble i årene som fulgte synonymt med soldater som mer eller mindre individuelt valgte sin plassering i lendet og betjente sine våpen med stor treffsikkerhet uten nødvendigvis å ha mottatt særskilte ildordrer. Flere halvmilitære organisasjoner, som for eksempel skytterlagsorganisasjonene American og British National Rifle Association, praktiserte dette under trening, og også på det europeiske kontinentet var det stor entusiasme for boertaktikken i 3-4 år.⁹⁶ For Tysklands vedkommende nådde boertaktikkens popularitet sin høyde rundt 1902, da man frem til da gjennomførte troppeprøver med nettopp slik taktikk i form av store øvelser. Etter dette avtok imidlertid begeistringen i militære kretser, da man erfarte at taktikken gjorde det nærmest

⁹¹ Balck, *Tactics*, 1911, 1, s. 87-89.

⁹² English og Gudmundsson, *On Infantry*, s. 5-6.

⁹³ Echevarria, *After Clausewitz*, s. 73.

⁹⁴ Skarstein, K. J., *Under fremmede flagg: Nordmenn i utenlandsk krigstjeneste 1800-1900*, Forsvarsmuseets småskrift nr. 30 (Oslo: Forsvarsmuseet, 2002), s. 185-186.

⁹⁵ English og Gudmundsson, *On Infantry*, s. 6.

⁹⁶ *Ibid.*

umulig for én offiser å lede en tropp på 80 mann som over en frontbredde på 300 meter vrimlet fremover som enkeltmenn. Problemet med å lede slike spredte formasjoner var årsaken til at troppsvise kolonneangrep ble gjeninnført som hovedangrepsform i Tyskland høsten 1903.⁹⁷

I Frankrike ble erfaringene fra Sør-Afrika i stor grad avleid som irrelevante og med liten overføringsverdi til Europa. Man innrømte dog at som følge av de forbedrede våpen brukt av nedgravd infanteri, var frontalangrepet blitt ytterligere vanskeliggjort og enda mer kostbart å gjennomføre, og den franske generalstaben reviderte i 1904 infanterireglementet. I den nye utgaven av dette reglementet ble ild og bevegelse, i form av små enheter som gjensidig dekket hverandres fremrykning, beskrevet som en alternativ angrepsmetode, uten at det virker som om dette fikk noe særlig gjennomslag ute i avdelingene.⁹⁸

Erfaringer fra boerkrigen ble til gjengjeld brukt som argumentasjon i forsvarspolitikken i Frankrike. I kjølvannet av Dreyfus-affæren var det sterke krefter på venstresiden i fransk politikk som ville forandre hæren til en mer republikansk institusjon. Disse ønsket en vernepliktshær som ikke var isolert fra folket forøvrig, og tok boernes innsats til inntekt for sitt syn, der de hevdet at boerhærens metoder var bevis for at raskt utdannede bondesoldater kunne utkjempe en effektiv forsvarsstrid.⁹⁹ Venstresiden brukte krigen som bevis for at defensiven var overlegen offensiven som stridsform, og at boerhæren lignet en militans som hadde hatt suksess mot de profesjonelle styrkene.¹⁰⁰ Det i overvekt konservative og kirketro offiserskorpset var derimot forkjempere for en fortsatt profesjonell og sterk militæretat, og disse avviste venstresidens argumentasjon, ved blant annet å hevde at boerne tross alt tapte mot de profesjonelle britene til slutt. Deres argument var at det var offensiven som til slutt hadde bragt seier og at på grunn av de forlengede frontlinjene var frontalangrepet så å si blitt uunngåelig. Videre hevdet de at bare et profesjonelt offiserskorps og en moderne velutrustet hær med soldater med lang tjenestefaring kunne kjempe offensivt på denne måten. Spesielt Snyder bruker denne institusjonelle egeninteressen som en av årsakene for å forklare det som skulle bli en voldsom tro på offensiven, også kalt offensivens ideologi.¹⁰¹ Enkelte forfattere, for eksempel Gat og Van Evera, har gått så langt som å kalle fenomenet en «kult».¹⁰²

⁹⁷ Gudmundsson, *Stormtroop tactics*, s. 21.

⁹⁸ Gat, *A History of Military Thought*, 404-05; Howard, «Men against fire», s. 51-52.

⁹⁹ Cedergren, A., «Fransk Krigskonst: Kamp med krigføringsprinsipper», i *Krigets tradisjoner*, red. Arne Baudin, et al. (Stockholm: Försvarshögskolan, 2011), s. 68-69.

¹⁰⁰ Snyder, *The ideology of the offensive*, s. 77-79.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Gat, *A History of Military Thought*, s. 382; Van Evera, «The cult of the offensive».

En annen ingrediens i denne offensivkulten var troen på at soldater med en overlegen moral ville kunne utrette underverker på slagmarken. I Storbritannia var en av lærdommene fra boerkrigen at man hadde behov for soldater med bedre personlige ferdigheter samt med en større evne til å vise initiativ. I tillegg vektla man behovet for entusiasme og økt offervilje hos både den enkelte soldat og i Hæren forøvrig.¹⁰³ Disse holdningene var ikke unike for britene, og spesielt i Frankrike fikk tanker om ære, offervilje og holdninger hos den enkelte soldat fotfeste, og ble av mange sett på som forutsetninger for seier på den moderne slagmarken.¹⁰⁴ Dette har nok en sammenheng med at man erkjente at man hadde behov for mer selvstendige soldater som kunne opptre utenfor de gamle sluttede formasjoner. Men ut fra argumentasjonen som ble brukt kan man også få inntrykk av at man anså at mer selvstendige individer ville ha bedre forutsetninger for å kunne lykkes i møte med den økte ildkraften og de forsterkede forsvarslinjene. I erkjennelsen av at det ville være fatalt å bruke de tradisjonelle sluttede kolonneformasjonene for å angripe en nedgravd fiende som evnet å utnytte den økte ildkraften, forsto man at man måtte oppnå en spredning også i angrep. I 1908 skrev Balck at fremrykning i tynne skytterlinjer med geværmenn som tålmodig kryper fremover fra dekning til dekning i små enheter og som enkeltmenn, hadde bestått prøven som den nye fremrykningsformen i angrep. En slik teknikk ville allikevel ikke evne å drive gjennom det endelige avsluttende angrepet. Til dette behøvde man fremdeles den endelige stormingen av fiendens stillinger.¹⁰⁵ Der noen hevdet at de med den nye ildkraften ville kunne ødelegge motstanderens vilje til motstand med sin rettede ild, heller enn med masseangrep av soldater, mente andre at det ikke fantes noen annen løsning enn den endelige stormingen av stillinger med bajonett, og at nærkamp i stillingens indre var uunngåelig.¹⁰⁶

Til tross for at krigen i Sør-Afrika var en kolonikrig utkjempet under helt andre forhold enn hva som ville være gjeldende i et fremtidig europeisk krigsteater, hadde konflikten innvirkning på flere områder. Den økte ildkraften på slagfeltet innebar at de fleste anerkjente verdien av både kamuflasje og av å grave seg ned i forsvar. Man anså også at britenes evne til å koordinere artilleriild med angripende infanteri hadde bidratt til den endelige seieren.¹⁰⁷ I tillegg var det generell enighet om at den enkelte soldats skyteferdigheter, og hans evne til å opptre med en viss grad av selvstendighet når det kom til å plassere seg i terrenget, ville bli viktig i fremtiden.

¹⁰³ Travers, T. H. E., «Technology, Tactics, and Morale: Jean de Bloch, the Boer War, and British Military Theory, 1900-1914», *The Journal of Modern History* 51, nr. 2 (1979): s. 271-272.

¹⁰⁴ Snyder, *The ideology of the offensive*, s. 50-51.

¹⁰⁵ Balck, *Tactics, 1911*, 1, s. 75-76.

¹⁰⁶ Gudmundsson, *Stormtroop tactics*, s. 20-21.

¹⁰⁷ Echevarria, *After Clausewitz*, s. 74-78.

Det som det derimot var uenighet om, var hvordan man skulle få til det sistnevnte i praksis. For å utnytte den enkelte soldats potensielle ildkraft til det fulle syntes det rimelig at dette ville innebære en eller annen form for kamp i spredt orden, noe som det fremdeles var meget vanskelig å få til i praksis. I tillegg var problemet med det endelige innbruddet i fiendens stillinger fremdeles uløst. Erfaringene fra Boerkrigen forsterket antagelsen om at forsvarsstrid var blitt overlegen angrepet, og at frontalangrepet var blitt en meget kostbar affære. I samtiden var det allikevel enkelte som enten undervurderte dette faktum, eller rett og slett ikke oppfattet det. Det fantes sågar de som forsøkte å skjule disse fakta for å fremme sin egen agenda.

3.3 Den russisk-japanske krigs påvirkning

Konflikten i Mandsjuria ble fulgt med stor interesse i sin samtid, og var godt dokumentert i tidsskrifter og gjennom reportasjer. Begge parter var utrustet med siste nytt innen teknologi, herunder magasinladede repetergevær, hurtigskytende feltartilleri, flyttbart tungt artilleri, maskingevær, miner, piggråd, søkelys, telefon og telegraf. Ikke minst ble bruken av skyttergraver viet stor oppmerksomhet av de som studerte krigen. I Europa ble den russisk-japanske krig sett på som relevant fordi den ble utkjempet av to industrialiserte krigsmakter, der Russland på dette tidspunktet hadde den største hæren i Europa og japanerne var trent og utrustet av henholdsvis Tyskland og USA.¹⁰⁸ Japan hadde brukt franske rådgivere frem til 1871, men disse ble byttet ut med tyske etter det franske nederlaget i den fransk-tyske krig, og hadde etter dette benyttet japanske oversettelser av tyske reglementer.¹⁰⁹ Tilsammen medvirket dette til at denne konflikten ikke kunne avskrives som en irrelevant kolonikrig. I tillegg kjempet begge parter i enden av lange forsyningslinjer, noe som satte begrensninger for hvor store styrker som kunne deployeres inn i de grisevredte strøkene som utgjorde krigsskueplassen.¹¹⁰ Krigen i Mandsjuria var derfor på sett og vis et kamplaboratorium som kunne gi en god pekepinn om hvordan den neste store konflikten i Europa ville arte seg.

I Tyskland ble japanernes seier tatt til inntekt for at tysk taktikk hadde vist seg overlegen. I sin samtid skrev Balck at japanernes disiplinerte bruk av ildkraften under skjematiske fremrykninger med skytterlinjer, koordinert med artilleriild, bidro til deres suksess.¹¹¹ I tillegg var det så å si konsensus i Europa om at japanerne hadde vist at angrepet fremdeles ikke bare *kunne*,

¹⁰⁸ Howard, «Men against fire», s. 52-53.

¹⁰⁹ Gudmundsson, *Stormtroop tactics*, s. 21.

¹¹⁰ Howard, «Men against fire», s. 53.

¹¹¹ Balck, *Tactics, 1911*, 1, s. 340-343.

men *måtte* avsluttes ved å storme fienden med bajonettangrep.¹¹² Det man imidlertid unnlot å fortelle om dette, var at disse seirene tidvis var svært dyrekjøpte, og at japanske styrker led enorme tap i enkelte av sine offensiver.¹¹³ De som gransket taktikken i detalj kunne sågar fortelle at japanerne muliggjorde sin fremrykning ved å kontinuerlig fylle opp med forsterkninger bakfra, for å fylle opp hullene etter sine falne.¹¹⁴

Det var en kjensgjerning at ildkraftens økte dominans hadde ført til økt bruk av befestninger og skyttergraver, og sammen med forlengelsen av frontlinjene hadde dette bidratt til at defensiven var blitt styrket som stridsform.¹¹⁵ For både tyskere og franskmenn var det vanskelig å akseptere dette. Begge lands militære skoler forfektet på denne tiden ideen om at striden skulle vinnes ved å søke avgjørelser på slagmarken, og at man oppnådde disse seirene ved å slå sin motstander gjennom offensive handlinger.¹¹⁶ En av løsningene på dette problemet ble å lete etter vikarierende argumentasjon for at man fortsatt kunne oppnå avgjørelser gjennom offensiven. Dette er noe av årsaken til at den høye prisen japanske soldater betalte for sine seire, i form av falne soldater, i liten grad ble vektlagt. Flere valgte å tolke deres overlegenhet på slagmarken som et resultat av resolutt og offensiv opptreden, og man tilla japanske soldater en enestående kampmoral og berømmet dem for sin disiplin og selvoppofrelse. Dette var karaktertrekk som også ble brukt for å beskrive Japan som nasjon, og ble tatt til inntekt for å understreke viktigheten av utdanning og oppdragelse av nasjonenes oppvoksende slekt. Disse holdningene fantes både i Tyskland, Frankrike og Storbritannia.¹¹⁷

Troen på at de moralsk overlegne soldatene seiret ved å ha en offensiv tilnærming var med på å skape det Van Evera kaller «myter» som var med å forme den offensive tankegangen som alle europeiske stormakter utviklet i ulik grad i årene frem mot første verdenskrig. I Tyskland, men i særdeleshet i Frankrike, bidro denne tankegangen til å utvikle de militære planverk man hadde på strategisk nivå ved utbruddet av første verdenskrig.¹¹⁸ Både britiske og franske offiserer antok at «[...] superior morale on the attacking side could overcome superior defensive firepower, and that this superiority in morale could be achieved simply by assuming the role of the attacker, since offense was a morale-building activity.»¹¹⁹ Offensivens ideologi hentet mye

¹¹² Howard, «Men against fire», s. 54.

¹¹³ Snyder, *The ideology of the offensive*, s. 80-81.

¹¹⁴ Balck, *Tactics, 1911*, 1, s. 94.

¹¹⁵ Cedergren, «Fransk Krigskonst», s. 69.

¹¹⁶ Ibid., s. 66-67.

¹¹⁷ Howard, «Men against fire», s. 54-56.

¹¹⁸ Van Evera, «The cult of the offensive», s. 59.

¹¹⁹ Ibid., s. 61.

av sin argumentasjon fra den russisk-japanske krig, og av franskmennene ble det sågar hevdet at defensive doktriner ville ødelegge troppene og passivisere de militære sjefene, og at det var dette som var årsaken til russernes nederlag.¹²⁰ I Frankrike erkjente man imidlertid at man på det lavere taktiske nivå ikke kunne undervurdere styrken til den forsvarende part.¹²¹

Selv om det var en tendens til å tillegge japanerne en enestående kammoral og angrepslyst, er det på sin plass å nyansere synet på deres stridsteknikk en smule. Det var nok ikke utelukkende en jevn strøm av soldater som rykket frem og som avsluttet sine angrep med senkede bajonetter som bidro til deres suksess. Japansk taktikk ble også kjennetegnet av en meget omstendelig bruk av lendet under offensivene, og deres seire var gjerne resultater av langtrukne og seige offensiver, ofte avbrutt av lengre perioder med stillstand.¹²² Flere av deres angrepsoperasjoner pågikk over lang tid, der de gjerne benyttet seg av nattemørket til en lang og omhyggelig fremrykning, og lå i ro skjult i terrenget på dagtid. Den endelige stormen mot fiendens stillinger ble ofte utført i grupper, der 12-24 mann rykket frem sprangvis.¹²³

Den styrkede defensiven og den økte ildkraften hadde i tillegg til de enorme tapstallene også ført til et enormt ammunisjonsforbruk med dertil hørende forsyningsproblematikk. Dette ble også brukt som samfunnsmessige og økonomiske argumenter for at krigen måtte vinnes raskt: En krig ville nå bli så kostbar at dersom den ikke fikk en rask avgjørelse ville hele samfunnet bukke under.¹²⁴ At Russland kollapset i anarki og økonomisk sammenbrudd etter mindre enn atten måneder med krig, ble brukt som argument for at man måtte angripe kraftfullt og vinne raskt.¹²⁵ Alt dette var med på å gi offensivens ideologi vann på mølla på strategisk nivå. Tilbake var tankene fra Napoleonskrigene om å knuse felthæren i ett avgjørende slag. Man hadde ikke råd til lange utmattende kriger, nettopp slike som var forespeilet som følge av at forsvarsstriden var blitt så sterkt som den nå var.

Eksperter og kommentatorer leste som vanlig det de selv ville ut i fra erfaringene fra den russisk-japanske krig.¹²⁶ Alt i alt var det flere som hevdet at krigen i Mandsjuria i større grad enn boerkrigen indikerte hvordan en kommende europeisk storkrig ville utfolde seg. Noen hevdet sågar at erfaringene som enkelte hadde trukket fra boerkrigen hadde blitt motbevist

¹²⁰ Snyder, *The ideology of the offensive*, s. 80-81.

¹²¹ Ibid., s. 79.

¹²² Ibid.

¹²³ Howard, «Men against fire», s. 54.

¹²⁴ Blant annet i Schlieffen, A. V., «Der Krieg in der Gegenwart», *Deutsche Revue* 34, nr. 1 (1909).

¹²⁵ Parker, *The Cambridge illustrated history of warfare*, s. 256.

¹²⁶ Howard, «Men against fire», s. 53.

under den russisk-japanske krig.¹²⁷ Diskusjonen om valget mellom kolonnetaktikk eller spredt orden ble aktualisert, og de som var skeptiske til spredt orden understreket utfordringene man hadde med å lede innsatsen til soldater som var spredt i terrenget. I tillegg hevdet noen at man ville få store vanskeligheter med å oppnå ildoverlegenhet dersom mannskapene hadde stor innbyrdes spredning. Men det virker som om man var enige om viktigheten av det individuelle initiativ og den enkelte manns skyteferdigheter.¹²⁸ I tillegg var troen på at man kunne oppnå lokale avgjørelser ved å storme fienden i bajonettangrep, heller enn å skyte ham ut av sine stillinger, gjenfødt. Dette passet meget bra i argumentasjonsrekken til de som forfektet et offensivt tankesett og som mente at man måtte ha moralsk overlegne soldater. I kjølvannet av både boerkrigen og den russisk-japanske krig, og i erkjennelsen av at fremtidens kriger ville forandre en økt grad av spredning, fortsatte man å lete etter ikke-tekniske løsninger på tekniske og taktiske problemer. Noe av løsningen på problemet med fastlåste fronter og overveldende ildkraft skulle altså finnes i holdninger, utdanning og ferdigheter hos den enkelte soldat.

3.4 Status i Europa i 1914

Hvordan man i Europa brukte erfaringer fra ulike konflikter er et eksempel på hvordan man kan bruke observasjoner som argumentasjon for å fremme akkurat de synspunkter man selv vil.¹²⁹ Kriger utenfor Europa hadde tydelig vist den økte ildkraftens betydning, og at forsvarsstrid var den sterke stridsform. Alt tydet på at fremtidige kriger mellom industrialiserte motstandere ville bli både kostbare og langvarige. I tillegg til at dette stred med idealet om hurtige avgjørelser på slagmarken, fryktet man de økonomiske og samfunnsmessige konsekvensene av dette.¹³⁰ Som følge av våpenvirkningen hadde en økt bruk av befestninger og skyttergraver ført til en forlengelse av sterke frontlinjer.¹³¹ Dette førte igjen til at flankangrepet var blitt vanskeliggjort, og man trakk den slutning at frontalangrepet var blitt uunnngåelig for å oppnå avgjørelser på slagmarken. Det utviklet seg en tanke om at det var mulig å seire gjennom en overlegen moralsk styrke, offensiv holdning og det å kunne tåle store tap over tid.¹³² At europeiske offiserer tolket erfaringene fra både boerkrigen og den russisk-japanske krig på denne måten, og åpenbart overså kjensgjerningene som skulle tilsi at defensiven var blitt for sterk til å gjennomføre

¹²⁷ Balck, *Tactics*, 1911, 1, s. v.

¹²⁸ English og Gudmundsson, *On Infantry*, s. 7.

¹²⁹ Snyder, *The ideology of the offensive*, s. 77-78.

¹³⁰ Parker, *The Cambridge illustrated history of warfare*, s. 256.

¹³¹ Cedergren, «Fransk Krigskonst», s. 69.

¹³² Gat, *A History of Military Thought*, s. 380.

frontalangrepet, er vanskelig å forklare. Det fantes nok ulik motivasjon for tolkningen de kom frem til, og institusjonell egeninteresse, som i Frankrikes tilfelle, kan være én av forklaringene. En annen forklaring på at man bevisst eller ubevisst underslo de åpenbare utfordringene med den økte ildkraften kan ha vært at profesjonen selv fikk utvikle taktikken, så å si uten påvirkning av samfunnet forøvrig. Som et resultat av dette oppsto det en tro på offensiven, men først og fremst tvang det seg frem et behov for en ny måte å slåss på som innebar større spredning og økt avhengighet av at den enkelte soldat visste hva han skulle gjøre i ulike situasjoner. Dette forutsatte en ny måte å lede striden på.

Man forsøkte å løse disse utfordringene på ulike måter. For det første gjennomførte man *organisatoriske* endringer, som å la kompanier, tropper og lag i større grad bli selvstendige taktiske enheter, og ikke bare administrative. Dette førte igjen til behov for at disse enhetene måtte ledes direkte av subalterne offiserer og underoffiserer, og at disse måtte gis økt ansvar. Den økte anerkjennelsen av underoffiserenes betydning ble understreket i det tyske felttjenestereglementet fra 1908, der det fremgikk at utdanningen av disse langt på vei burde gjøres ut i fra de samme prinsipper som for offiserene.¹³³ Andre løsninger var av mer *teknisk* karakter. Man tilpasset formasjoner, fremrykningsmetoder, uniformer og utrustning som følge av den økte ildkraften og behovet for å i større grad bruke lendet til sin fordel. Samtidig vokste det frem en tro på at man kunne finne psykologiske, eller *kognitive* løsninger, på de nye utfordringer.¹³⁴ Troen på at holdninger og overlegen moral ville bidra til seier er eksempler på dette, men det fantes også en mer allmenn erkjennelse av psykologien som en betydningsfull faktor i strid, og Balck skrev i sin samtid: «It is on psychological considerations that the principles of attack and defence and of the training and leading troops should be based».¹³⁵ Selv om den tyske offiser ble innprentet at drill alene ikke kunne ruste soldaten for det moderne stridsfeltets påkjenninger, og man ble oppfordret til å dyrke initiativ, selvstendighet og æresfølelse, var man både i Tyskland og Storbritannia bekymret for innbyggernes endrede holdninger og moral.¹³⁶ Som følge av den generelle samfunnsutvikling fryktet man at befolkningen hadde mindre mot og lavere offervilje enn tidligere:

The steadily improving standards of living tend to increase the instinct of self-preservation and to diminish the spirit of self-sacrifice. The spirit of the times looks upon war as an avoidable evil, and this militates directly against that courage which has a contempt for death. The fast manner of modern living at the present day undermines

¹³³ Gudmundsson, *Stormtroop tactics*, s. 22.

¹³⁴ Travers, «Technology, Tactics, and Morale», s. 264.

¹³⁵ Balck, *Modern European Tactics, 1899*, s. 23.

¹³⁶ Gudmundsson, *Stormtroop tactics*, s. 22; Travers, «Technology, Tactics, and Morale», s. 266.

the nervous system, the fanaticism and the religious and national enthusiasm of bygone age are lacking, and, finally, the physical powers of the human species are also partly diminishing.¹³⁷

Sitatet viser at man som følge av de stadig forbedrede leveforhold var bekymret for at også graden av befolkningens selvopptatthet og selvsentring økte på bekostning av nasjonalfølelse og selvoppofrelse. Det kan virke som om andre derimot forsøkte å bruke individets økte selvbevissthet til noe positivt, ved å gi større handlingsrom på lavere nivå i den militære organisasjon.

Etter den russisk-japanske krig erkjente Schlichting at tyskernes foretrukne teknikk med flankeangrep var blitt vanskeliggjort som følge av de lange og sterke frontlinjene, i tillegg til at frontalangrepet hadde få utsikter til å lykkes i sin daværende form.¹³⁸ Han var en av militærteoretikerne som hevdet at desentralisert ledelse og beslutningsmyndighet var løsningen på problemene man sto overfor som følge av den økte ildkraften. Både på taktisk og operasjonelt nivå skulle filosofien som ble kjent som *Auftragstaktik*, bli diskutert som løsning på kommando- og kontrollutfordringene man sto overfor.¹³⁹ For det taktiske nivåets vedkommende tydeliggjorde Schlichting dette gjennom sine ideer om en oppdragsorientert tilnærming der den enkelte skulle handle i henhold til sin egen situasjonsforståelse, og innenfor sin sjefs intensjon.¹⁴⁰ Tankene om desentralisert ledelse som en metode for å løse de taktiske utfordringene man sto overfor oppsto omtrent samtidig flere steder i Europa.¹⁴¹

Ved å studere den kontinentale utviklingen av infanteritaktikken etter de tyske samlingskriger, herunder erfaringer fra andre krigsteatre, kan man se hvordan teknologiutviklingen førte til en økning av ildkraften. Dette tvang frem nye teknikker og ny taktikk, som i all hovedsak innebar økt spredning på slagmarken. Den spredte orden førte med seg utfordringer innen kommando og kontroll, som i sin tur førte til et behov for en ny type lederskap. Fra perioden kan man dermed utlede en modell som viser hvordan utviklingen av teknologi og lederskap henger sammen. Utviklingen av militærteknologien og den økte ildkraften blir her den uavhengige variabelen, som gjennom en mellomliggende variabel - behovet for en endret taktikk - fører frem til lederskapet, som er den avhengige variabelen.¹⁴²

¹³⁷ Balck, *Tactics, 1911*, 1, s. 194.

¹³⁸ Hughes, «Schlichting, Schlieffen, and the Prussian theory of war in 1914», s. 263-264.

¹³⁹ Groß, G. P., «Myth and Reality: The History of Auftragstaktik in the German Army», i *Mission command - Wishful thinking?*, red. Tommy Jeppsson og Palle Ydstebø (Stockholm: Kungl Krigsvetenskapsakademien, Bok under publisering pr. 25.11.2017). Upaginert

¹⁴⁰ Echevarria, *After Clausewitz*, s. 214.

¹⁴¹ English og Gudmundsson, *On Infantry*, s. 7-8.

¹⁴² Jacobsen, *Hvordan gjennomføre undersøkelser?*, s. 84-85.

Det er imidlertid vanskelig å studere fremveksten av tanker omkring et militært lederskap totalt isolert fra annen samfunnsmessig utvikling. Europeiske tanker om individets økte verdi, den generelle økte velstanden i samfunnet samt den økende grad av opplysning hos befolkningen var selvsagt faktorer som var med å muliggjøre disse gryende tankene omkring lederskap. Men siden denne studien tar mål av seg å være en dybdestudie av fenomenet taktikk, det som Michael Howard beskriver én av måtene en offiser kan studere historien på for å øke kunnskapen om sin profesjon på, og ikke tar mål av seg å være en studie innenfor War and Society-skolen, har dette i stor grad blitt utelatt.¹⁴³ Modellen fremstår således som en kraftig forenkling av virkeligheten, noe Kjeldstadli også skriver at en modell har til hensikt å være.¹⁴⁴ Trekkene teknologi og ildkraft er isolert og fremhevet på bekostning av den politiske, økonomiske, ideologiske og øvrige samfunnsmessige utvikling i samme periode. Dette er en naturlig følge av at det er profesjonens forhold til sin oppgave med å utvikle taktikken som danner rammen for hvordan temaet angripes i denne besvarelsen.

Det er viktig å merke seg at diskusjonen omkring taktikk og lederskap, i tillegg til de offisielle dokumenter som skulle regulere taktikken, var av normativ karakter. Det var med andre ord ikke en selvfølge at man ved krigsutbruddet i 1914 skulle benytte seg av de teknikker som var foreskrevet. I for eksempel Tyskland var det innen offiserskorpset steile fronter mellom de som forfektet desentralisert ledelse og initiativ på lavt nivå, og de som mente at tettere kolonneformasjoner var en forutsetning for utøvelsen av effektiv kommando og kontroll. Når de enkelte regimenter i tillegg hadde stor grad av frihet når det kom til hvordan de gjennomførte trening og utdanning, ble resultatet at noen militære avdelinger benyttet seg av lagsvis ild og bevegelse i angrep, mens andre benyttet kolonneformasjoner.¹⁴⁵ Også den norske offiseren Carl Gulbranson lot merke til at man i enkelte regimenter i Tyskland ikke alltid praktiserte den reglementerte utførelse under utdannelsen. Etter å ha studert tysk rekruttutdanning i 1906-1907 skrev han i sin rapport: «Det er ogsaa ofte sagt, at man i Tyskland med saa stor strenghet befølger reglementene. Jeg fant ikke altid dette; jeg har flere gange kunnet konstatere ikke uvæsentlige forandringer og tilføjelser.»¹⁴⁶

¹⁴³ Hobson og Kristiansen, *Militærmakt, krig og historie*, s. 7-9; Howard, «The Use and Abuse of Military History», s. 13-14.

¹⁴⁴ Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den engang var*, s. 143-150.

¹⁴⁵ Gudmundsson, *Stormtroop tactics*, s. 23.

¹⁴⁶ Gulbranson, C., «Rapport vedr. tjenestegjøring ved Kolbergsches Grenadierregiment Graf Gneisennan nr. 9», i *Generalstabens krigsarkiv, RAFA-3832* (Oslo: Riksarkivet, 1907), s. 9.

Det er allikevel interessant å se på taktikkutviklingen i perioden frem til første verdenskrig både fordi den foregikk i en fredsperiode og fordi den har blitt tolket i ettertid i lys av nettopp hvordan krigen ble utkjempet. I de følgende kapitler vil norske primærkilder fra årene før verdenskrigen studeres, slike som Gulbransons rapport er et eksempel på. Disse har ikke i særlig grad vært gjenstand for denne type tolkning tidligere. De norske forhold vil granskes i lys av modellen som her har blitt skissert, herunder utviklingen av infanteritaktikken som en følge av militærteknologiske fremskritt, og om man kan gjenfinne noen av de samme tankene om militært lederskap i den norske hæren før 1914.

4 Prosesser i Hæren

Dette kapittelet har til hensikt å svare på hvordan man i Hæren tok stilling til de kontinentale endringene innenfor infanteristriden som har blitt presentert i det foregående. I arbeidet med dette har det blitt gransket hvorledes man i Norge tilegnet seg kunnskap og holdt seg oppdatert om de internasjonale strømmingene. Videre studerer besvarelsen hvordan man innen profesjonen diskuterte disse i lys av norske forhold. Kapittelet vil således være et naturlig stopp på veien før det påfølgende kapittel vil belyse hvilke endringer disse diskusjonene og prosessene faktisk førte til for Norges vedkommende, og på denne måten fungere som et bindeledd mellom redegjørelsen og besvarelsen av oppgavens siste forskningsspørsmål.

Innledningsvis vil det kort redegjøres for den overordnede situasjonen i Hæren i tidsrommet mellom 1900 og første verdenskrig. Dette er nødvendig for å forstå hvilken kontekst de aktuelle diskusjonene og prosessene ble gjennomført innenfor. Deretter vil det presenteres funn fra ulike prosesser og tolkninger av disse funnene. Dette vil gjøres i lys av modellen som ble presentert i forrige kapittel, ved å studere i hvilken grad man innen profesjonen var seg bevisst den økte ildkraftens påvirkning på taktikken, og om de nye tanker omkring lederskap som kom som en følge av dette. Først vil prosessen med å tilegne seg kunnskap belyses gjennom å presentere funn fra studier av Generalstabens bibliotek og rapporter fra reisende offiserer i den aktuelle tidsperioden. Deretter vil *NMT* være gjenstand for granskning, og avslutningsvis vil undersøkelsen av noen av de formelle prosessene, som også inkluderer enkelte prøver og forsøk, bli presentert.

4.1 Hæren 1900-1914

I 1885 hadde Stortinget vedtatt at Hæren skulle organiseres i tre oppbud med respektive oppgaver: Landvernet var forbeholdt forsvar av Norges selvstendighet innen unionen, linjetroppene var tiltenkt forsvar av landets interesser også utenfor landets grenser, mens landstormen var til lokalforsvar og til støtte for de to andre.¹⁴⁷ Med hærordningen av 1887 ble det lagt opp til en styrking av Hæren frem mot unionsoppløsningen, og særlig innen Hærens største troppearter: infanteriet og artilleriet.¹⁴⁸ Hæren var forøvrig også i fredstid organisert med kavaleri-, sanitet-, tren-, ingeniør- og telegrafavdelinger, og dette - sammen med at man hadde

¹⁴⁷ Berg, *Profesjon, union, nasjon 1814-1905*, s. 222-226.

¹⁴⁸ *Ibid.*, s. 238-239.

et eget Forsvarsdepartement, en general- og admiralstab i tillegg til offisersutdanning - gjorde at Forsvaret hadde klare profesjonelle trekk.¹⁴⁹ Hæren var allikevel ikke organisert eller øvd i stridsforband, men besto av enkelte enheter spredt rundt om i landet.¹⁵⁰ I tillegg var tjenestetiden for den enkelte soldat fordelt over flere år, med et par måneders rekruttskole og påfølgende årlige våpenøvelser av 6-8 ukers varighet, og man hadde en blanding av fastlønnen og vernepliktig befall.¹⁵¹

Ved inngangen til 1900-tallet tilhørte de norske hæroffiserene en godt etablert profesjon med sin egen fagtradisjon. Det er hevet over enhver tvil at de i stor grad var påvirket av Tyskland, og til tross for fremveksten av en nasjonal idé i Norge, opprettholdt offiserene en internasjonal tilnærming til sin profesjon. Karl Erik Haug skriver i oppsummeringen av sitt kapittel i *Militære perspektiver på unionen mellom Norge og Sverige*: «Offiseren var norsk, men profesjonen kjente ingen grenser.»¹⁵²

Etter unionsoppløsningen ble Hæren innrettet til rene nasjonale forsvarsformål, og i årene frem mot første verdenskrig fant det sted en styrking av Forsvaret. I 1906 vedtok Stortinget å utrede en ny hærordning, og den ble vedtatt i 1909. Hærordningen førte til flere organisatoriske endringer, og blant annet ble regimentene gjeninnført.¹⁵³ I Forsvaret var man fremdeles redd for at Sverige var en potensiell motstander, og denne svenskefrykten ble av mange brukt som Hærens *raison d'être*.¹⁵⁴ Man var etter Hærordningen av 1909 fremdeles numerisk underlegen svenskene, og løsningen skulle bli å støtte seg på permanente befestninger og høy mobilitet. Dette førte til en enighet om at man måtte opprettholde teknisk modernisering og fortsette profesjonaliseringen av Hæren, i tillegg til at det oppsto en tro på at offensiv opptreden skulle kunne veie opp for at man var tallmessig mindre enn den potensielle motstanderen.¹⁵⁵

På de lavere nivå i Hæren hadde man på slutten av 1800-tallet i stor grad beskjeftiget seg med strid i sluttet orden, og de årlige våpenøvelsene hadde for det meste bestått av eksersis på de

¹⁴⁹ Hobson, Kristiansen, og Engdal, *Total krig, nøytralitet og politisk splittelse 1905-1940*, s. 29.

¹⁵⁰ Ibid., s. 36.

¹⁵¹ Berg, *Profesjon, union, nasjon 1814-1905*, s. 225.

¹⁵² Haug, «Helmuth von Moltke, den tyske militære skole og norske offiserer», s. 257.

¹⁵³ Hobson, Kristiansen, og Engdal, *Total krig, nøytralitet og politisk splittelse 1905-1940*, s. 34.

¹⁵⁴ Ibid., s. 16 og 71.

¹⁵⁵ Ibid., s. 41-42.

mange ekserserplassene. Ettersom erfaringene fra samtidens kriger hadde understreket den økte ildkraftens virkning, ble oppmerksomheten rettet mot strid i spredt orden, og dette ble fra 1890-årene anerkjent som infanteriets hovedkampform. Opptreden i skytterlinjer ble alminnelig, men hadde lenge et sterkt eksersermessig tilsnitt.¹⁵⁶

4.2 Innhenting av kunnskap og erfaringer

Etter å ha blitt redusert til et lite ekspedisjonskontor for Hærens øverstkommanderende i 1830-årene, ble den norske generalstaben i 1850 omorganisert slik at den kunne sammenlignes med andre lands generalstaber.¹⁵⁷ Generalstaben skulle nå fungere som en undervisningsanstalt som hadde til hensikt å profesjonalisere offisersutdannelsen, noe den gjorde gjennom det såkalte passasjesystemet.¹⁵⁸ I korthet gikk dette ut på at skikkede offiserer gjennom kortere eller lengre opphold ved Generalstaben skulle tilegne seg faglig kunnskap, for siden igjen å tjenestegjøre ved Hærens avdelinger «som forkynnere av den rette teoretisk-strategiske lære».¹⁵⁹ Man antar at Generalstabens bibliotek ble etablert i 1840-årene, men det inneholder bøker som er så gamle som fra 1500-tallet. Av innholdet kan det nevnes militærfaglig og historisk litteratur, en stor mengde norske og internasjonale tidsskrift samt reglementer og oppslagsverk.¹⁶⁰ Oversikt over bibliotekets samlinger finnes i de ulike utgivelsene av *Katalog over Generalstabens bibliotek*,¹⁶¹ i tillegg finnes det oversikter i bibliotekets inventarlistene der år og dato for den enkelte anskaffelse fremkommer. Ved studier av disse ser man at Generalstabens bibliotek anskaffet svært mye av den i tiden dagsaktuelle militærteoretiske litteratur, og for eksempel førsteutgaver av verker av Bernhardi, Boguslawski og Delbrück finnes i biblioteket. Både Balck og Schlichting, som tidligere er nevnt i denne oppgaven, er representert med flere utgaver, blant annet Balcks *Taktik*.¹⁶² Videre finnes utgaver av reglementer fra hele Europa, i tillegg til japanske og amerikanske reglementer.

¹⁵⁶ Christophersen, B., *Vårt forsvars historie: En oversikt frem til 1940* (Oslo: Gyldendal, 1978), s. 105-107.

¹⁵⁷ Berg, *Profesjon, union, nasjon 1814-1905*, s. 144-145.

¹⁵⁸ Haug, «Helmuth von Moltke, den tyske militære skole og norske offiserer», s. 242.

¹⁵⁹ Berg, *Profesjon, union, nasjon 1814-1905*, s. 147.

¹⁶⁰ Eriksen, G. og Kristiansen, T., «Forsvarets historiske bibliotek», *Norsk Militært Tidsskrift* 155, nr. 5 (1992): s. 20.

¹⁶¹ Generalstaben, *Katalog over Generalstabens Bibliotek, 1. mai 1908* (Kristiania: Generalstaben, 1908); Generalstaben, *Katalog over Generalstabens Bibliotek, Tillægs-katalog nr. 1, 1. mai 1908 - 1. mai 1911* (Kristiania: Generalstaben, 1911); Generalstaben, *Katalog over Generalstabens Bibliotek, Tillægs-katalog nr. 2, 1. mai 1911 - 1. mai 1915* (Kristiania: Generalstaben, 1915).

¹⁶² *Ibid.*, 1908, s. 91 og 97; 1911, s. 11; 1915, s. 13

At det i biblioteket også finnes en stor mengde litteratur som omhandler tidligere og samtidige konflikter, vitner om at man var oppmerksomme på erfaringer fra ulike krigsteatre, til tross for at Norge ikke selv var involvert i noen kriger i tidsperioden. Fra den aktuelle tidsperioden legger man merke til at litteratur som omhandler både boerkrigen og den russisk-japanske krig er godt representert, og i katalogene alene fyller litteratur fra krigen i Øst-Asia flerfoldige sider.¹⁶³ Til sammen viser dette at man var meget godt orientert om hvordan man skulle hente erfaringer fra de pågående kriger. På den annen side vitner ikke et biblioteks velfylte hyller nødvendigvis om at datidens offiserer faktisk tilegnet seg denne kunnskapen. Men ved å studere utlånslistene, som også er tilgjengelige i Forsvarsmuseets bibliotek, kan man danne seg et inntrykk av dette. Det er i stor grad offiserer som tjenestegjør i Generalstabens som er oppført som låntagere av bibliotekets litteratur, og dette er i all hovedsak de samme som skrev artikler eller debatterte i *NMT*. Dette er slett ikke så unaturlig, da biblioteket både var mest tilgjengelig for disse offiserene, i tillegg til at studier og fordypning var en del av hensikten med at de tjenestegjorde i Generalstabens. Listene over nyankommet litteratur til biblioteket ble også trykket i *NMT*, og var således tilgjengelige for tidsskriftets lesere over hele landet.¹⁶⁴

Alt i alt viser Generalstabens bibliotek at man i Hæren hadde en intensjon om å holde seg godt oppdatert, og at man på dette nivået var meget godt militærfaglig orientert. Det kan imidlertid se ut som om det var en engere krets som studerte innholdet i biblioteket. På den annen side formidlet disse offiserene sine tolkninger gjennom artikler og ved sin deltagelse i det militærfaglige ordskiftet, i tillegg til at de som en følge av passasjesystemet forhåpentligvis tok med seg noe av sin kunnskap ut i Hæren.

En annen måte man i Hæren søkte å holde seg oppdatert på, var gjennom å sende offiserer på studiereiser til utlandet. Disse offiserene tilegnet seg kunnskaper om andre nasjoners praksis gjennom tjenesteopphold hos utenlandske avdelinger, ved å delta i forskjellige felttog eller som observatører under øvelser. Forsvarsdepartementet bevilget penger til slike studiereiser, og det fremgår for eksempel av et *cirkulær* fra Forsvarsdepartementet, datert 23. februar 1901, at det ble bevilget 10.000 kroner til reisestipender til utlandet, for studier som var av «særlig aktuell interesse». Blant annet nevnes studier av bruk av mitraljøser, infanteriildens ledelse og utdanning av offiserer og underoffiserer som interessante fagområder for departementet.¹⁶⁵

¹⁶³ Ibid., 1908, s. 246-247; 1911, s. 31-32; 1915, s. 37-38

¹⁶⁴ Haug, «Helmuth von Moltke, den tyske militære skole og norske offiserer», s. 254.

¹⁶⁵ Hoff, *Samling af Love, 1901-1905*, s. 24-26.

Dette viser at man i Forsvaret var nysgjerrige og åpne for inntrykk fra omverdenen, og man så åpenbart verdien av at de norske offiserene ble kjent med andre nasjoners praksis.

Offiserenes rapporter ble sendt inn til Generalstabens, og disse er uttrykk for hva de norske offiserene la merke til ved sine observasjoner. Men de er også kilder som i dag hjelper oss å forstå hva de vektla og fokuserte på, og gjennom dette kan man danne seg et inntrykk av hva man innen profesjonen anså som betydningsfullt i sin samtid. I årene mellom 1900 og 1914 ble det sendt inn rapporter fra 75 gjennomførte reiser, der ikke mindre enn 43 av disse omhandler studier av infanteriavdelinger og -taktikk, øvelser, felttog, soldat- og befalsutdannelse. De øvrige omhandler andre troppearter, utskrivningssystemer og forskjellige materielltyper.¹⁶⁶

De fleste rapportskriverne fra denne perioden gransket avdelingene de fulgte med et kritisk blikk, og de så sine observasjoner i lys av tidens krav om tilpasning til den moderne slagmarken. Videre fremstår de som årvåkne overfor praksis som ville kunne overføres til Norge, og på bakgrunn av hva de observerte hos andre fremsatte mange av dem sågar konkrete forslag til endringer som kunne eller burde gjennomføres her hjemme. Samtidig hadde de et edruelig forhold til hva som ville kunne praktiseres i Norge, den relativt korte tjenestetiden tatt i betraktning. Et eksempel på det første finner vi blant annet hos kaptein Svend Elias Vaage, som gjennom et studieopphold i Danmark i 1909 fulgte det 9. regiment i Viborg sine feltøvelser. Hans kritiske kommentarer vedrørende danskenes bruk av terrenget og strid i spredt orden vitner om en stor grad av bevissthet omkring de nye kravene som ble stilt til bruk av lende og spredning fra kapteinens side.¹⁶⁷ Om feltmessige øvelser i kompaniforband skrev Vaage:

Jeg lagde flere gange merke til, hvor nødvendig det er for baade befal og mandskap at ha slike øvelser, som vel ogsaa hos os fremtidig bør paabydes, naar vi ved den nye hærordning under regimentsøvelserne kommer ned i de smaa øvelseskompanier paa ca 100 mand.¹⁶⁸

I tillegg til at vi kan se at rapportskriveren var godt orientert om Hærordningen av 1909, kan vi av sitatet lese et konkret forslag til en ny måte å gjennomføre trening på hjemme i Norge. Også Julius Allums rapport fra boerkrigen, der han deltok som observatør i et halvt år i 1900, er full av konkrete forslag til endringer av de gjeldende norske reglementer på bakgrunn av de observasjoner han gjorde i Sør-Afrika.¹⁶⁹ Spesielt interessante er Allums «Supplerende

¹⁶⁶ Riksarkivet, *Generalstabens krigsarkiv 1612-1939. Katalog nr. 1256.2/17*, s. 146-156.

¹⁶⁷ Vaage, S. E., «Rapport fra et studieopphold ved 9. regiment i Viborg i Danmark i 1909», i *Generalstabens krigsarkiv, RAFA-3832* (Oslo: Riksarkivet, 1909), s. 33-35.

¹⁶⁸ *Ibid.*, s. 33.

¹⁶⁹ Mye av Allums rapport er i form av trykte bilag, som er opptrykk av foredrag holdt i Kristiania militære samfund i januar 1902 og artikkelen «Taktiske erfaringer fra boerkrigen», som sto å lese i *NMT* samme år, i

bemærkninger med forslag til forandringer i ekserserreglement og direktiver», der han over flere sider i sin rapport kommer med konkrete forslag til punkter som bør endres i ulike norske reglement.¹⁷⁰ På samme måte som man blant annet i Tyskland hadde tatt et steg i retning av å fjerne eksersis som var den moderne krigføringen uvedkommende fra sine ekserserreglementer, ville også Allum fjerne unødvendig eksersis, og kun fokusere på det «som er strengt nødvendig i krig.»¹⁷¹ Av rapporten kan man også tolke at den økte ildkraften gjorde inntrykk på Allum, og på bakgrunn av sine observasjoner av både boere og briter, konkluderte han med at et vellykket angrep ville kreve fremrykning i mindre enheter enn det som var vanlig på den tiden.¹⁷² Rapportskriveren så tydelig at ildkraftens økte effekt krevde en ny type taktikk, og således krevdes både tekniske og organisatoriske endringer.

Skepsisen til for mye trening på eksersis var et gjennomgangstema hos mange av rapportskriverne i perioden. Dette fremgår blant annet av J. S. Petersens *Rapport i anledning af et 3 måneders stipendieophold sommeren 1908 ved München Garnison*, som i tillegg er preget av kritikk av det norske militære systems korte årlige våpenøvelser.¹⁷³ Men på samme måte som Allum, var Petersen opptatt av den viktige rollen de små enhetene - tropper og lag - spilte i moderne krigføring. I tillegg til deres stridsteknikk, beskrev han flere ganger hva slike organisasjonsmessige forhold hadde å si under strid i spredt orden. Han hadde også et våkent øye rettet mot hvordan den enkelte mann ble utdannet til selv å finne sin plass i terrenget og hvordan han selvstendig skulle drive fremrykning.¹⁷⁴

Men det var ikke bare endringer i taktikken som følge av den økte ildkraft som interesserte offiserene som var på stipendreise tidlig på 1900-tallet. Noen fokuserte også på hva en endring i taktikken hadde å si for utøvelsen av kommando og kontroll. Den tidligere nevnte kaptein Gulbranson fulgte et tysk grenadierregiment i nesten syv måneder, og i tillegg til lignende observasjoner som hos de foregående rapportskriverne, vektla han også hva de taktiske endringer hadde hatt å si for utøvelsen av lederskapet. I sin fyldige håndskrevne rapport, vier

tillegg til en artikkel i samme tidsskrift trykt i 1900: Allum, J., «Taktiske erfaringer fra boerkrigen», *Norsk Militært Tidsskrift* 65 (1902); Allum, J., «Boerhærens styrke», *Norsk Militært Tidsskrift* 64 (1900).

¹⁷⁰ Allum, J., «Rapport vedr. stipendiereise for studier under boerkrigen», i *Generalstabens krigsarkiv*, RAFA-3832 (Oslo: Riksarkivet, 1906), s. 30-35.

¹⁷¹ Ibid., s. 33.

¹⁷² Allum, «Taktiske erfaringer fra boerkrigen», s. 83-84.

¹⁷³ Petersen, J. S., «Rapport i anledning af et 3 måneders stipendieophold sommeren 1908 ved München Granison, særlig Bayerske Infanteri-Lieb-Regiment», i *Generalstabens krigsarkiv*, RAFA-3832 (Oslo: Riksarkivet, 1908).

¹⁷⁴ Ibid., s. 55-56.

han observasjoner av «Utdannelsen til Selvstændighet» stor plass.¹⁷⁵ Han la merke til og kommenterte regimentets kompanisjefers store frihet under trening og øving, men også betraktninger omkring underoffiserenes og mannskapenes utdanning i å opptre selvstendig er gitt stor plass i rapporten. Han noterte seg blant annet at «ogsaa underbefal og mandskap skal opdrages til at kunne og ville optræde selvstendig» i regimentet han fulgte.¹⁷⁶ Av rapporten fremgår det at Gulbranson delte oppfatningen om at selvstendig initiativ på lavt nivå i infanteriet var en forutsetning for å slåss på en mest mulig effektiv måte:

En hovedbetingelse for, at befal og mandskap skal kunne utvikles til selvstendig opfatning og optræden, er, at de altid nøie er sat ind i de foreliggende opgaver, at de kjender fiendens og egne troppers styrke og stilling og egen chefs hensigt¹⁷⁷

Utdraget viser at enkelte norske offiserer allerede tidlig på 1900-tallet hadde tanker omkring det vi i dag kaller for *opdragsbasert ledelse* i Norge, og at de delte Schlichtings syn som vektla viktigheten av å handle på bakgrunn av det man vet om situasjonen i tillegg til sjefens intensjon. Gulbranson fremstår som kritisk til hvordan man i regimentet han observerte drev denne enkeltmannsutdannelsen: «For mandskapernes vedkommende kan der overhodet neppe tales om utdanning til selvstendig optræden. [...] Der gjøres intet forsøk paa at utdanne dem til andet end maskiner, der styres av befalet.»¹⁷⁸ Han hadde med andre ord allerede gjort seg opp en mening om at å oppmuntre til initiativ og individuell tenkning var en forutsetning for å gjøre seg nytte av den nye taktikken på best mulig måte.

Studiene av hvordan man i Hæren tilegnet seg ny kunnskap gjennom litteratur og studiereiser har vist at man i den aktuelle tidsperioden var svært opptatt av å hente inn erfaringer utenfra. I Generalstabens bibliotek lå alt til rette for at interesserte offiserer skulle kunne tilegne seg oppdatert kunnskap om militære anliggender fra så å si hele verden, men det er spesielt granskningen av de reisende offiserers rapporter som har vist at norske hæroffiserer var særdeles godt orienterte om de kontinentale strømmingene. I sine rapporter kritiserte de tidvis avdelingene de fulgte, men kom også med forslag til hvilke endringer man burde gjennomføre i Norge. Deres rapporter vitner om stor bevissthet hos samtidens offiserer omkring det faktum at taktikken hadde blitt endret som resultat av de nye kravene på slagmarken, både hva tekniske og organisatoriske faktorer angikk. Men enkelte hadde også et blikk for de kommando- og kontrollutfordringer den nye taktikken brakte med seg, og fokuserte på hvordan man lette i det

¹⁷⁵ Gulbranson, C., «Rapport vedr. tjenestegjøring ved Kolbergsches Grenadierregiment Graf Gneisennan nr. 9», i *Generalstabens krigsarkiv, RAFA-3832* (Oslo: Riksarkivet, 1907), s. 12-15.

¹⁷⁶ Ibid., s. 12.

¹⁷⁷ Ibid., s. 14.

¹⁷⁸ Ibid.

kognitive domenet etter løsninger, som for eksempel selvstendighet og initiativ hos underoffiserer og mannskaper.

4.3 Engasjement og debatt innen profesjonen

I den aktuelle perioden var *NMT* en sentral forvalter og formidler av ny kunnskap. Tidsskriftet virket på sett og vis innenfor den europeiske opplysningstradisjonen gjennom måten det gjorde norske offiserer kjent med hva som foregikk i utlandet gjennom reportasjer fra pågående konflikter, bokanmeldelser og sine redaksjonelle meddelelser fra inn- og utland.¹⁷⁹ De sistnevnte kunne omhandle alt fra innføringen av nytt materiell til kritikker og anmeldelser av nye utenlandske reglementer. Som tidligere nevnt ble tilvekstlistene til Generalstabens bibliotek trykt i bladet og redaksjonen oppmuntret leserne til å sende inn besvarelser på såkalte prisoppgaver. Temaene for disse prisoppgavene er med på å gi en pekepinn om hva som ble ansett for å være tidsaktuelle problemstillinger, og i 1900 var for eksempel dette de fire første av totalt tyve foreslåtte oppgaver:

1. Bør vore infanteriafdelinger organisationsmæssig udstyres med maskinskyts? Hvorledes bør i tilfælde det for dette nødvendige personel tilvejebringes og uddannes?
2. Om infanteriildens virkning, dens anvendelse og ledelse samt om befalets virksomhed under ildstriden.
3. Hvorledes bør infanteriets skydeskole anordnes med den hos os påregnelige årlige bevilgning?
4. I hvilken udstrekning bør vort infanteri øves i udførelsen af feltbefæstninger, feltarbejder, signalering o. lign.?¹⁸⁰

Vi ser av de oppgitte prisoppgaver at man i Norge ved inngangen til det nye århundret anså utfordringene omkring infanteriets taktikk, utrustning og utdanning som dagsaktuelle og interessante. I det følgende vil det presenteres funn fra analysen av samtlige årganger av *NMT* i årene 1900-1914. Dette gjøres ved først å granske i hvilken grad ordskiftet i tidsskriftet omhandlet behovet for en endret taktikk som følge av teknologiutviklingen, og deretter hvorvidt man i Norge diskuterte behovet for en endret måte å lede fotstriden på.

Allerede i 1881 hadde Sigwald Bull skrevet en prisbelønnet artikkel i *NMT* der han argumenterte for at de daværende norske reglementer var utdaterte, og at de foreskrev teknikker

¹⁷⁹ Haug, «Helmuth von Moltke, den tyske militære skole og norske offiserer», s. 254-255.

¹⁸⁰ «Det militære tidsskrifts prisoppgaver for 1900», *Norsk Militært Tidsskrift* 63 (1900): s. 120-121.

som erfaringer fra andre steder i verden allerede hadde vist var umulige å gjennomføre i møtet med den økte ildkraften. I hans artikkel står det å lese:

I det decennium, som er gået hen siden vort exercerreglement udkom, skyldes en hovedsagelig del af de forandringer, som infanteritaktiken har undergået, våbentechnikens overordentlige fremskridt i dette tidsrum. Håndskydevåbnene er ikke blot blevne mere vidtrækkende; men også deres skudsikkerhed er i høj grad forøget, ligesom også skudhastigheden ved hjælp af løst eller fast magasin er betydelig forhøjet. Disse faktorer tilsammentagne har end yderligere betydelig forøget infanteriets ildkraft i løbet af det sidste decennium¹⁸¹

Dette forteller oss at allerede lenge før 1900 var det norske offiserskorpset godt orientert om hva teknologien hadde gjort med stridsfeltet.

Erfaringer fra boerkrigen var gjenstand for en livlig diskusjon i årgangene etter 1900. I tillegg til å formidle artikler og reportasjer av opplysende karakter,¹⁸² vitner ordskiftet som fulgte i kjølvannet av krigen om en tidvis opphetet debatt omkring både taktikk og soldatutdanning. Den tidligere omtalte kaptein Allum redegjorde for boernes stridsteknikk, spesielt deres bruk av terrenget og kamuflasje, hvordan de disponerte ilden og hvordan de drev fremrykning i små enheter i angrep. I artikkelen presenterte han flere steder konkrete forslag til hvordan man i Norge burde endre sin taktikk.¹⁸³ Slett ikke alle var like begeistret for at man skulle gjennomføre drastiske endringer i norsk taktikk, og i et tilsvaret til Allum stilte kaptein Otto Grüner seg kritisk til om man «uden videre [...] kunne applicere «boertricks» på norske forhold.»¹⁸⁴ Hans hovedargument var at boerkrigen var utkjempet under helt andre forhold enn de som ville gjøre seg gjeldende i Norge, og at mye av boernes taktikk stred mot all europeisk praksis.

På bakgrunn av sine observasjoner konkluderte Allum også med at den enorme ildkraften hadde medført at den endelige stormingen av fiendens stillinger både var blitt umulig og unødvendig:

Man kaster ikke længere modstanderen ut af en stilling med bajonetten, -det ville være fåfængt at forsøge derpå [...] man skyder ham ud, - det gjælder derfor, at angrebet føres frem til en sådan stilling, at dette bliver muligt.¹⁸⁵

Dette er den samme slutningen som vi i denne oppgavens tredje kapittel har sett at ble trukket av flere på kontinentet. Troen på at ilden alene skulle kunne ødelegge fienden trer også tydelig frem i en artikkel fra 1903, der det nye svenske infanterireglement var gjenstand for granskning.

¹⁸¹ Bull, S., «Hvorvidt har den seneste tids krigserfaring nødvendiggjort nogen forandring i vort infanteris exercerreglement, og hvilke er i tilfælde disse?», *Norsk Militært Tidsskrift* 44 (1881): s. 228.

¹⁸² For eksempel Sejersted, N., «Krigen mellem England og Transvaal», *Norsk Militært Tidsskrift* 63 (1900); Allum, J., «Boerhærens styrke», *Norsk Militært Tidsskrift* 64 (1901); N. N., «Hvorfor tok ikke boerne offensiven», *ibid.*; N. N., «En schweitzisk officers erfaringer hos boerne», *Norsk Militært Tidsskrift* 65 (1902).

¹⁸³ Allum, J., «Taktiske erfaringer fra boerkrigen», *ibid.*

¹⁸⁴ Grüner, O., «Taktiske erfaringer fra boerkrigen. Et indlæg i diskussionen», *ibid.*: s. 157.

¹⁸⁵ Allum, J., «Taktiske erfaringer fra boerkrigen», *ibid.*: s. 84.

Her ble det poengtert at bajonettangrep bare unntaksvis ville benyttes i fremtiden, og at «Ilden er infanteriets viktigste stridsmiddel. Kampen indledes, gjennomføres og avgjøres også i regelen ved ilden.»¹⁸⁶ Ni år senere ble stikk motsatte synspunkter fremsatt. På bakgrunn av erfaringer fra den russisk-japanske krig og balkankrigene (1912-1913) ble det nå ført argumenter for viktigheten av den endelige striden i stillingens indre som et supplement til ildens ødeleggende kraft. For eksempel betvilte ikke den anonyme forfatteren av «Infanteristisk ildoverlegenhet» ildkraftens betydning, men ved å utelukkende basere seg på overveldende ildkraft, ville man «risikere de ubehageligste overraskelser» når man skulle besette fiendens stillinger.¹⁸⁷ I 1913-årgangen fulgte to artikler om bajonettens renessanse,¹⁸⁸ og i den ene står det å lese: «Kampavgjørelsen i sidste instans er og blir nærkampen – det blanke vaaben; men ildvaabenutviklingen kræver en stadig stigende utvikling av nærkampens forberedelse, fjernkampen – ildgivningen.»¹⁸⁹ Sågar gjeninnføring av håndgranater, som på denne tiden ble ansett å være en kuriositet fra de eldre dager, ble diskutert.¹⁹⁰ Dette viser at offiserene evnet å se påkrevde tekniske endringer som følge av ildkraften, men også at de klarte å justere sine synspunkter på bakgrunn av nye erfaringer.

Det som fremfor noe annet ble debattert i kjølvannet av Allums artikkel fra 1902, var hans synspunkter på soldatutdanning. Han hevdet at den moderne slagmarken stilte så store krav til soldatenes feltmessige opptreden, at man i den tilmålte tiden man i Norge hadde til soldatutdanning ikke kunne bruke tiden på disiplinerte øvelser og eksersis.¹⁹¹ Ordskiftet som fulgte bar preg av en usikkerhet omkring hva som krevdes av disiplin hos den moderne soldat, og hvordan man best mulig skulle oppnå dette hos soldatene med den korte tid til utdanning man hadde til rådighet. I artikkelen «Om soldateruddannelsen» fremstår forfatteren, oberst Sørensen, for det meste som enig i Allums betraktninger om at man ikke må bruke tid på det som man ikke direkte kommer til å møte på i strid, men han understreker at moderne krig fremfor alt krever skyteferdighet og disiplin.¹⁹² Birger Fredrik Sinding-Larsen mente på sin side at øvelser i spredt orden ville egne seg til å disiplinere mannskapene.¹⁹³ Siden krigen nå ble

¹⁸⁶ D. V., «Forslag til nyt eksercerreglement for det svenske infanteri», *Norsk Militært Tidsskrift* 66 (1903): s. 228.

¹⁸⁷ N. N., «Infanteristisk ildoverlegenhet», *Norsk Militært Tidsskrift* 75 (1912): s. 162.

¹⁸⁸ N. N., «Bajonettefegningens renaissance», *Norsk Militært Tidsskrift* 76 (1913); C. F., «Angrepsaand og bajonett», *ibid.*

¹⁸⁹ N. N., «Bajonettefegningens renaissance», *ibid.*: s. 159.

¹⁹⁰ Angell, H., «Haandgranater, bajonetter: Erfaringer fra Balkankrigene», *Norsk Militært Tidsskrift* 77 (1914).

¹⁹¹ Allum, J., «Taktiske erfaringer fra boerkrigen», *Norsk Militært Tidsskrift* 65 (1902): s. 87-90.

¹⁹² Sørensen, «Om soldateruddannelsen», *ibid.*: s. 93.

¹⁹³ Sinding-Larsen, B. F., «Infanteriets uddannelse: Diciplin og «diciplinerende øvelser»», *ibid.*: s. 32.

utkjempet i de tidvis «helt oppløste former» fra kampenes begynnelse til slutt, måtte man i utdannelsen sløyfe alle etterlevninger av de tidligere tiders kampformer i utdannelsen.¹⁹⁴ Sinding-Larsen poengterte også at den moderne slagmarken stilte helt nye krav til den enkelte soldat:

Når han så skal kjempe i de oppløste former, vil han se sig berøvet både den støtte, som følelsen af andres umiddelbare nærhed og medvirken i de mere samlende former yder, og det tryk, som følelsen af kommandomyndighedens virkning gjennom disse former udøver, m. a. o.: han vil under de mest kritiske forhold se sig overladt til sin egen selvtillid og til sin egen beslutsomhed¹⁹⁵

Utdraget viser at forfatteren av innlegget også mente at moderne infanteristrid fordret at soldaten selv kunne fatte beslutninger. Flere delte oppfatningen om at strid i spredt orden krevde en egen form for disiplin, som slett ikke formelle øvelser i eksersis ville kunne bidra til å fremme. I «Vort infanteris uddannelse» støttet kaptein Reinald Guldbrandson oppfatningen om at feltmessige øvelser er vel så oppdragende hva gjelder disiplin som formelle ekserserøvelser, og at slike øvelser stiller store krav både til soldatens legeme og ånd.¹⁹⁶ Han konkluderte i sin artikkel med at det som var overflødig og foreldet i reglementene, måtte fjernes på bakgrunn av den begrensede tid man hadde til rådighet til soldatutdanning.¹⁹⁷ Nettopp det siste ble gjenstand for en lang rekke innlegg i tidsskriftet, og det finnes flere eksempler på at debattantene kom med konkrete forslag til endringer av reglementer. Blant annet tok to artikler i 1904 til orde for å sløyfe store deler av eksersisen med gevær, til fordel for å bære våpenet enten i rem eller på andre mer stridsmessige måter, og listet opp foreslåtte endringer av diverse punkter i gjeldende reglement.¹⁹⁸ I samme årgang skrev Sinding-Larsen at utviklingen av taktikken avhenger av «kampmidlernes» to faktorer:

[...], våbnet og manden. Våbnets utvikling, den tekniske, har gjennom tiderne nødvendiggjort en stadig tidligere åpning af kampen og større spredning af troppen; altså stadig stillet større krav til denne. Mandens utvikling, den sociale, - den stigende opplysning og almindannelse, og den stadig større intelligents, som derved er tilført troppen, har efterhånden muliggjort det at imøtekomme disse krav.¹⁹⁹

Sitatet er et eksempel på at norske offiserer ikke bare var seg bevisst at den teknologiske utviklingen hadde ført til et behov for å endre taktikken, men også at de var oppmerksomme på det *kognitive* aspektet. Debatten i *NMT* legger ikke bare for dagen en allmenn oppfatning om at

¹⁹⁴ Ibid., s. 29-30.

¹⁹⁵ Ibid., s. 31.

¹⁹⁶ Guldbrandson, R., «Vort infanteris uddannelse», *Norsk Militært Tidsskrift* 66 (1903): s. 576-582.

¹⁹⁷ Ibid., s. 587-588.

¹⁹⁸ N. N., «Bør vort infanterieksercerreglements § 13: Stillinger med gevær og § 14: Håndgreb – forenkles?», *Norsk Militært Tidsskrift* 67 (1904); Gulbranson, C., «Infanteriets håndgreb», *ibid.*

¹⁹⁹ Sinding-Larsen, B. F., «Om infanteritaktikkens utvikling», *ibid.*: s. 269-270.

sluttet orden ikke lenger var direkte overførbart til feltmessig opptreden, men viser også en økende grad av bevissthet omkring det faktum at soldater og befal på lavere nivå måtte behandles som tenkende individer, og at disse tenkende individer ville kunne være en avgjørende ressurs for de militære avdelinger i gjennomføringen av striden. Den økte verdsettelsen av nettopp dette kommer enda tydeligere frem i *NMT* under og etter den russisk-japanske krig.

Allerede i 1903 begynte *NMT* å referere til konflikten som var under oppseiling i Øst-Asia,²⁰⁰ og i 1905- og 1906-årgangene var det tilsammen ikke mindre enn 18 artikler som omhandlet den russisk-japanske krig. Dette er med på å vise hvor godt orientert man i Hæren var om pågående konflikter. I tillegg til materielle og taktiske erfaringer fra krigen i Mandsjuria, vektla flere artikler soldatenes mot og viktigheten av moralsk overlegenhet. Innleggene var også preget av den økte troen på offensiv tankegang som en forutsetning for suksess på slagmarken.²⁰¹ Som det har blitt vist tidligere i denne avhandlingen var dette også gjenstand for diskusjon i resten av Europa, og er dermed med på å underbygge antagelsen om at de norske offiserene i stor grad lot seg påvirke av den kontinentale debatt og utvikling.

På samme tid ble debatten omkring øvelser og utdanning i enda større grad preget av en økende vektlegging av utdannelsen av den enkelte soldat. Flere artikkelforfattere fremmet synspunkter på hvordan man i strid best mulig skulle utnytte det potensiale som hver enkelt soldat representerte, og hvordan man kunne få mest mulig kampkraft ut av sine soldater. Carl Gulbranson hevdet for eksempel i 1906 at selv om tiden til utdanning og øving var kort, så måtte man fokusere på den enkelte soldats ferdigheter, og man måtte ha et system som «uddanner selvstendige, tenkende mennesker, som er istand til at handle på egen hånd. [...] dette er dog den moderne soldateruddannelses store mål.»²⁰² Ifølge Gulbranson måtte man anspore til et ønske fra soldatenes side om selv å ville bli bedre soldater for å få dette til. Det motsatte kalte han «kommanderingsprincippet», og ved å utelukkende anvende dette prinsippet ville man utdanne avdelinger hvor soldatene oppførte seg som maskiner, fremfor som tenkende individer.²⁰³ I samme artikkel skrev han at dette stilte store krav til befalet som instruktører, og dette var det flere som debatterte. Blant annet fremgår det at enkelte var kritiske til at det kunne

²⁰⁰ Bruusgaard, C., «Japans stridskræfter», *Norsk Militært Tidsskrift* 66 (1903).

²⁰¹ For eksempel: Bruusgaard, C., «Om de moralske faktorerens betydning for utfaldet av den russisk-japanske krig», *Norsk Militært Tidsskrift* 72 (1909).

²⁰² Gulbranson, C., «Uddannelses- og mønstringsprinsipper efter vore direktiver», *Norsk Militært Tidsskrift* 69 (1906): s. 207.

²⁰³ Ibid.

bli for mange feltmessige øvelser, og at slike øvelser ville kunne virke ødeleggende på avdelingenes disiplin. I 1908 hevdet to artikler at vanskeligheten med å følge opp korrekt utførelse av driller hos soldater når de var i spredt orden contra under eksersis, var et stort problem.²⁰⁴ Det ble sågar hevdet at ««Feltmessigheten» har begynt at bortta stramheten – det diciplinerende moment – ved øvelsene.»²⁰⁵ Allerede i 1906 hadde en artikkelforfatter under psevdonymet «Trøndersk offiser» avfeid dette som tøv. Han føyde seg inn i rekken av dem som mente at krav om nøyaktig utførelse av ildhåndgrep under feltmessige øvelser var vel så diciplinerende som for eksempel håndgrepet *presenter gevær*.²⁰⁶ Den samme offiseren mer enn antydte i sin artikkel at de befalingsmenn som hevdet at eksersis var avgjørende for å bygge disiplin hos soldater, og at eksersis burde gjennomføres på bekostning av utdanning og trening i feltmessige dicipliner, enten selv manglet kompetanse til å instruere soldater eller var for late til å følge opp sine mannskaper under feltmessige forhold.

Som et resultat av den endrede taktikk, kan vi altså spore en tiltagende bevissthet omkring behovet for å endre måten man utdannet og behandlet sine soldater på. Som et eksempel på at de norske offiserer også var orienterte om hvilke ledelsesutfordringer det teknologiske fremskrittet medførte, skrev Holm Simonsen i en prisbelønnet artikkel fra 1908 at «Infanteriildens ledelse blir vanskeligere eftersom våbentechnikken skrider frem».²⁰⁷ Av to usignerte artikler fra 1911 fremgår det at for å oppnå suksess i moderne kriger, måtte man utnytte den allmenne økte opplysning i samfunnet.²⁰⁸ I en av disse står det å lese at «den moderne kamp kræver intellektuel diciplin. Dressurdiciplinen strækker ikke til.»²⁰⁹ Videre kan man hos enkelte offiserer spore en tydelig bevissthet omkring Auftragstaktik og tysk påvirkning:

Skal der i taktiken handles efter bestemte ordre og med normalformer eller efter fegtningsopgaver og med frihet i formvalg? Den hele taktiske utvikling har her git svaret. Og mest avgjort kanske i Tyskland. Ingen skematisering! Ingen initiativbindende ordre! Men initiativkrævende opgaver.²¹⁰

²⁰⁴ Hoff, T., «Mere enkeltmandsutdanning», *Norsk Militært Tidsskrift* 71 (1908); H. H., «Detaljøvelser for spredt orden», *ibid.*

²⁰⁵ Hoff, T., «Mere enkeltmandsutdanning», *ibid.*: s. 502.

²⁰⁶ Trøndersk offiser, «Diciplinerende øvelser contra feltmæssige øvelser», *Norsk Militært Tidsskrift* 69 (1906): s. 759.

²⁰⁷ Holm Simonsen, «Hvilken indflydelse bør en rationel utnyttelse av den moderne teknik øve på vort infanteris organisation?», *Norsk Militært Tidsskrift* 71 (1908): s. 418.

²⁰⁸ N. N., «Soldatrutdanning og antimilitarisme», *Norsk Militært Tidsskrift* 74 (1911); N. N., «Det tyske og det franske infanteris skytemetoder», *ibid.*

²⁰⁹ N. N., «Soldatrutdanning og antimilitarisme», *ibid.*, s. 63.

²¹⁰ N. N., «Det tyske og det franske infanteris skytemetoder», *ibid.*, s. 722.

Utdraget viser at i debatten mellom norske offiserer i tiden før første verdenskrig var enkelte meget godt oppdaterte på hvordan man tilpasset seg andre steder i verden. Årsaken til at svaret på de taktiske utfordringene var å oppfordre til initiativ, var rett og slett fordi den moderne krigen ikke kunne vinnes ved hjelp av skjematiske forflytninger som svar på de nye utfordringene man ville stå overfor. Allerede i 1901 skrev Smith-Kielland i *NMT* at «soldaternes oppdragelse tenderer til utvikling af hans individualitet. Deraf spirer en ny taktik grundet på udvikling af initiativet i alle grader, på chefernes tillid til sine lavere kadre, til soldaten og hans offervillighed.»²¹¹ Smith-Kiellands artikkel var en redegjørelse for hans studier av samtidige tyske reglementer og praksis, og viser hvor tidlig enkelte offiserer brakte tanker om en ledelsesfilosofi basert på initiativ og gjensidig tillit til Hæren.

NMT holdt sine lesere oppdaterte på taktikkutviklingen, og ordskiftet i tidsskriftet er et tydelig bevis på at offiserene i Hæren var seg meget bevisste at den teknologiske utvikling hadde ført til en formidabel økning i ildkraften. Denne økte ildkraften hadde igjen medført et behov for endrede tekniske og organisatoriske løsninger, og hadde materialisert seg i en ny type taktikk. Videre viser eksemplene fra *NMT* at norske offiserer også i stor grad var overbeviste om at for å dra nytte av den nye taktikken fullt ut, var man avhengig av en ny måte å lede militære operasjoner på. Gjennom debattene og de innsendte artiklene ser vi i hvor stor grad man innen offiserskorpset vektla hvilken viktig faktor individet og den enkelte soldat ville utgjøre under moderne krigføring, og det er i meningsutvekslingen som omhandler disiplin og utdanning vi tydeligst kan spore en gryende bevissthet omkring oppdragsbasert ledelse.

4.4 Komiteer, prøver og forsøk

Mellom informasjonsinnhenting og uformelle diskusjoner, og den eventuelle endelige implementeringen av endret praksis, har det etter all sannsynlighet foregått en rekke formelle prosesser. Det er derfor nyttig å studere i hvilken grad man også innen disse var orientert om sammenhengen mellom den økte ildkraften, endret taktikk og nye tanker omkring militært lederskap.

Ved å granske oversikter over offentlige prosesser, som for eksempel Haffners *Innstillinger og betenkninger* og *Norsk Lovtidende*, finner man fra perioden 1900-1914 imidlertid få spor av prosesser som omhandler taktikk og lederskap. Dette styrker antagelsen om at det var internt

²¹¹ Smith-Kielland, «Taktiske tendenser», *Norsk Militært Tidsskrift* 64 (1901): s. 729.

innen profesjonen utviklingen av taktiske spørsmål foregikk. Unntakene virker i all vesentlighet å dreie seg om kostnadsdrivende endringer som for eksempel anskaffelser av større mengder materiell, blant annet våpen, og omlegging av befals- og offisersutdanning. Eksempler på det første er forskjellige pistol-, gevær- og mitraljøsekommisjoner.²¹² Når det gjelder militær utdanning, bekrefter de kongelige resolusjoner som omhandler dette at det ble overlatt til etaten selv å utlede detaljene. Resolusjonene omhandler stort sett utdanningstid, opptakskrav og administrative forhold under skolegangen, og i noen grad innkjøp av pensumlitteratur.²¹³ I tillegg behandles store organisatoriske endringer, som for eksempel den Østenfjeldske forsvarskomite i 1907 og Hærordningen av 1909, på politisk nivå.²¹⁴

I *Samling af Love, Resolutioner, Cirkulærer, Skrivelser m. v.* som ble utgitt av NMTs redaksjon, får man bekreftet mistanken om at det var overlatt til de militære selv å utvikle taktikk og lederskap. Heller ikke i disse utgivelsene, som er en oversikt over pålegg fra departement og generalstab, beskrives utvikling av taktikk. En prosess man allikevel kan følge, men som riktignok også var en kostnadsdrivende affære, var overgangen til fjellgrå kamuflasjeuniformer i Hæren. Som vi har sett oppsto behovet for uniformer som gjorde det vanskeligere å bli sett på slagmarken som følge av den teknologiske og taktiske utviklingen rundt århundreskiftet, og i en kongelig resolusjon datert den 15. februar 1902 ble det besluttet å iverksette prøver og forsøk med «ny feltuniform af fjeldgraat klæde.»²¹⁵ Disse forsøkene ble utført ved at forskjellige avdelinger ble utrustet med ulike uniformer under de større øvelsene, og man rapporterte deretter om sine erfaringer med ulike farver, utforminger og materialer.²¹⁶ I tillegg ble det utført forsøk ved Infanteriets skydeskole. Skydeskolen (Senere Skyte- og vinterskolen for Infanteriet) ble opprettet i 1861, og skulle i tillegg til å holde årlige kurs og skrive reglementer, ta stilling til ulike våpentekniske spørsmål samt drive prøve- og forsøksvirksomhet.²¹⁷ I skolens årbøker beskrives en tidvis omfattende forsøksvirksomhet, og i 1900 og 1901 ble det gjennomført tester av en hel rekke forskjellige kamuflasjefarver ved skolen.²¹⁸

²¹² Pistolkommisjoner: Haffner, *Innstillinger og betenkninger*, s. 567-568, 575-576, 591 og 625. Mitraljøse- og artillerikommisjoner: *ibid.*, s. 509-510, 614 og 617. Når det gjelder anskaffelse av rifler, var det ved kgl. res. nedsatt tilsammen 14 forskjellige gevær-/riflekommisjoner fra 1828 og frem til Krag-Jørgensen geværet ble approbert i 1894 (*ibid.*, s. 62, 106, 176, 229, 260, 265, 327, 348, 365, 403, 406, 418 og 438)

²¹³ Plan for Krigsskolen i *Norsk Lovtidende*, 1901, s. 233; *Norsk Lovtidende*, 1905, s. 137-151.

²¹⁴ Haffner, *Innstillinger og betenkninger*, s. 555 og 560.

²¹⁵ Hoff, *Samling af Love*, 1901-1905, s. 190-191.

²¹⁶ Kvam, E., «Vore fjeldgrå uniformer», *Norsk Militært Tidsskrift* 68 (1905): s. 580-582 og 591-600.

²¹⁷ Solum, I., red., *Skyte- og vinterskolen for Infanteriet 1861-1961* (Oslo: Skyte- og vinterskolen for Infanteriet, 1961), s. 40-42.

²¹⁸ Infanteriets skydeskole, *Aarvog for Infanteriets skydeskole 1901* (Oslo: Infanteriets skydeskole, 1902), s. 68-71.

Det kan også nevnes at den nå mye omtalte kaptein Allum gjestet skolens kurs i 1901, der han hadde opplæring i boertaktikk, og det ble gjort forsøk med denne taktikken på kurset.²¹⁹ Det skal videre nevnes at han etter eget sigende selv drev forsøk med denne taktikken med sitt eget kompani i årene 1901 til 1905.²²⁰

Det er vanskelig å finne spor av noen bevissthet omkring sammenhengen mellom ny teknologi, endret taktikk og nye ideer omkring lederskap ved å granske de offisielle byråkratiske og politiske prosessene i perioden. Med unntak av store kostnadsdrivende anskaffelser og beslutninger av mer strategisk karakter, virker det som om det var profesjonen selv som drev utviklingen fremover, og at den taktiske og lederskapsmessige utviklingen i Hæren var overlatt til offiserene selv.

²¹⁹ Ibid., s. 19-20; Solum, *Skyte- og vinterskolen for Infanteriet 1861-1961*, s. 36.

²²⁰ Allum, «Rapport fra boerkrigen», s. 30.

5 Endringer i norsk taktikk

Hittil har besvarelsen vist hva som kjennetegnet den kontinentale utviklingen av infanteristriden tidlig på 1900-tallet, og funnet svar på hvordan man i Norge tok stilling til disse endringene gjennom ulike prosesser frem til utbruddet av første verdenskrig. Hensikten med dette kapittelet er å granske hvilke endringer som faktisk ble gjennomført i Norge. Vi har allerede sett at det oppsto behov for en endret taktikk som følge av den økte ildkraften, og at disse justeringene blant annet kom til uttrykk gjennom tekniske og organisatoriske endringer. For eksempel førte den rivende teknologiske utviklingen til en stadig forbedring av infanteriets våpen, og for Norges vedkommende var de moderne våpen allerede innført i infanteriet ved periodens begynnelse.²²¹ Man var med andre ord godt våpenteknisk utrustet med tanke på hva som krevdes av infanteriet allerede ved inngangen til det tyvende århundre. I tillegg har vi sett at troppeprøver med fjellgrå kamuflasjeuniformer var iverksatt i 1902. I 1905 ble den nye uniformen approbert, men den ble bare gradvis innført i Hærens ulike avdelinger. Først i 1914 ble det utgitt et fullstendig nytt uniformsreglement.²²² Dette «uniformssporet» er interessant å følge siden det viser sammenhengen mellom et taktisk behov som oppstår som direkte følge av våpenutviklingen, og som gjennom formelle prosesser helt fra departementsnivå resulterer i prøver og forsøk, før en ny materielltype endelig approberes og innføres i Hæren.

I det følgende vil det presenteres funn fra direktiver, ekserserreglementer og håndbøker fra perioden. Disse regulerte hvordan man mente at striden skulle gjennomføres på best mulig måte, og er således vitnesbyrd fra sin samtid om hva man anså for å være den beste taktikken å anvende i strid. Siden både håndbøker og reglementer beskriver en ønsket tilstand, heller enn å beskrive hvordan ting faktisk ble utøvet, har det vært interessant å finne svar på i hvilken grad man faktisk praktiserte det som var reglementert. Dette har vært mulig ved å granske hvordan taktikkutdannelsen ble utført i samme tidsperiode. Funn fra dette arbeidet vil analyseres i andre halvdel av dette kapittelet.

²²¹ Krag-Jørgensen repetergevær var approbert i 1894 og Hotchkiss-mitraljøsen innført i infanteriet allerede i 1898. Haffner, *Innstillinger og betenkninger*, s. 438-439 og 477-478.

²²² Strøm, K. E., *Hærens uniformer i unionstiden. Et billedhefte*, Forsvarsmuseets småskrift nr. 12 (Oslo: Forsvarsmuseet, 1994), s. 24-25; Hæren, *Uniformsreglement for Hæren* (Kristiania: Kommanderende general, 1914); Forsvarsdepartementet, «Rundskrivelse nr. 16», (Kristiania: Det Kongelige Forsvarsdepartement, 1907).

5.1 Om reglementer

«Ilden er infanteriets hovedkampmiddel.» Slik lyder første setning i de *Taktiske direktiver for infanteriet* utgitt i 1905.²²³ Dette reglementet, som tydelig bærer preg av å være inspirert av erfaringer fra boerkrigen, er gjennomsyret av en klokkeetro på at ildkraften vil være løsningen på de fleste utfordringer man står overfor på slagmarken. For eksempel fremgikk det at bajonettstrid så å si ville forsvinne i fremtiden, siden en god utnyttelse av ilden ville sørge for at det ikke fantes noen gjenlevende i fiendens stillinger å ta av dage med blankvåpen.²²⁴ Som besvarlsen allerede har vist, var det flere som trakk de samme slutningene på bakgrunn av boerkrigen, både på kontinentet og i diskusjonen her hjemme. I tillegg vektla direktivet fortifikasjon i langt større grad enn det ble gjort i tidligere reglementer. Dette var også en av erfaringene fra boerkrigen, der man erfarte at man som resultat av den enorme ildkraften, sammen med økt rekkevidde og presisjon, behøvde å grave seg ned. I direktivene fra 1905 var ikke bare kapittelet om forsvar preget av viktigheten av utnyttelse av terrenget, graving, maskering og kamuflasje, men også i angrepskapittelet fant man plass til et avsnitt om «Forskansningsarbeider».²²⁵ På samme måte kan det virke som om bestemmelsene for ildåpning var inspirert av boernes taktikk med å tilstrebe en samlet ildåpning på kort hold for å ikke røpe sin stilling for tidlig, samtidig som man ville oppnå en moralsk overveldende virkning.²²⁶

Der man i 1905 uttrykte en meget sterk tro på ildkraftens overlegenhet, hadde man i *Taktiske direktiver for avdelinger, sammensatt av de forskjellige vaaben* utgitt i 1909, moderert seg. I dette direktivets første del, «Taktiske grundsætninger», anerkjente man riktignok ildkraftens viktighet,²²⁷ men det ble også vektlagt at ildkraften måtte kombineres med det som ble beskrevet som «støtkraft»: «For at gjennomføre en kamp tiltrænges som regel baade *ildkraft* og *støtkraft*, - ilden til den egentlige forberedelse, støtet til kampens avgjørelse.»²²⁸ Det kan virke som om erfaringene fra den russisk-japanske krig var med på å moderere det ensidige synet på ildkraften som det eneste saliggjørende. Det fremgikk riktignok av direktivene fra 1909 at ildoverlegenhet var av den største betydning, og at den ble oppnådd gjennom koordinering av

²²³ Hæren, *Taktiske direktiver for infanteriet* (Kristiania: Kommanderende general, 1905), s. 5.

²²⁴ Ibid.

²²⁵ Ibid., s. 36-37 og 37-66.

²²⁶ Ibid., s. 89-90.

²²⁷ Hæren, *Taktiske direktiver for avdelinger, sammensatt av de forskjellige vaaben* (Kristiania: Kommanderende general, 1909), s. 5-10.

²²⁸ Ibid., s. 5.

ilden i tid og rom, handlefrihet og god utnyttelse av terrenget.²²⁹ I dette reglementet ble infanteristriden fremstilt som om den var i en særstilling, siden denne troppearten var i besittelse av *både* ild- og støtkraft, og dette understreket viktigheten av besluttsomhet og handlekraft hos infanteriets befalingsmenn: «Under alle krigens forhold er *beslutsom og energisk handling den sikreste borgen for et godt resultat*. En troppefører maa derfor være i besiddelse av *initiativ* og kunne handle uten at avvente [ordre]»²³⁰ Dette inntrykket forsterkes ytterligere når man leser avsnittet som omhandler storming av fiendens stillinger:

Som regel maa det være overlatt cheferne for forreste kamplinje at bestemme, naar denne skal foretages. Terræng- og fegtningsforhold vil nemlig være meget forskjellige paa de forskjellige steder av fronten.²³¹

For det første forteller dette utdraget oss at man i 1909 anerkjente at befalingsmannen på stedet mest sannsynlig hadde den beste situasjonsforståelsen, og selv ville være den beste til å avgjøre hva som var det rette tidspunkt for å iverksette innbruddet i de fiendtlige stillingene. Det vitner rett og slett om en anerkjennelse av desentralisert ledelse. For det annet er det en bekreftelse på at man erkjente at ilden alene ikke kunne avgjøre kampen: man måtte til syvende og sist renne over fienden, men først etter at motstanden var tilstrekkelig svekket av ilden.²³² Samme sted nevnes det at håndgranater kunne være et virkemiddel i denne fasen.²³³ Kapittel 4 viste at disse fikk sin renessanse på bakgrunn av erfaringer fra ulike krigsteatre tidlig på 1900-tallet, og er følgelig et eksempel på hvordan man tilpasset seg krigens krav ved å endre taktikken i form av en teknisk tilpasning.

Der man i 1905 anså bajonetten som avleggs som en følge av at troen på at ildkraften hadde gjort den unødvendig, var både den og det endelige stormangrepet på fiendens stillinger igjen fremtredende elementer i 1912. I *Eksercerreglement for infanteriet* fra dette året ble bajonettangrepet nøyaktig og detaljert beskrevet, og reglementet inneholdt en egen del om «Bajonettanfald».²³⁴ Det kan virke som om man på bakgrunn av nye krigserfaringer hadde erkjent at slutningene man hadde trukket fra boerkrigen, med tanke på bajonettangrepets irrelevans, var gale.

Beskrivelsen av befalingsmennenes handlefrihet under infanteriangrepets avslutning i 1909 og 1912 står i skarp kontrast til hvordan man på slutten av det forrige århundret hadde omtalt det

²²⁹ Ibid., s. 5-6.

²³⁰ Ibid., s. 6.

²³¹ Ibid., s. 32.

²³² Ibid.

²³³ Ibid.

²³⁴ Hæren, *Eksercerreglement for infanteriet* (Kristiania: Kommanderende general, 1912), s. 73-74.

samme. I *Taktiske direktiver for troppeafdelinger, sammensatte af flere våben* fra 1890 var stormingen av fiendens stillinger beskrevet på en mye mer skjematisk måte: Etter 4-5 minutters stormild, «vil den øverstbefalshavende på stedet selv give signal til anfaldets udførelse [...]»²³⁵ Selv om det sto skrevet at det *kunne* finnes anledninger der en underordnet sjef på et tidligere tidspunkt fant situasjonen gunstig for å iverksette den avsluttende fremrykningen, fremgikk det ikke på samme måte som i 1909, der det ble fordret av den enkelte sjef at han selv måtte bedømme når denne skulle iverksettes. Vi kan altså spore en utvikling både hva angår tillit til de underordnede sjefer, men også i retning av at de skulle vise initiativ og handlekraft. For å få fullt utbytte av de nye teknikkene i strid, måtte man med andre ord lede operasjonene på en ny måte.

I påvente av et nytt ekserserreglement for infanteriet hadde man tydeligvis avdekket et behov for å revidere reglementet fra 1897. I noen av utgavene av *Eksercerreglement for infanteriet* fra 1897 som finnes i Forsvarsmuseets bibliotek,²³⁶ er det klistret inn en seddel med rettelsener og tillegg, kalt *Forandringer i Eksercerreglement for infanteriet*, som ble fastsatt av kommanderende general i 1908. Av disse rettelsene fremgikk det en rekke forenklinger, og det ble listet opp punkter som «bliver ikke at øve», punkter som ble forandret og punkter som ikke lenger skulle innøves, «men indskrænkes til, at formerne gennemgaaes en enkelt gang.» Et eksempel på det siste var store bataljonsformasjoner, noe som kan tyde på at man begynte å erkjenne at striden i større grad ble ført innen de mindre enheter: tropper og kompanier. Videre ble det presisert at en del eksersis «maa kun gjøres til gjenstand for øvelse i den udstrækning, som er absolutt fornøden for øiemedet», og det skulle heller ikke stilles like strenge krav til absolutt lik utførelse i hele avdelingen som tidligere.²³⁷ Eksersis med våpen var et eksempel på det siste, og blant annet fjernet man de samme håndgrepene som det i en usignert artikkel i *NMT* i 1904 ble argumentert for at det var unødvendige å øve inn.²³⁸ Dette kan tyde på at ordsiftet i *NMT* var med på å påvirke offisiell norsk taktikk. På den annen side er det rimelig å anta at det nevnte innlegget i *NMT* representerte en mer allmenn oppfatning hos det norske offiserskorpset, noe den generelle debatten omkring forenkling av reglementene tyder på. Ellers omhandlet forandringene i 1908 fjerning av en stor del til dels avansert eksersis som «ikke blir at øve», for eksempel «Op Slutning under marsch», «Têteafbrydning» og «Fire geleders

²³⁵ Hæren, *Taktiske direktiver for troppeafdelinger, sammensatte af flere våben* (Kristiania: Kommanderende general, 1890), s. 24.

²³⁶ Hæren, *Eksercerreglement for infanteriet* (Kristiania: Kommanderende general, 1897).

²³⁷ Hæren, *Forandringer i Eksercerreglement for infanteriet* (Kristiania: Kommanderende general, 1908).

²³⁸ N. N., «Bør vort infanterieksercerreglement forenkles?».

formation».²³⁹ Sistnevnte var en formasjonsendring som hadde til hensikt å starte ildgivning i en tett formasjon direkte fra marsjgruppering.²⁴⁰ Flere av punktene som omhandlet nettopp det å gjennomføre ildstrid i sluttede formasjoner ble ved rettelsene endret, og kan tyde på en videre overgang fra strid i sluttede formasjoner til strid i spredt orden.²⁴¹

Ekserserreglementet fra 1912 fremstår som totalt omarbeidet, og er bygget opp på en helt annen måte enn i 1897. For kompaniet og dets underavdelinger er det for eksempel et skarpt skille mellom *kompaniet i sluttet orden* og *kompaniet i strid*.²⁴² Denne inndelingen var ikke lett å spore i det gamle reglementet, og kan tyde på at man tidligere kanskje ikke var helt overbevist om at den sluttede orden, som man tidligere hadde brukt i strid, var gått ut på dato. På den annen side fremgikk det også av 1912-utgaven at noe av den sluttede orden fremdeles var tenkt brukt i krig, men da ville den «[...] benyttes til oppstilling, manøver og marsj utenfor virkningen av den fiendtlige ild.»²⁴³

1912-utgaven av infanteriets ekserserreglement viste også at man endelig hadde forlatt synet om at ildoverlegenheten skulle oppnås gjennom avfiring av salver i sluttet orden. I 1897 var *salveild* og *enkeltmandsild* beskrevet som to likestilte metoder, og dette kan være med å underbygge synet om at man anså strid i sluttet orden som en mulig stridsform frem til slutten av det nittende århundre.²⁴⁴ I 1912 ble derimot *salveild* beskrevet som noe som bare unntaksvis ville bli benyttet.²⁴⁵ At fremgangsmåten der den enkelte mann selv skulle velge hvordan han siktet og når han skulle avfyre sitt våpen ble beskrevet som den mest hensiktsmessige skytemetoden, forteller oss at man nå anerkjente de nye repetergeværenes effektivitet fullt ut, og at disse i hendene på velutdannede enkeltmenn representerte en større trussel for fienden enn hva strengt regulerte salver gjorde. At kapittelet som omhandlet enkeltmannsutdanning i eksersis og sluttet orden også var vesentlig forenklet i 1912, til forskjell fra i 1897, kan støtte inntrykket av at man ville bruke mindre tid på å utdanne i disipliner man anså som lite relevante i strid, til fordel for å gi den enkelte mann en viktigere rolle i infanteristriden.²⁴⁶

²³⁹ Hæren, *Forandringer i Ekserserreglement for infanteriet*.

²⁴⁰ Hæren, *Eksercerreglement, 1897*, s. 107.

²⁴¹ For eksempel reglementets pkt. 147, som omhandler å forme en tropp hurtig til strid i sluttet orden (s. 74) og pkt. 237-238 (s. 106-107) som omhandler kompani som driver strid i sluttet formasjon.

²⁴² Hæren, *Eksercerreglement, 1912*.

²⁴³ *Ibid.*, s. 30.

²⁴⁴ Hæren, *Eksercerreglement, 1897*, s. 71-72.

²⁴⁵ Hæren, *Eksercerreglement, 1912*, s. 67-70.

²⁴⁶ *Ibid.*, s. 10-18. For eksempel er eksersis med gevær nærmest fjernet fra reglementet.

I 1912 var et kompani normalt inndelt i tre pelotoner, det vi i dag kaller tropper. Videre var pelotonene delt i to, i det man den gang kalte tropper. Disse var inndelt i halvtropper, og en slik halvtropp, som omtrent tilsvarende dagens lag, ble ledet av en korporal eller en «reserveunderbefalingsmand». Pelotonene ble ledet av løytnanter eller eldre underoffiserer.²⁴⁷ For enkelhets skyld vil dagens betegnelser «tropp» og «lag» benyttes for å beskrive datidens peloton og halvtropp. I ekserserreglementet fra 1912 ble forflytning av mindre deler av troppen i strid omtalt for første gang, og at denne type forflytning kunne utføres både vekselvis og krypende. I kapittelet «Kompaniet i strid» ble «fremsprang med vekselvis forflytning av dele av pelotonen» beskrevet som lag som under fremrykning gjensidig dekket hverandres fremrykning med ild, det vi i dag vil kalle «ild og bevegelse».²⁴⁸ Der dette i tidligere reglementer ble beskrevet som skjematisk forflytning med foreskrevne avstander oppgitt i antall meter både som retningslinjer for fremsprangenes lengde og for den innbyrdes avstanden i avdelingene, ble det i 1912 poengtert at terrenget og den fiendtlige ild måtte være bestemmende for avstander og formasjoner.²⁴⁹ I tillegg var kapittelet som omhandlet strid i bataljonsforband sterkt forkortet.²⁵⁰ Om «Bataljonens formforandringer» sto det følgende anmerking: «Formernes indøvelse sker kun i forbindelse med feltmæssige øvelser under opmarsj o. lign.»²⁵¹ Det skulle med andre ord ikke lenger brukes tid på eksersis i sluttet orden i forband større enn kompani, noe som kan tyde på at man i det norske militære system, der man hadde en meget begrenset tid til trening og øving, måtte prioritere bort alt man anså som mindre viktig. Den økte vektlegging av de mindre enheters stridsteknikk på bekostning av strid i større formasjoner tyder også på at man i Norge i økende grad anerkjente underavdelingenes viktighet som individuelle kampheter på slagmarken. Mest sannsynlig var man påvirket av de kontinentale erfaringene som tilsa at denne praksisen tvang seg frem som en følge av utfordringene med kommando og kontroll i de store avdelingene på slagmarken. Dette oppsto som et resultat av den økte spredningen, men også som følge av den økte kampkraften som nå også de mindre enheter representerte på grunn av den økte ildkraften de nå besatt. Det virker som om man på bakgrunn av den endrede taktikken i Norge foretok de samme organisatoriske grep som ellers i Europa, der militære enheter på de lavere nivå fikk en verdi utover det å være rent administrative underavdelinger.

²⁴⁷ Ibid., s. 30-31.

²⁴⁸ Ibid., s. 60-63.

²⁴⁹ Ibid., s. 62, 66.

²⁵⁰ I *Eksercerreglement, 1897*: 24 sider omhandler strid i bataljonsforband (s. 112-136). I *Eksercerreglement, 1912*: 9 sider (s. 75-84).

²⁵¹ Hæren, *Eksercerreglement, 1912*, s. 81.

Ettersom stridsverdien av tropper og lag økte, oppsto det på kontinentet et behov for en mer desentralisert ledelsesform. Allerede i 1905 kan vi spore dette i Norge, der det i de *Taktiske direktiver for infanteriet* sto å lese om en sjefs ordre til sine undergitte at «ordren må være tilstrækkelig udtømmende men ikke unødige gripe ind i de underordnede chefers befalingsområde og derved for sterkt begrænse deres handlfrihed og initiativ.»²⁵² Man ville med andre ord ikke innskrenke de undergitte sjefers handlingsrom, og hadde tydeligvis innsett verdien av å gi dem en stor grad av frihet til selv å velge hvordan de vil løse sine oppdrag selv på lavt nivå. I det samme direktivet sto det om det uforutsette:

I tvilsomme tilfælde eller hvor forholdene stiller sig anderledes end forutsat ved ordrens udstedelse, må ingen vige tilbage for at træffe en afgjørelse på eget ansvar. Udvist uvirksomhed og vankelmodighed virker uheldigere end feil med hensyn til den måde, hvorpå målet søges nået.²⁵³

Som vi ser ga reglementet ikke bare den underordnede en rett til selv å fatte avgjørelser dersom situasjonen skulle vise seg anderledes enn hva man hadde antatt at den skulle være, men også en plikt til å avvike fra den opprinnelige plan. I tillegg ble det understreket det at å utføre en handling, som senere skulle vise seg å være gal, var langt bedre enn å unnlate å handle. Dette var det samme som ble forfektet i det tyske ekserserreglementet fra 1888, og som bygget på Helmuth von Moltke den eldre påstand om at å nøle eller å unnlate å handle var å anse som et større onde enn om man skulle velge feil middel.²⁵⁴ Dette viser at man i Hæren allerede ved inngangen til det tyvende århundre anerkjente innholdet i det vi i dag kaller for *oppdragsbasert ledelse*.

Denne tankegangen gjennomsyret også *Taktiske direktiver for avdelinger, sammensat av de forskjellige vaaben* fra 1909. Om sjefers ordrer sto det at «en troppefører bør befatte sig med det hovedsagelige og overlate detaljeutførelsen til sine underførere.» Videre sto det skrevet at hans oppgave var å gripe inn dersom han så at feil ble begått, men jo sjeldnere han gjorde dette, desto bedre var det.²⁵⁵ Dette, sammen med «at det overlates til vedkommende underordnede chef i enkeltheterne at løse sit oppdrag»,²⁵⁶ forteller oss at sjefer på lavt nivå skulle ha en stor grad av frihet til selv å velge hvordan han skulle løse sine oppdrag, samtidig som overordnede

²⁵² Hæren, *Taktiske direktiver for infanteriet*, s. 7.

²⁵³ *Ibid.*, s. 9.

²⁵⁴ Hughes, «Schlichting, Schlieffen, and the Prussian theory of war in 1914», s. 262; Groß, G. P. og Zabecki, D. T., *The myth and reality of German warfare. Operational thinking from Moltke the Elder to Heusinger*, Foreign military studies (Lexington, Kentucky: University Press of Kentucky, 2016), s. 39-40.

²⁵⁵ Hæren, *Taktiske direktiver, 1909*, s. 7.

²⁵⁶ *Ibid.*, s. 19.

sjefer ikke skulle detaljregulere sine undergittes utførelse, men tvert imot ha tillit til at oppdraget ble utført.

Allerede på 1890-tallet vektla norske reglementer i sine innledende kapitler at en sjef ikke skulle blande seg for mye inn i hvordan hans underordnede valgte å løse sine oppgaver, men det var ikke et gjennomgangstema på samme måten som i 1909.²⁵⁷ Der 1909-utgaven brukte ordregivning *nedover* i organisasjonen som eksempel, valgte man i innledningen i 1890- og 1894-utgaven å eksemplifisere med hva man særskilt skulle iaktta ved den *mottatte* ordre fra høyere hold. Dette kan tyde på en endring i fokus *fra* absolutt lydighet mot de overordnedes føringer og pålegg, *til* å understreke viktigheten av de underordnedes innsats, og at det er gjennom denne innsatsen kampen vinnes. Det ble dog allerede i 1890-utgaven skrevet at en ordre skulle beskrive «[...] alt præcist, men uden unødige vidtløftighed og uden unødige indgriben i de underordnede chefers kommandosfære, idet det så meget som muligt overlades til disse at vælge den *måde* på hvilken det foreskrevne mål bør søges nået.»²⁵⁸ Der 1909-utgaven virker å ha et avslappet forhold til at man måtte stole på at de undergitte gjorde det de skulle, eller i hvert fall jobbet målrettet mot oppgaven de var gitt, sto det i tidligere utgaver at overordnede sjefer «[...] må især våge over, at de ikke taber sine tropper af hånden.»²⁵⁹ Den samme ordlyden er ikke å finne i 1909. I 1894 kunne man derimot spore en tidlig endring i retning av å orientere sine underordnede ned på lavt nivå om hva oppdraget innebar, da man hadde oppført en anmerkning der det sto skrevet at målet man søkte oppnådd måtte «meddeles alle underordnede førere og efter omstendighederne troppen selv.»²⁶⁰ Denne anmerkningen var ikke å finne fire år tidlige, og vitner om en utvikling i retning av å anerkjenne at det kunne være nyttig at den enkelte soldat var klar over oppdragets mål og hensikt.

En medvirkende årsak til at man ved overgangen til den spredte orden i større grad var nødt til å gi den enkelte soldat større betydning, var at den nye taktikken fordret at man utnyttet de muligheter for skjul, fremrykning og dekning som terrenget ga. I de *Taktiske direktiver for infanteriet* fra 1905 fremgikk det at lendet ville måtte diktere de innbyrdes avstander og formasjoner i strid, og at «bestemte regler for, hvorledes kræfterne under striden bliver at anvende og fordele, kan derfor ikke fastsættes.»²⁶¹ Det var med andre ord ikke lenger snakk om

²⁵⁷ Hæren, *Taktiske direktiver, 1890*; Hæren, *Taktiske direktiver for troppeafdelinger, sammensatte af flere våben* (Kristiania: Kommanderende general, 1894).

²⁵⁸ Hæren, *Taktiske direktiver, 1890*, s. 7.

²⁵⁹ Hæren, *Taktiske direktiver, 1894*, s. 9.

²⁶⁰ *Ibid.*, s. 8.

²⁶¹ Hæren, *Taktiske direktiver for infanteriet*, s. 6.

å fastsette avstander og formasjoner som skulle benyttes ved de ulike situasjoner som kunne oppstå under infanteristriden. I innledningen til kapittelet som hadde til hensikt å beskrive gangen i et angrep var følgende skrevet i kursiv:

At give bestemte, for ethvert tilfælde gjældende, regler for et angrebs tekniske udførelse er ikke muligt. I det følgende angives derfor alene gangen og fremgangsmåden ved et almindeligt angreb, og bliver så de her opstillede regler for det enkelte tilfælde at tillæmpe efter de foreliggende strids- og terrængforholde på hensigtsmæssigste måde.²⁶²

For det første forteller dette oss at det som ville bli omtalt i det påfølgende kapittel kun var for et eksempel å regne, og dermed ikke kunne brukes som en oppskrift på ethvert infanteriangrep, siden enhver operasjon ville kreve egne tilpasninger. I tillegg kan utdraget vitne om en frykt fra reglementsriverens side for at leseren skulle tolke det som var skrevet etter innledningen som noe som skulle følges til punkt og prikke. Rett og slett en mistro til om alle brukere av reglementet var innforstått med at man ikke lenger ville at det skulle følges bestemte regler og skjemaer for utførelse av striden.

Bevisstheten omkring lendets innvirkning på taktikken blir tydeligere utover 1900-tallet. Det fremgikk for eksempel i 1909 at infanteriets valg av fremrykningsvei og formasjoner under et angreps innledende fase ville dikteres av terrengets beskaffenhet.²⁶³ Videre sto det skrevet at infanteriet i denne fasen skulle bestrebe seg på å vinne terreng, fremfor å bli bundet opp i ildstrid.²⁶⁴ Dette kan ha vært basert på observasjoner fra den russisk-japanske krig, der japanerne hadde gjennomført langtrukne offensiver, blant annet ved å benytte seg av alle de muligheter terrenget ga for skjult og dekket fremrykning, og møysommelig arbeidet seg frem før de iverksatte den endelige stormingen av fiendens stillinger.

Også i *Ekserserreglement for infanteriet* fra 1912 ble det understreket hvordan den enkelte soldat skulle forholde seg til terrenget, og i innledningen til reglementets del «Kompaniet i strid. Spredt orden» ble mye av den nye taktikken oppsummert i tre setninger:

Soldaten har – i mellemløst mellom sidekameraterne – frihet til at selv velge plads, anlæg og legemsstilling (eller fremrykningsvei) efter terrængets beskaffenhet, idet han i tilfælde søker at opnaa bedst mulig virkning av sin ild og samtidig søke dækning for sig selv. Kompaniet skal være utdannet saaledes, at det kan gennemføre en kamp, selv om en større del av befalet falder. Utfaldet vil for en ikke ringe del avhænge av den omtænsksomhet, foretagsomhet og handlekraft, hvortil befal og mandskap er opdrat.²⁶⁵

²⁶² Ibid., s. 14-15.

²⁶³ Hæren, *Taktiske direktiver, 1909*, s. 23-24.

²⁶⁴ Ibid., s. 25.

²⁶⁵ Hæren, *Eksercerreglement, 1912*, s. 56.

I utdraget blir for det første viktigheten av den enkelte soldats handlingsrom vektlagt, og at lendet skulle utnyttes for best mulig å kunne virke med sitt våpen samtidig som han ble gitt mulighet til selv å velge dekning. Videre fremgår det at det ble forventet at soldatene skulle kunne løse sine oppdrag, selv uten å være under ledelse av noen sjef. Av dette kan vi trekke den slutning at mannskapene også måtte være innforstått med hensikten med det oppdrag de skulle løse, i tilfelle nærmeste sjef falt fra. For å få til dette ble det også forventet at den enkelte viste initiativ og handlekraft. Og endelig sier sitatet at man forventet at avdelingen, inkludert de menige soldater, var utdannet til å kunne utføre disse tingene.

En annen type dokumenter som også gir en forståelse for den enkelte soldats rolle i samtiden er soldathåndbøkene. Dette var små håndbøker i lommeformat som var ment å følge soldaten gjennom tjenesten, og inneholdt alt fra praktiske opplysninger om tjenesten og soldatens plikter, til beskrivelser av hvordan mannskapene skulle forholde seg i strid. Allerede i 1891 vektla man i *Håndbog for den menige infanterist* at soldaten i strid selv skulle velge stilling ut i fra hvor han best mulig kunne benytte sitt våpen,²⁶⁶ men i 1907 var kravene til den enkelte manns utnyttelse av terrenget blitt ytterligere skjerpet: I beskrivelsen av en angrepsoperasjon fordret man av soldaten at han tilpasset sin fremrykning til lendet, den fiendtlige påvirkning og til sine kamerater.²⁶⁷ Dette viser at selv om man allerede før århundreskiftet understreket nødvendigheten av at den enkelte soldat utnyttet terrenget under strid i spredt orden, ble viktigheten av dette forsterket på 1900-tallet, samtidig som man forventet at han også skulle tilpasse seg til situasjonen.

I 1891-utgaven sto det at samtidig som soldaten skulle fokusere på bruken av lendet, så måtte han stadig ha sin oppmerksomhet rettet mot sitt befal for å kunne oppfatte disses ordrer og signaler.²⁶⁸ Allerede i første setning i delen om «Kampen» ble det slått fast at soldatens fremste plikt i strid var «[...] at han uden tanke på sig selv opbyder hele sin kraft for at bringe det, som er befalet, til udførelse».²⁶⁹ I *Håndbog for den menige soldat. Særskilt del for infanteriet* fra 1902 lød derimot første setning i det samme kapittelet: «Under alle forhold, hvor ildgivning kan forekomme, skal soldaten være skudfærdig derved, at han har patroner i magasinet.»²⁷⁰ Her vektla man med andre ord viktigheten av at den enkelte soldat hadde gjort sine

²⁶⁶ Hæren, *Håndbog for den menige infanterist* (Kristiania: Kommanderende general, 1891), s. 77.

²⁶⁷ Hæren, *Håndbog for den menige soldat. Særskilt del for infanteriet* (Kristiania: Kommanderende general, 1907), s. 63-67.

²⁶⁸ Hæren, *Håndbog for den menige infanterist*, 1891, s. 76.

²⁶⁹ Ibid., s. 73-74.

²⁷⁰ Hæren, *Håndbog for den menige soldat. Særskilt del for infanteriet* (Kristiania: Kommanderende general, 1902), s. 50.

kampforberedelser, og gjennom dette får man inntrykk av at han var verdsatt som en verdifull ressurs i striden. Dette synes å stå i skarp kontrast til at man fra første stund skulle innprentes en ubetinget lydighet, slik man får inntrykk av i 1891-utgaven. Enda større blir kontrasten når man gransker 1907-utgaven av *Håndbog for den menige soldat* der det sto at det var «nødvendig, at hver mand lægger vel merke til, havd der før fegtingen blir meddelt om chefens hensigt og avdelingens opgave.»²⁷¹ Her ser vi at man i det norske infanteriet i 1907 så å si brukte nøyaktig samme ordlyden som vi i denne besvarelsens tredje kapittel har sett var Schlichtings løsning på kommando- og kontrollutfordringene man sto overfor ved kamp i spredt orden. Utdraget sto å lese i en del av reglementet der det sto at man i kampens hete ville kunne oppleve å komme bort fra hverandre, at avdelinger ville bli splittet opp eller blandes med hverandre i kaoset som ville kunne oppstå på slagmarken. I en slik situasjon ville den menige infanterist kunne befinne seg under kommando av en fremmed sjef, eller sågar uten befall i det hele tatt. I sistnevnte tilfelle skulle han fortsette kampen, men da med «hensigt» og «opgave» i minnet.²⁷² Dette var en relativt stor forskjell fra bare fem år tidligere, da man i 1902-utgaven av samme håndbok kunne lese at å holde avdelingene samlet «er en hovedbetingelse for, at fienden kan beseires.»²⁷³ Tilsvarende budskap fantes ikke i utgaven som ble utgitt fem år senere. I det hele tatt fremstår *Håndbok for den menige soldat* fra 1907 som totalt omarbeidet sammenlignet med samme bok fra 1902. Spesielt gjelder dette delen om «Kampen» som var blitt svært mye grundigere og detaljert.²⁷⁴

Studiene av reglementer, direktiver og håndbøker fra sent 1800-tall og frem mot årene rett før den første verdenskrig har vist at man i Norge på denne tiden tilpasset sin taktikk til det moderne stridsfeltets krav. Særlig reglementenes økende vektlegging av å utnytte lendet, i tillegg til at den spredte orden gradvis helt erstatter den sluttede orden, beviser dette. Videre har granskningen vist at man også her til lands innså at desentralisert ledelse og initiativ på de lavere nivå var avgjørende for å utnytte den nye taktikken, og kadaverdisiplin og den blinde lydighet måtte vike for en ledelsesform basert på tillit og handlefrihet. Det er rimelig å anta at dette i Norge, i likhet med i Europa forøvrig, delvis ble muliggjort på grunn av den generelle økte opplysning i samfunnet, men ved å studere offisielle reglementer fra perioden er det hevet over

²⁷¹ Hæren, *Håndbog for den menige soldat*, 1907, s. 61.

²⁷² Ibid., s. 60-61.

²⁷³ Hæren, *Håndbog for den menige soldat*, 1902, s. 53.

²⁷⁴ Hæren, *Håndbog for den menige soldat*, 1907, s. 58-72.

en hver tvil at endringene var drevet frem som en følge av de nye kravene som ble stilt på slagmarken.

5.2 Om undervisning

Reglementer og håndbøker er en type normativ litteratur som beskriver en ønsket tilstand, heller enn hvordan ting faktisk ble utøvet. Gjennom å granske undervisningsopplegg og rapporter fra gjennomført utdanning har det allikevel vært mulig å danne seg et inntrykk av hvordan utdannelsen innen fagfeltet foregikk, og gjennom dette svare på hvordan taktikken ble utført i sin samtid.

I Forsvarsmuseets bibliotek finnes en hektografi av et håndskrevet manuskript brukt i taktikkundervisningen ved Den militære høiskole fra 1914.²⁷⁵ Forelesningsrekken er utarbeidet av Johan L'Orange, som var lærer i taktikk og anvendt krigskunst ved Høiskolen,²⁷⁶ og det studerte eksemplaret bærer tydelig preg av å ha vært benyttet i undervisningen av flere kull ved Høiskolen.²⁷⁷ Oppbygningen av manuskriptet ligner mistenkelig på den tidligere omtalte boken *Taktik* av William Balck, og ganske riktig krediterte også L'Orange nettopp denne forfatteren i sitt forord.²⁷⁸ Dette viser at Balcks bøker, som blant annet var tilgjengelige gjennom Generalstabens bibliotek, ble studert av norske offiserer. I L'Oranges forelesninger ble det flere steder brukt historiske eksempler for å forklare hvordan taktikken hadde blitt utviklet. For eksempel ble det forelest at erfaringer fra den fransk-tyske krig i 1870-1871 hadde vist at det ikke lenger var mulig å benytte sluttede formasjoner på kompani- eller bataljonsnivå, uten å bli påført enorme tap: «Av krigens praksis maatte nye former danne sig».²⁷⁹ Dette viser hvordan L'Orange forklarte behovet for en endret taktikk med et eksempel fra den teknologiske utvikling.

²⁷⁵ Hektografen var forløper til stensilmaskinen, og gjorde det mulig å mangfoldiggjøre noen hundre kopier av originaldokumenter ved å benytte et spesielt blekk. Rannem, Ø., «Hektograf», i *Store norske leksikon* (Sist endret 18. mai 2012: <https://snl.no/hektograf>).

²⁷⁶ Barth, B. K., *Norges militære embedsmenn 1929* (Oslo: A. M. Hanches forlag, 1930), s. 370.

²⁷⁷ L'Orange, J., *Foredrag i Taktik ved den militære høiskoles ingeniør- og artilleriavdeling*, bind 1 av 2 (Kristiania: Den militære høiskole, 1914); L'Orange, J., *Foredrag i Taktik ved den militære høiskoles ingeniør- og artilleriavdeling*, bind 2 av 2 (Kristiania: Den militære høiskole, 1915).

²⁷⁸ Manuskriptet har lik oppbygning som Balcks *Taktik*, og er delt inn i to bind, hvorav bind 1 omhandler det generelle og infanteriet, mens bind 2 er delt inn i tre kapitler: Kavaleriet, feltartilleri og «Det svære artilleri». L'Orange skriver på tittelbladet i begge bind at: «Foredragene er utarbeidet væsentlig på grundlag av Immanuel's «Handbuch der Taktik 1910». Ved siden herav er benyttet Balcks «Taktik» samt de forskjellige landes ekserserreglementer og taktiske haandbøker.» L'Orange, *Foredrag i Taktik, 1914*, 1, s. iii.

²⁷⁹ *Ibid.*, s. 129.

Også boerkrigen ble brukt som eksempel, og spesielt boernes ferdigheter som enkeltmenn ble vektlagt: «Boerne besad en høit utviklet personlig skyteferdighet, stor evne til at finde sig til rette i terrenget og utnytte dets dækninger.»²⁸⁰ Videre ble både boere og briters styrker og svakheter trukket frem som eksempler på gode og mindre gode teknikker å bruke i moderne krigføring. Manuskriptet fremstår som balansert med tanke på den ensidige troen på ildkraften som enkelte andre hadde lagt for dagen i kjølvannet av konflikten i Sør-Afrika. Blant annet skrev L'Orange at «[...] alltid har infanteriets angrep berodd paa en forening av ild og bevegelse. Enhver sund angrepsform har betragtet ilden kun som et middel til at komme fienden ind paa livet for at ødelegge ham i nærkamp.»²⁸¹ Elevene ble med andre ord undervist i de samme prinsipper om ild- og støtkraft som ble forfektet i de Taktiske direktiver fra 1909.²⁸² Også på Krigsskolen medførte erfaringer fra samtiden forandringer i undervisningen, og boerkrigen førte til endret taktikkundervisning for kadettene.²⁸³

Eksempler fra den russisk-japanske krig ble i undervisningen på Høiskolen brukt for å illustrere hvordan ildkraften påvirket taktikken. I taktikkundervisningen tok L'Orange et oppgjør med den oppfatningen som enkelte hadde om at japanerne hadde gjennomført sine angrep i tette formasjoner. Han mente at denne misoppfattelsen skyldtes en sammenblanding mellom japanernes tette skytterlinjer i begynnelsen av et angrep, som han hevdet at de benyttet for å skape ildoverlegenhet, og deres resolute stormangrep under avslutningen av sine angrep. I mellomtiden var deres angrep preget av en langtrukket fremrykning med god utnyttelse av lendet.²⁸⁴

Elevene ved Den militære høiskole ble i 1914 innprentet at infanteristrid bare kunne gjennomføres i spredt orden:

Kun i denne form kan vaaben og terræng utnyttes og tapene mindskes. Men oversigt og ledelse vanskeliggjøres, chefens indflydelse likesaa. Skytterlinjeformationen kræver derfor gennem udtannede mandskaper, for at ledelsens vilje, sammenhængen, enhet i handling kan bevares, naar fegtnings mange opløsende faktorer gjør sig gjældende, og alle forband sammenblandes²⁸⁵

Utdraget forteller for det første at man i undervisningen var oppmerksomme på viktigheten av å utnytte lendet for å maksimere virkningen av egne våpen samtidig som at dette var viktig for

²⁸⁰ Ibid., s. 131.

²⁸¹ Ibid., s. 119.

²⁸² Hæren, *Taktiske direktiver, 1909*, s. 5.

²⁸³ Hosar, H. P., *Kunnskap, dannelse og krigens krav: Krigsskolen 1750-2000* (Oslo: Krigsskolen i samarbeid med Elanders Publ., 2000), s. 162.

²⁸⁴ L'Orange, *Foredrag i Taktik, 1914*, 1, s. 144-45.

²⁸⁵ Ibid., s. 203.

å minimere egne tap. Videre viser det at man erkjente at en slik stridsform ville gjøre det vanskelig å ha oversikt over sine undergitte til enhver tid, og at dette krevde godt utdannede mannskaper. På grunn av kaoset som ville oppstå i strid, ville det være avgjørende at den enkelte var klar over sine oppgaver og hva formålet med oppgavene var. En stor del av manuskriptet omhandler nettopp hvordan man skulle møte de utfordringene kamp i spredte formasjoner førte med seg. Foreleseren understreket blant annet det samme som sto i de *Taktiske direktiver for infanteriet* fra 1905 om at det ikke ville være mulig å fastsette regler for alle situasjoner som ville oppstå i strid,²⁸⁶ og at de gitte ordrer måtte innebære stor grad av frihet for ordremottageren med tanke på hvordan han skulle løse sitt oppdrag:

Der gives intet mønster, intet skema, ingen almengyldige regler for infanterikampens føring og dens forløp. Chefens vilje, situationen og terrænget er bestemmende. Den fattede beslutning overføres paa troppen, som gjennomfører samme under indsættelse av sin fulde fysiske og moralske kraft. Da kampen intet skema kjender, maa ogsaa fegtningsbefalingen holde sig fri for skema.²⁸⁷

Det ble altså hevdet at det ikke var mulig å basere taktikken utelukkende på innøvde prosedyrer eller driller som kunne benyttes i ulike situasjoner. Lendet og situasjonen ville fremstå som unik i hvert enkelt tilfelle, og måtte tas hensyn til ved valg av metode. Videre skrev L'Orange at det å føre strid på en slik måte krevde en helt spesiell måte å formidle ordrer og oppdrag på:

De forhold, hvorunder infanteriets kamp utspiller sig, er saa vekslende, at kun et almindelig opdrag fra den høiere chefs side kan gives underanførerne, mens alle enkeltheter og valg av midler maa overlates disse sidste. Indgripen i enkeltheter fra de høiere chefs side virker lammende og bringer forvirring. Avdelingene (kampgrupperne) kan saaledes faa visse opdrag til kampens gennemførelse; den saakaldte Auftragstaktik.²⁸⁸

Det måtte med andre ord være opp til den som skulle utføre ordren å velge den detaljerte fremgangsmåte for å nå de overordnede målsetninger. Som vi ser foreleste man på Den militære høiskole allerede i 1914 om teknikker for å utnytte den nye taktikken best mulig, og man henviste til det tyske begrepet *Auftragstaktik* når man skulle formidle tankene om hvordan man skulle klare å nå disse målsetningene.

I fortsettelsen av dette ble det også tydeliggjort at man i strid ofte ville befinne seg i en situasjon som var helt anderledes enn slik den var forespeilet ved utstedelsen av ordren. I forelesningen ble det om slike situasjoner forklart at «chefer maa være sig bevidst, at undlatelse av at handle er en langt grovere feil end mulige feilgrep i valget av midler.»²⁸⁹ Dette fremstår som svært likt

²⁸⁶ Hæren, *Taktiske direktiver for infanteriet*, s. 6.

²⁸⁷ L'Orange, *Foredrag i Taktik, 1914*, 1, s. 193.

²⁸⁸ *Ibid.*, s. 194-195.

²⁸⁹ *Ibid.*, s. 196.

den rådende tyske oppfatning, og er så å si en ordrett oversettelse av det tyske felttjenestereglementet fra 1911.²⁹⁰ Samlet sett var forelesningen i taktikk ved Den militære høiskole i stor grad påvirket av de kontinentale strømningene, og L'Oranges manuskript var i særdeleshet preget av tysk påvirkning.

En institusjon som drev med taktikkutdanning av en mer praktisk karakter var Infanteriets skydeskole. Fra 1895 ble det holdt årlige kurs i taktikk ved Skydeskolen, der hovedmålgruppen var infanteriets offiserer og underoffiserer.²⁹¹ Fra og med 1902 var disse kursene av inntil 45 dagers varighet, men frem til 1914 varierte de noe i lengde avhengig av de årlige bevilgninger.²⁹² Kursene innebar både teoretisk og praktisk undervisning, der den praktiske undervisning var delt inn i tekniske øvelser som for eksempel forskjellige skyteøvelser, og taktiske øvelser.²⁹³ Om de taktiske øvelsene i 1901 ble det skrevet:

Der blev begynt med endel detaljøvelser i stridsorden med løs ammunition og i det hele taget med øvelser, som stiller ringe fordringer til en afdelings exerceferdighed [...] I den sidste halvdel foretoges med skarp ammunition først detaljøvelser i stridsorden (feltmæssig enkeltmandsskydning) og derefter afdelingsøvelser i stridsorden (fegtningskydning).²⁹⁴

I det hele tatt fremgår det av samtlige kursrapporter fra dette året og frem til 1914 at disse taktiske øvelsene utelukkende foregikk i «stridsorden», og at det kun øvdes «adspredd fegtning», det vil si stridsmessige øvelser i spredd orden. Til de siste ti dagene av det taktiske kurset ble det hvert år beordret et øvingsapparat av omlag et kompanis størrelse.²⁹⁵ Disse 140 mann, som besto av både mannskaper og befal, fungerte som føringsapparat for kursdeltagerne under stridsmessige tosidige øvelser såvel som under skarpskytingsøvelser.

Gjennom kursrapportene fremstår disse kursene som meget detaljerte og krevende, og synes slett ikke å stå tilbake for tilsvarende kursaktivitet som gjennomføres i våre dager. Graden av offensive og defensive øvelser virker å ha vært balansert, og i forsvarsstrid ble det gravd stillinger og trent på både stridsavbrudd og retrett. Øvelsene ble gjennomført med skarp ammunisjon, men også tosidige øvelser med løsammunisjon sto på programmet. Man kan ergo ikke spore noen overdreven tro på offensiven som den eneste stridsform ved å studere kursene som ble gjennomført av Skydeskolen på Terningmoen. Beordringen av et relativt stort

²⁹⁰ Baudin, A., «Preussisk - Tysk krigskonst», i *Krigets traditioner*, red. Arne Baudin, et al. (Stockholm: Försvarshögskolan, 2011), s. 106.

²⁹¹ Solum, *Skyte- og vinterskolen for Infanteriet 1861-1961*, s. 17.

²⁹² *Ibid.*, s. 41-42.

²⁹³ Infanteriets skydeskole, *Aarvog for Infanteriets skydeskole 1901*, s. 17-19.

²⁹⁴ *Ibid.*, s. 19.

²⁹⁵ Solum, *Skyte- og vinterskolen for Infanteriet 1861-1961*, s. 41.

føringsapparat viser i tillegg at denne type trening var en prioritert aktivitet i Hæren, og ble ansett for å være både viktig og relevant i sin samtid. At man allerede på kurset i 1901, mens boerkrigen fremdeles ble utkjempet i Sør-Afrika, underviste i «boertaktikk», vitner om at man var meget godt orienterte om pågående trender, og var interesserte i å utvikle seg i takt med sin samtid.²⁹⁶

I tillegg til detaljerte beskrivelser av kursprogrammet, inneholder Skydeskolens årbøker fra 1901 og 1902 oversikter over annen aktivitet ved skolen. Spesielt er rapportene fra prøver og forsøk med ulike materielltyper, herunder våpen, håndgranater, optikk, spader og mye mer, konkrete eksempler på at man i Hæren søkte å holde seg oppdatert på tekniske nyvinninger.²⁹⁷ Dette vitner igjen om at man mente at å ta i bruk ny teknologi var en forutsetning for å mestre den moderne slagmarken.

I årbøkene ble det også trykket nitid førte tabeller over innsendte skyteresultater fra alle kongerikets militære avdelinger. Dette var oversikter fra inneværende års rekruttskoler og våpenøvelser, der resultatene fra geværskytingen med enkeltmenn var oppført. At disse resultatene var gjenstand for såpass stor interesse, kan vitne om at man i perioden anså den enkelte soldats stridsverdi som så stor at fagmiljøet på Terningmoen hadde et særskilt ansvar for å føre statistikk over enkeltmannsskyting.

Av dette ser man at de norske militære undervisningsinstitusjonene var godt oppdaterte og underviste i de samme teorier og metoder som var toneangivende på kontinentet i den aktuelle tidsperioden. Erfaringer fra både kontinentet og pågående kriger ble brukt i undervisningen, og man kan spore at spesielt tysk praksis satte sitt preg på taktikkundervisning og utvikling av reglementer. L'Oranges *Foredrag i taktik* tyder på at man også vektla å forelese i det som var foreskrevet i de gjeldende reglementer.

På den annen side finnes det også eksempler på det motsatte: I 1926 skrev rittmester Harald Broch en artikkel kalt «Grunnlaget for vår taktikk» i *NMT*.²⁹⁸ Han var selv elev ved Den militære høiskole i 1909, og skrev i sin artikkel at det på Høiskolen slett ikke ble undervist i de gjeldende direktiver: «De norske «Taktiske direktiver for avdelinger sammensatt av de forskjellige våpen» [...] kom ut i 1909, samme år jeg begynte på høiskolen. Men dem var det

²⁹⁶ Infanteriets skydeskole, *Aarvog for Infanteriets skydeskole 1901*, s. 19-20; Solum, *Skyte- og vinterskolen for Infanteriet 1861-1961*, s. 36.

²⁹⁷ Infanteriets skydeskole, *Aarvog for Infanteriets skydeskole 1901*; Infanteriets skydeskole, *Aarvog for Infanteriets skydeskole 1902* (Oslo: Infanteriets skydeskole, 1903); Solum, *Skyte- og vinterskolen for Infanteriet 1861-1961*, s. 52-54.

²⁹⁸ Broch, H., «Grunnlaget for vår taktikk», *Norsk Militært Tidsskrift* 89 (1926): s. 137-157.

ingen som viet synderlig interesse». Han skriver i samme sammenheng at det derimot ble «foredratt en ustyrtelig mengde utenlandsk taktikk, særlig tysk og fransk, men også adskillig russisk, japansk og engelsk taktikk.»²⁹⁹ Det siste kan fortelle oss at profesjonen var godt orientert mot resten av verden. Men rittmester Brochs sitat kan også tolkes i en annen retning: Kanskje var de som underviste så opptatt av å være kosmopolitiske, at man ikke syntes det var gjevt nok å undervise i de gjeldende norske reglementer? Dette var i så fall ikke noe særnorsk fenomen. Som vi har sett andre steder i denne avhandlingen, var det heller ikke i Tyskland bestandig tilfellet at offiserene praktiserte det som sto i de gjeldende reglementene.

I det store og det hele virker det som om de studerte utdanningsinstitusjonene underviste i det som var gjeldende praksis, og at vi kan betrakte Brochs erfaring som et unntakstilfelle. Hans kommentar kan imidlertid fremstå som en bekreftelse på at man var internasjonalt orientert innen profesjonen.

Studiene av den gjennomførte taktikkundervisning ved Den militære høiskole og Skydeskolen for infanteriet har tydelig vist at den endrede taktikk som følge av den teknologiske utvikling ble vektlagt i årene frem mot den første verdenskrig. Av L'Oranges foredrag fremgår det også helt tydelig at man også i høyeste grad vektla å undervise i at den nye taktikken krevde nye tanker omkring militært lederskap. Hans manuskript viser at man ikke bare var kjent med begrepet *Auftragstaktik*, men også dets innhold og hva det ville si i praksis.

²⁹⁹ Ibid., s. 140.

6 Oppsummering og konklusjon

Hensikten med denne oppgaven har vært å granske hvordan infanteritaktikk utviklet seg i årene frem mot første verdenskrig, samt å studere i hvilken grad man Norge fulgte med i den kontinentale utviklingen. Studien har villet belyse hvorledes Hæren utviklet seg fra innsiden, heller enn å studere hvordan samfunnet påvirket utviklingen av etaten. Gjennom å granske utviklingen av infanteritaktikk i dybden, har oppgaven tatt mål av seg å være et bidrag innen militærhistorisk forskning utover den i dag toneangivende *War and Society*-tradisjonen.

Den studerte perioden var preget av en rivende teknologisk utvikling, og som resultat av det industrielle fremskrittet var det først og fremst den overveldende ildkraften som førte til et behov for å endre måten å føre strid på for fotstyrkene. Dette behovet førte til *organisatoriske* og *tekniske* endringer, i tillegg til at man søkte etter løsninger på utfordringene man sto overfor innen det *kognitive* domenet. For å kunne dra nytte av disse endringene, vokste det i samme periode frem nye tanker omkring det vi i dag ville ha kalt militært lederskap. For å imøtekomme behovet for en mer desentralisert form for beslutningstaking, og for å best mulig kunne utnytte denne ledelsesformen, ble det innført endringer som fremmet initiativ og handlefrihet.

Ved inngangen til det tyvende århundre var man i Norge meget godt klar over disse endringene, både de av taktisk og de av lederskapsmessig karakter. På bakgrunn av studiene av hvordan man i Hæren tilegnet seg kunnskap kan man hevde at Hæren var en vitebegjærlig og godt orientert organisasjon. Både måten Generalstaben var innrettet på, og litteraturen dens bibliotek anskaffet, bærer indikerer at man innenfor profesjonen var opptatt av å tilegne seg og formidle ny kunnskap. Også rapportene fra de reisende offiserer samt ordskiftet i *NMT* vitner om en stor grad av bevissthet hos samtidens offiserer omkring det faktum at taktikken hadde blitt endret som resultat av de nye kravene på slagmarken. I tillegg til at de var seg bevisste at teknologien førte til behov for en endret taktikk, og nye tanker omkring lederskap, var de norske hæroffiserene opptatt av hvilke endringer dette ville medføre i Norge, og hvordan man best mulig skulle tilpasse disse endringene til norske forhold.

Dette synet har blitt bekreftet gjennom studier av de endringene i som ble gjennomført i infanteriet i Norge i den aktuelle perioden. Det foregikk en løpende tilpasning av taktikken på bakgrunn av de stadig endrede toneangivende erfaringene fra kontinentet, og den gjennom reglementene foreskrevne stridsteknikk ble raskt tilpasset tidens krav. I tillegg finner man tydelige spor av at individet i stadig større grad ble ansett for å være en viktig ressurs i den militære oppdragsløsningen. Vektlegging av blind lydighet overfor sine overordnede

befalinger ble også her hjemme gradvis erstattet av troen på individualisme og viktigheten av å handle i tråd med sjefens intensjon. Dette virker å ha blitt tvunget frem av krigens krav, og rett og slett blitt ansett for å være en forutsetning for å lykkes på den moderne slagmarken, men den ble muliggjort på grunn av den generelle samfunnsutvikling med den økte opplysning. At vi i en soldathåndbok fra 1907 kan lese at hver enkelt mann bør bli meddelt sjefens hensikt og avdelingens oppgave,³⁰⁰ vitner om at man hadde tatt et stort skritt i retning av oppdragsbasert ledelse i Hæren allerede før første verdenskrig. Denne antagelsen blir grundig bekreftet ved å studere taktikkundervisningen som foregikk på Den militære høiskole i samme tidsrom.

Til tross for at man i Norge endret praksis i takt med de kontinentale endringene, må den norske offisersstanden også kunne betraktes som kritisk. Utenlandske avdelinger ble gjerne mønstret med et skeptisk blikk, og ikke all ny praksis ble møtt med like stor begeistring i debatten. Profesjonen fremstår også som kritisk til det militære systemet den selv var en del av, men virker samtidig løsningsorientert, da det til stadighet ble fremlagt forslag til endringer og forbedringer. På samme tid oppfattes offiserene som nysgjerrige og vitebegjærlige, og viser at de var beleste og bevandret innen de toneangivende og tidsaktuelle militære teorier. Til sammen er dette med å underbygge synet på profesjonen som en del av en kosmopolitisk tradisjon. Denne kosmopolitiske tilnærmingen til sitt fagfelt førte nok også til at offiserene hadde stor tro på utenlandsk praksis og en beundring for det som foregikk i utlandet fremfor i Norge.

Man var i Hæren raskt ute med å implementere endringer basert på de kontinentale strømningene, noe som spesielt fremgår av hvordan direktiver, håndbøker og reglementer fortløpende ble oppdaterte i den studerte perioden. Det kan virke som om de norske hæroffiserene kastet seg *så* raskt på de internasjonale trendene at de, i likhet med sine europeiske kollegaer, ikke evnet å se ulempene med de ulike tilpasningene. I kjølvannet av boerkrigen kan man for eksempel spore en altoverskyggende tro på at infanteriets ildkraft skulle kunne erstatte behovet for nærkamp. Men etter den russisk-japanske krig ble dette synet moderert, på samme måte som i resten av Europa. I tillegg viser både reglementene og ordskiftet i *NMT* en økende tro på at moralsk overlegenhet og offensiv opptreden skulle bidra til å skape avgjørelser i strid, men ikke på langt nær i samme grad som i for eksempel Tyskland og Frankrike. Det er med andre ord en udiskutabel kjensgjerning at det norske offiserskorpset i meget stor grad var orientert mot kontinentet når de søkte erfaringer, men det kan også tyde på at profesjonen i stor grad fikk sysle med endringer innen sin egen etat uten å bli moderert av et

³⁰⁰ Hæren, *Håndbog for den menige soldat, 1907*, s. 61.

saktegående byråkrati. I tillegg passet tanken om at en numerisk underlegen hær kunne seire over en sterkere motstander, så lenge den handlet offensivt og var moralsk overlegen, utmerket på det trusselbildet som fagmilitære kretser fremla med Sverige som en potensiell motstander. Denne svenskefrykten virker å ha blitt dyrket frem som et resultat av en institusjonell egeninteresse, i den hensikt å opprettholde de relativt store bevilgningene til Forsvaret i perioden.³⁰¹ Fraværet av diskusjon omkring utvikling av taktikk i de formelle prosessene som foregikk i perioden er med å bekrefte synet som tilsier at profesjonen fikk utvikle militærvesenet nærmest i et vakuum, uten innblanding fra andre myndigheter.

Siden foreliggende besvarelse har studert det norske infanteriets utvikling i en fredsperiode, kan vi ikke vite hvordan man faktisk ville ha praktisert taktikken i en krigssituasjon. På bakgrunn av kildene som har vært brukt har det heller ikke vært mulig å finne ut i hvilken grad den foreskrevne taktikk ble utøvet under øvelser eller opptrening av de militære avdelinger. Til det er besvarelsens omfang for liten. Oppgaven indikerer imidlertid at det i Norge, i likhet med i Tyskland, ikke bestandig var tilfelle at den reglementerte fremgangsmåte ble fulgt. I Generalstabens bibliotek finnes det rapporter fra gjennomførte øvelser i perioden, og disse vil kunne kaste ytterligere lys over noe av dette. Samme sted finnes også en stor mengde andre reglementer som kunne vært med på å i enda større grad belyse infanteritaktikken, for eksempel de ulike våpenreglementer eller reglementer som regulerte annen type tjeneste. Å granske de ulike militære utdanningsinstitusjoners pensumlitteratur i detalj ville også kunne bidratt til å danne et enda bedre bilde av hvordan man faktisk implementerte de ulike endringer i Hæren.

Gjennom kildene som har blitt benyttet i arbeidet med denne avhandlingen, har i stor grad de fast ansatte offiserers påvirkning blitt studert. Disse var på sett og vis en utvalgt elite, og det var ofte de samme personene som hentet erfaringer fra utlandet og deltok i debatten, som også var tilknyttet Generalstaben og utviklet reglementer. Hverken vernepliktige offiserers, underoffiserers eller øvrige mannskapers synspunkter eller eventuelle påvirkning av utviklingen har blitt berørt. Dette kunne i og for seg vært interessant i forbindelse med studier av taktikkutvikling på et så lavt nivå som denne besvarelsen har gjort, men foreliggende studie har basert seg på det syn at det var profesjonen som gjennom sin fagtradisjon sto for videreutvikling av militærvesenet, i tillegg til at denne oppgavens omfang heller ikke inviterer til et så omfattende arbeid. Under arbeidet med en oppgave som denne kommer man stadig over nye vinklinger og tematikker som slett ikke er uinteressante, men man kan ikke forfølge et hvert

³⁰¹ Hobson, Kristiansen, og Engdal, *Total krig, nøytralitet og politisk splittelse 1905-1940*, s. 71.

spor man kommer over. I lys av denne masteroppgaven ville det vært spesielt interessant å gjennomføre videre dybdestudier av i hvilken grad norske offiserer var påvirket av offensivens ideologi.

Besvarelsen har vist at norske hæroffiserer i perioden 1900-1914 var særdeles godt orientert hva angår den kontinentale utviklingen av infanteritaktikk. Innen profesjonen hadde man et bevisst forhold til at den teknologiske utviklingen hadde ført til behov for en endret taktikk, noe som igjen krevde nye tanker omkring ledelse. Begrepet *oppdragsbasert ledelse* var nok ukjent for den norske hæroffiseren ved utbruddet av første verdenskrig, men denne ledelsesfilosofiens innhold og formål var han meget godt klar over.

Litteraturliste

- Allum, Julius. «Boerhærens styrke.». *Norsk Militært Tidsskrift* 64 (1900): s. 355-359.
- Allum, Julius. «Rapport vedr. stipendiereise for studier under boerkrigen.» I *Generalstabens krigsarkiv, RAFA-3832*, Arkivstykke XIV, Eske 290, Pakke 325. Oslo: Riksarkivet, 1906.
- Allum, Julius. «Taktiske erfaringer fra boerkrigen.». *Norsk Militært Tidsskrift* 65 (1902): s. 65- 90.
- Angell, H. «Haandgranater, bajonetter: Erfaringer fra Balkankrigene.». *Norsk Militært Tidsskrift* 77 (1914): s. 63-69.
- Antonsen, Askild. «Håndvåpenutviklingen på 1800-tallet.». I *Militære perspektiver på unionen mellom Norge og Sverige 1814-1905: Forsvarsmuseets markering av 1905*, redigert av Knut Petter Lyche Arstad, 287-302. Oslo: Forsvarsmuseet, 2007.
- Balck, William. *Modern European Tactics: Principles of Employment of Infantry*. London: Sands & Co, 1899.
- Balck, William. *Tactics*. Bind 1 av 2, Fort Leavenworth, Kansas: U.S. Cavalry Association, 1911.
- Barth, Bj. Keyser. *Norges militære embedsmenn 1929*. Oslo: A. M. Hanches forlag, 1930.
- Baudin, Arne. «Preussisk - Tysk krigskonst.». I *Krigets traditioner*, redigert av Arne Baudin, Anders Cedergren, Ove Pappila og Lars Ulfving, s. 99-160. Stockholm: Försvarshögskolan, 2011.
- Berg, Roald. *Norsk forsvarshistorie, Bind 2: Profesjon, union, nasjon 1814-1905*. Bergen: Eide, 2001.
- Broch, Harald. «Grunnlaget for vår taktikk.». *Norsk Militært Tidsskrift* 89 (1926): s. 137-157.
- Brunborg, Ole Martin. «På sporet av en norsk krigerkultur: Norske militære holdninger til krig og bruk av militærmakt ved begynnelsen av to århundrer.» Mastergradsavhandling, Forsvarets stabsskole, 2015.
- Bruusgaard, Chr. «Om de moralske faktorerens betydning for utfaldet av den russisk-japanske krig.». *Norsk Militært Tidsskrift* 72 (1909): s. 212-239 og 301-328.
- Bruusgaard, Christian. «Japans stridskræfter.». *Norsk Militært Tidsskrift* 66 (1903): s. 597-603.
- Bucholz, Arden. *Hans Delbrück & the German military establishment: War images in conflict*. Iowa City: University of Iowa Press, 1985.
- Bull, Sigwald. «Hvorvidt har den seneste tids krigserfaring nødvendiggjort nogen forandring i vort infanteris exercereglement, og hvilke er i tilfælde disse?». *Norsk Militært Tidsskrift* 44 (1881): s. 226-248 og 281-310.
- C. F. «Angrepsaand og bajonett.». *Norsk Militært Tidsskrift* 76 (1913): s. 100-105.
- Cedergren, Anders. «Fransk Krigskonst: Kamp med krigföringsprinciper.». I *Krigets traditioner*, redigert av Arne Baudin, Anders Cedergren, Ove Pappila og Lars Ulfving, s. 55-98. Stockholm: Försvarshögskolan, 2011.

- Christophersen, Bjørn. *Vårt forsvars historie: En oversikt frem til 1940*. Oslo: Gyldendal, 1978.
- Cranz, Donald. *Understanding Change: Sigismund von Schlichting and the Operational Level of War*. Fort Leavenworth, Kansas: School of Advanced Military Studies. United States Army Command and General Staff College, 1989.
- D. V. «Forslag til nyt eksercerreglement for det svenske infanteri.». *Norsk Militært Tidsskrift* 66 (1903): s. 222-237.
- «Det militære tidsskrifts prisopgaver for 1900.». *Norsk Militært Tidsskrift* 63 (1900): s. 120-121.
- Echevarria, Antulio Joseph. *After Clausewitz: German Military Thinkers Before the Great War*. Lawrence, Kansas: University Press of Kansas, 2000.
- English, John Alan, og Gudmundsson, Bruce I. *On Infantry*. Westport, Connecticut: Greenwood Publishing Group, 1994.
- Eriksen, Gerd, og Kristiansen, Tom. «Forsvarets historiske bibliotek.». *Norsk Militært Tidsskrift* 155, nr. 5 (1992): s. 18-20.
- Forsvaret. *Forsvarets fellesoperative doktrine*. Oslo: Forsvarsstaben, 2014.
- Forsvaret. *Forsvarssjefens grunnsyn på ledelse i Forsvaret*. Oslo: Forsvarsstaben, 2012.
- Forsvarets overkommando. *Infanterioffiser i felt*. Oslo: Generalinspektøren for Hæren, 1989.
- Forsvarsdepartementet. «Rundskrivelse nr. 16.». Kristiania: Det Kongelige Forsvarsdepartement, 1907.
- Gat, Azar. *A History of Military Thought: From the enlightenment to the Cold War*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Generalstaben. *Katalog over Generalstabens Bibliotek, 1. mai 1908*. Kristiania: Generalstaben, 1908.
- Generalstaben. *Katalog over Generalstabens Bibliotek, Tillægs-katalog nr. 1, 1. mai 1908 - 1. mai 1911*. Kristiania: Generalstaben, 1911.
- Generalstaben. *Katalog over Generalstabens Bibliotek, Tillægs-katalog nr. 2, 1. mai 1911 - 1. mai 1915*. Kristiania: Generalstaben, 1915.
- Groß, Gerhard P. «Myth and Reality: The History of Auftragstaktik in the German Army». I *Mission command - Wishful thinking?*, redigert av Tommy Jeppsson og Palle Ydstebø, upaginert. Stockholm: Kungl Krigsvetenskapsakademien, bok under publisering pr. 25.11.2017.
- Groß, Gerhard P., og Zabecki, David T. *The myth and reality of German warfare: Operational thinking from Moltke the Elder to Heusinger*. Foreign military studies. Lexington, Kentucky: University Press of Kentucky, 2016.
- Grüner, Otto. «Taktiske erfaringer fra boerkrigen: Et indlæg i diskussionen.». *Norsk Militært Tidsskrift* 65 (1902): s. 157-167.
- Gudmundsson, Bruce I. *Stormtroop tactics: Innovation in the German army, 1914-1918*. Westport, Connecticut: Praeger, 1995.
- Gulbranson, Carl. «Infanteriets håndgreb.». *Norsk Militært Tidsskrift* 67 (1904): s. 252-262.

- Gulbranson, Carl. «Rapport vedr. tjenestegjøring ved Kolbergsches Grenadierregiment Graf Gneisennan nr. 9.» I *Generalstabens krigsarkiv, RAFA-3832*, Arkivstykke XIV, Eske 291, Pakke 327. Oslo: Riksarkivet, 1907.
- Gulbranson, Carl. «Uddannelses- og mønstringsprinsipper efter vore direktiver.» *Norsk Militært Tidsskrift* 69 (1906): s. 202-207.
- Guldbrandson, Reinald. «Vort infanteris uddannelse.» *Norsk Militært Tidsskrift* 66 (1903): s. 576-591.
- H. H. «Detaljølvelser for spredt orden.» *Norsk Militært Tidsskrift* 71 (1908): s. 680-686.
- Haffner, Vilhelm. *Innstillinger og betenkninger fra kongelige og parlamentariske kommisjoner, departementale komiteer m.m.* Oslo: Fabritius, 1925.
- Haug, Karl Erik. «Helmuth von Moltke, den tyske militære skole og norske offiserer - en virkningshistorie.» I *Militære perspektiver på unionen mellom Norge og Sverige 1814-1905: Forsvarsmuseets markering av 1905*, redigert av Knut Petter Lyche Arstad, s. 231-257. Oslo: Forsvarsmuseet, 2007.
- Hobson, Rolf. *Krig og strategisk tenkning i Europa 1500-1945: Samfunnsendring, statssystem, militær teori.* Oslo: Cappelen akademisk forl., 2005.
- Hobson, Rolf, og Kristiansen, Tom. *Militærmakt, krig og historie: En innføring i forskningen fra Clausewitz til våre dager.* Oslo: Institutt for forsvarsstudier, 1995.
- Hobson, Rolf, Kristiansen, Tom, og Engdal, Odd G. *Norsk forsvarshistorie, Bind 3: Total krig, nøytralitet og politisk splittelse 1905-1940.* Bergen: Eide, 2001.
- Hoff, Edvard. *Samling af Love, Resolutioner, Cirkulærer, Skrivelser m. v., Landmilitæretaten vedkommende, 1901-1905.* Kristiania: Det militære tidsskrifts redaktion, 1906.
- Hoff, Edvard. *Samling af Love, Resolutioner, Cirkulærer, Skrivelser, m. v., Landmilitæretaten vedkommende, for 1911.* Kristiania: Det militære tidsskrifts redaktion, 1912.
- Hoff, Thor. «Mere enkeltmandsutdanning.» *Norsk Militært Tidsskrift* 71 (1908): s. 501-504.
- Holm Simonsen. «Hvilken indflydelse bør en rationel utnyttelse av den moderne teknik øve på vort infanteris organisation?» *Norsk Militært Tidsskrift* 71 (1908): s. 365-396 og 417-432.
- Holm, Terje H. *Grunnlovens soldater*, Forsvarsmuseets skrifter nr. 18. Oslo: Forsvarsmuseet, 2014.
- Holm, Terje H. *"Med Plotons! Høire-sving! Marsch! Marsch!" Norsk taktikk og stridsteknikk på begynnelsen av 1800-tallet, med hovedvekt lagt på fotfolket*, Forsvarsmuseets småskrift nr. 7. Oslo: Forsvarsmuseet, 1991.
- Hosar, Hans P. *Kunnskap, dannelse og krigens krav: Krigsskolen 1750-2000.* Oslo: Krigsskolen i samarbeid med Elanders Publ., 2000.
- Howard, Michael. «Men against fire: Expectations of war in 1914.» *International Security* 9, nr. 1 (1984): s. 41-57.
- Howard, Michael. «The Use and Abuse of Military History.» *Parameters* 11, nr. 1 (1981): s. 9-14.
- Howard, Michael, og Wilson, AJ. «Military science in an age of peace.» *The RUSI Journal* 119, nr. 1 (1974): s. 3-11.

- Hughes, Daniel J. «Schlichting, Schlieffen, and the Prussian theory of war in 1914.» *The Journal of Military History* 59, nr. 2 (1995): s. 257-277.
- Huntington, Samuel P. *The soldier and the state: The theory and politics of civil-military relations*. Cambridge: Belknap, 1957.
- Hæren. *Eksercerreglement for infanteriet*. Kristiania: Kommanderende general, 1897.
- Hæren. *Eksercerreglement for infanteriet*. Kristiania: Kommanderende general, 1912.
- Hæren. *Forandringer i Ekserserreglement for infanteriet*. Kristiania: Kommanderende general, 1908.
- Hæren. *Håndbog for den menige infanterist*. Kristiania: Kommanderende general, 1891.
- Hæren. *Håndbog for den menige soldat. Særskilt del for infanteriet*. Kristiania: Kommanderende general, 1907.
- Hæren. *Håndbog for den menige soldat. Særskilt del for infanteriet*. Kristiania: Kommanderende general, 1902.
- Hæren. *Taktiske direktiver for avdelinger, sammensat av de forskjellige vaaben*. Kristiania: Kommanderende general, 1909.
- Hæren. *Taktiske direktiver for infanteriet*. Kristiania: Kommanderende general, 1905.
- Hæren. *Taktiske direktiver for troppeafdelinger, sammensatte af flere våben*. Kristiania: Kommanderende general, 1890.
- Hæren. *Taktiske direktiver for troppeafdelinger, sammensatte af flere våben*. Kristiania: Kommanderende general, 1894.
- Hæren. *Uniformsreglement for Hæren*. Kristiania: Kommanderende general, 1914.
- Høeg, Tom Arbo, Wasberg, Gunnar Christie, og Johnsen, Arne Odd. *Norsk militærhistorisk bibliografi*. Oslo: Gyldendal, 1969.
- Infanteriets skydeskole. *Aarvog for Infanteriets skydeskole 1901*. Oslo: Infanteriets skydeskole, 1902.
- Infanteriets skydeskole. *Aarvog for Infanteriets skydeskole 1902*. Oslo: Infanteriets skydeskole, 1903.
- Jacobsen, Dag Ingvar. *Hvordan gjennomføre undersøkelser? Innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. 3. utg. Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2015.
- Jones, Archer. *The art of war in the Western world*. Oxford: Oxford University Press, 1987.
- Kingsrød, Stein Helge. «Mænd af faget: De norske hæroffiserers militærfaglige anskuelser på midten av 1800-tallet.» Mastergradsavhandling, Universitet i Oslo, 2011.
- Kjeldstadli, Knut. *Fortida er ikke hva den engang var: En innføring i historiefaget*. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.
- Krigsskolen. *Studiehåndbok 2017-2018: Bachelor i militære studier*. Oslo: Krigsskolen, 2017.
- Kvam, Eystein. «Vore fjeldgrå uniformer.» *Norsk Militært Tidsskrift* 68 (1905): s. 580-603.
- L'Orange, Johan. *Foredrag i Taktik ved den militære høiskoles ingeniør- og artilleriavdeling*. Bind 1 av 2, Kristiania: Den militære høiskole, 1914.
- L'Orange, Johan. *Foredrag i Taktik ved den militære høiskoles ingeniør- og artilleriavdeling*. Bind 2 av 2, Kristiania: Den militære høiskole, 1915.

- Luvaas, Jay. *The military legacy of the Civil War: The European inheritance*. Modern war studies. Lawrence, Kansas: University Press of Kansas, 1988.
- N. N. «Bajonetfegningens renæssance.». *Norsk Militært Tidsskrift* 76 (1913): s. 159-162
- N. N. «Bør vort infanterieksercerreglements § 13: Stillinger med gevær og § 14: Håndgreb – forenkles?». *Norsk Militært Tidsskrift* 67 (1904): s. 244-251.
- N. N. «Det tyske og det franske infanteris skytemetoder.». *Norsk Militært Tidsskrift* 74 (1911).
- N. N. «En schweitzisk officers erfaringer hos boerne.». *Norsk Militært Tidsskrift* 65 (1902): s. 33-42.
- N. N. «Hvorfor tok ikke boerne offensiven.». *Norsk Militært Tidsskrift* 64 (1900): s. 546-552.
- N. N. «Infanteristisk ildoverlegenhet.». *Norsk Militært Tidsskrift* 75 (1912): s. 159-166.
- N. N. «Soldatrutdannelse og antimilitarisme.». *Norsk Militært Tidsskrift* 74 (1911): s. 63-69.
- Norsk Lovtidende. 2den Afdeling. Samling af Love, Resolutioner m.m. 1899*. Kristiania: Grøndahl, 1899.
- Norsk Lovtidende. 2den Afdeling. Samling af Love, Resolutioner m.m. 1901*. Kristiania: Grøndahl, 1901.
- Norsk Lovtidende. 2den Afdeling. Samling af Love, Resolutioner m.m. 1905*. Kristiania: Grøndahl, 1905.
- Parker, Geoffrey. *The Cambridge illustrated history of warfare*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Petersen, J. S. «Rapport i anledning af et 3 maaneders stipendieophold sommeren 1908 ved München Granison, særlig Bayerske Infanteri-Lieb-Regiment.» I *Generalstabens krigsarkiv, RAFA-3832, Arkivstykke XIV, Eske 291, Pakke 331*. Oslo: Riksarkivet, 1908.
- Plischke, Jörn. «Sind OBL und Führen mit Auftrag das Gleiche?» Mastergradsavhandling, Forsvarets høgskole, 2016.
- Rannem, Øyvinn. «Hektograf.» I *Store norske leksikon*. Sist endret 18. mai 2012: <https://snl.no/hektograf>.
- Riksarkivet. *Generalstabens krigsarkiv 1612-1939. Katalog nr. 1256.2/17*. Oslo: Riksarkivet, 1994.
- Schlieffen, Alfred Von. «Der Krieg in der Gegenwart.». *Deutsche Revue* 34, nr. 1 (1909): s. 13-24.
- Schnitler, Gudmund. *Strategi*. Kristiania: Grøndahl & Søn, 1914.
- Sejersted, N. «Krigen mellem England og Transvaal.». *Norsk Militært Tidsskrift* 63 (1900): s. 3-33, 78-108, 189-214, 264-298, 354-393 og 465-514.
- Showalter, Dennis E. *The wars of German unification*. London: Hodder Arnold, 2004.
- Sinding-Larsen, Birger Fredrik. «Infanteriets uddannelse: Diciplin og «diciplinerende øvelser».». *Norsk Militært Tidsskrift* 65 (1902): s. 29-32.
- Sinding-Larsen, Birger Fredrik. «Om infanteritaktikens udvikling.». *Norsk Militært Tidsskrift* 67 (1904): s. 269-278.

- Skarstein, Karl Jakob. *Under fremmede flagg: Nordmenn i utenlandsk krigstjeneste 1800-1900*. Forsvarsmuseets småskrift nr. 30, Oslo: Forsvarsmuseet, 2002.
- Smith-Kielland. «Taktiske tendenser.». *Norsk Militært Tidsskrift* 64 (1901): s. 721-743.
- Snyder, Jack. *The ideology of the offensive: Military decision making and the disasters of 1914*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1984.
- Solum, Ingebrigt, red *Skyte- og vinterskolen for Infanteriet 1861-1961*. Oslo: Skyte- og vinterskolen for Infanteriet, 1961.
- Strachan, Hew. *European Armies and the Conduct of War*. London: George Allen & Unwin, 1983.
- Strøm, Knut Erik. *Hærens uniformer i unionstiden. Et billedhefte*. Forsvarsmuseets småskrift nr. 12, Oslo: Forsvarsmuseet, 1994.
- Sørensen. «Om soldateruddannelsen.». *Norsk Militært Tidsskrift* 65 (1902): s. 91-99.
- Travers, T. H. E. «Technology, Tactics, and Morale: Jean de Bloch, the Boer War, and British Military Theory, 1900-1914.». *The Journal of Modern History* 51, nr. 2 (1979): s. 264-286.
- Trøndersk offiser. «Diciplinerende øvelser contra feltmæssige øvelser.». *Norsk Militært Tidsskrift* 69 (1906): s. 759-769.
- Vaage, Svend Elias. «Rapport fra et studieophold ved 9. regiment i Viborg i Danmark i 1909.» I *Generalstabens krigsarkiv, RAFA-3832*, Arkivstykke XIV, Eske 293, Pakke 336. Oslo: Riksarkivet, 1909.
- Van Evera, Stephen. «The cult of the offensive and the origins of the First World War.». *International Security* 9, nr. 1 (1984): s. 58-107.
- Wigernes, Bue. «Krigens krav og krigens rett: Krigens folkerett og militæretikk blant norske offiserer og jurister 1880-1900.» Mastergradsavhandling, Universitetet i Oslo, 2016.